

tionis quantitatem, cum semper illic lateat anguis, Sot. d. art. 4. col. vlt. in documento, ibi, ex his hoc colligamus documentum.

Hæc restrictio, salua Soti reuerentia, non est vera, quia cambia contrahuntur pretio certo, & terminato, vt scripsi hic supra num. 1. & patet ex litterarum formulis, quas posui supra q. 5. & ideo, vt dixi sub d. num. 1. vers. quicquid. & apertius supra hac ead. q. par. præced. n. 94. deceptus est in hoc Sotus.

AMPLIATIO XV.

SUMMARIUM.

Campfor, supposita triplici scutorum marcharum æstimatione, potest viliori à campsuario indigente emere, num. 1.

AMPLIA XV. vt si scutus marcharum vendatur nunc pro proximo foro sub triplici pretio, nempe fol. 65. 66. & 67. tu possis ab indigente emere pro fol. 65. & sic minori pretio, tum quia licitum est contrahentibus se decipere in pretio, vt scripsi supra ampliatio 10. num. 1. tum quia quodlibet istorum pretium dicitur iustum, vt ex Nauar. secutus sum supra ead. ampliatio 10. num. 101. restrict. 2. & ideo sub istis pretijs contrahentes possunt licite contrahere; & ratio, quare soleat quandoque in rebus dari triplex pretium, est, quia etiam rerum bonitas est inæqualis: & sicut in rebus est inæqualitas bonitatis, ita etiam inæquales sunt debitores, qui vendunt scutos marcharum, ita vt vnus sit minus idoneus, quam alius; & consequenter pluris æstimetur nomen magis idonei debitoris, quam nomen minus idonei.

Quicquid scripserit Hier. de Luc. tract. de camb. vers. pro decisione. num. 44. q. 7. tom. 6. par. 1. fol. 410. dicens, quod Doct. scribunt, quod non esset sine periculo ponere se in extremo vitioso in detrimentum proximi indigentis, & præcipue, cum non sit fas lucrari de alterius commodo.

AMPLIATIO XVI.

SUMMARIUM.

Cambium cum recursa est licitum, num. 1. Recambium est licitum, num. 2.

AMPLIA XVI. vt sit licitum cambium, quod vocant, con la ricorso: cum tu, scilicet, das mihi ad cambium scutos 100. & ego facio tibi litteras cambij, soluendas vel à teipso tibi metipso, vel à me mihi metipso, iuxta formulam litterarum, de quibus supra q. 5. num. 88. vers. prima. & num. 94. vers. secunda. hoc enim cambium esse licitum, re late disputata, firmaui infra §. 6. gl. 1. num. 2. & seqq. vers. secunda. & num. 63. vers. retenta. & seqq. ad illum, vbi videas.

2 Subamplia hanc ampliationem, explicando potius eam, vt ideo sit licitum etiam recambium, per ea, quæ dixi hac ead. q. par. præcedenti. num. 99. iunctis num. 97. & 98.

AMPLIATIO XVII.

SUMMARIUM.

- Cambium contractum cum campsuario, quem campfor credat, non esse soluturum litteras cambij, est adhuc licitum, num. 1. & seqq. Contrarium, num. 7. & seqq. Resolutio cum distinctione, num. 15. & seqq. Retinetur ampliatio cum distinctionibus, num. 22.
- Subampliatum primo, vt procedat quando campfor dubitat, an sit soluturus, eod. num. 22.
- Subampliatum secundo, quando firmiter tenet, campsuarium soluturum esse, nu. 23. & seqq. Et quid si superueniat scientia in contrarium, num. 26 & 27.
- Cambiorum siccorum multi casus, num. 10. & seqq.
- Emptio, & venditio non habet pro substantia, quod emptor debeat credere, venditorem traditurum esse rem emptam, num. 2. Nec, quod debeat scire, an venditor habeat rem, quam vendit, num. 4.
- Campfor non dat ad cambium illi, à quo non speret solutionem litterarum cambij, &c. num. 3.
- Cambij capitale, & interesse verè probatum debentur etiam ex cambio nullo, num. 5.
- Pauper, & similes, qui videntur inhabiles ad accipiendum cambio, quomodo possint accipere, num. 6.
- Census scienter emptus super re non venditoris, est illicitus, num. 8.
- Societas simulata, & ficta est illicita, num. 9.
- Constitutionis Pij V. de cambijs intellectus, num. 16.
- Censu imposito super re aliena, ignorante emptore,

re, ideoque fructus exigente bona fide, an illi fructus sint restituendi, &c. num. 24. & seqq.

AMPLIA XVII. vt cambium sit licitum, quamuis, accipiens cambio, sit rusticus, mechanicus, pauper, vel similis, quem is, qui ei dat cambio, verisimiliter credere debeat, non habiturum in nundinis, seu loco, pro quo accipit cambio, facultatem soluendi, Boninseg. tractat. de camb. cap. 7. vers. sono alcuni. fol. 19. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 11. q. 6. col. 890. hæcq; ampliatio pluribus comprobatur argumentis.

1 **Primo,** quia cambium est emptio, & venditio nummorum, vt secutus sum supra q. 4. num. 21. & seqq. sed ad emptiois, & venditionis iustitiam, non est necessarium, quod venditor, qui promittit rem tradere, sit talis conditionis, vt emptor eius promissioni probabiliter debeat credere; sufficit enim, quod possit credere, illum volentem, vel inuitum, iustitia cogente, posse satisfacere obligationi tradendi rem.

2 **Secundo** (& tendit ad idem) quia huius ampliationis termini videntur implicare contradictionem, seu ligare arenam sine cemento, cum supponant, campsores credere pecunias campsuario, cui sciat non esse credendas, quod certè saperet fatuitatem, & omnimodam inuerisimilitudinem, ne dicam, impossibilitatem, cum campsores, timentes campsuariorum inopiam, seu impotentiam, priusquam suas pecunias illis credant, se diligentem informant de eorum idoneitate, & facultatibus, & ubi bonam non habeant informationem, abstinere à cambijs: nec rusticitas, seu ars mechanica, imò neque apparens paupertas sunt tutum inditium impotentiae, & inopiae; & experimur, nos ab his, quos facultatibus valde idoneos existimamus, sapius falli, & decipi, quàm ab alijs infimis, quibus potest propterea quadrare illud Ouidianum:

Quo minime credis gurgite piscis erit.
& satisfaciunt, quæ scripsi infra §. 6. gl. 1. num. 64.

3 **Tertio,** quia in emptione aliarum rerum non tenetur emptor scire, an ille, qui vendit, habeat, seu sit habiturus rem, quam vendit, per ea, quæ dixi d. gl. 1. nu. 64. versus finem: sed tollitur omnis difficultas, quia in câbio cum recurfa nummularius iam osten-

dit, se scire eum, cui dat ad cambium, non esse soluturum in nundinis, nisi per viam recursus ad eundem nummularium, & tamen istud cambium toleratur, vt, late articulo disputato, scripsi infra d. gl. 1. num. 21. & seqq. in secunda opinione: ergo nihil refert, quod nummularius credat, eum, cui dat cambio, non esse habiturum effectum, seu creditum in nundinis, quo possit satisfacere litteris cambij.

4 **Quarto,** quia hæc disputatio videtur frustratoria, cum, dato etiam, quod eiusmodi cambium esset illicitum, tamen capitale cambij, & illius interesse, quod creditor verè passus esset, adhuc ei deberetur saltem in foro conscientiae, Nauar. in cap. nauiganti. num. 26. vers. in solo vno. de vsur. & quod in omnem casum iste rusticus teneretur ad interesse damni emergentis, & lucri cessantis, scribit Io. Bapt. Cauat. tract. de camb. tit. de dante. vers. quæro in casu. fol. 234. quod satis etiam probatur ex his, quæ scripsi supra ampl. 8. sub num. 1. & infra ampl. 20. sub num. 3. & quod ex pecunijs, nulliter datis in societatem officij, debeatur interesse, probatis requisitis necessarijs, dixit Rot. quam citavi infra ead. ampl. 20. num. 27. & cum hoc argumento concordat eadem Rot. diuers. decis. 195. in vltima. num. 1. par. 1. dicens, quod licet contractus sit nullus, & vsurarius, tamen non sequitur, quod debitores non remanserint obligati ea obligatione, quæ re contrahitur, ad restitutionem pecuniarum, & per consequens, non restituendo eas, ad interesse lucri cessantis, ad quod faciunt, quæ scripsi supra d. ampl. 8. num. 193. & seqq. restr. 7. & quod pactum vsurarium, in mutuo vitietur, & non vitiet, secutus sum infra d. ampl. 20. num. 7. & quod taxatio certi interesse non vitiet mutuum, quamuis sit reprobata, secutus sum supra d. ampliat. 8. num. 60.

5 **Quinto,** quia in omnem casum facile eludi potest hoc requisitum, seu qualitas, cum posset iste rusticus, seu pauper, qui indiget mutuo, & non cambio, inuenire mercatorem, qui pro paupere acciperet cambio, & pauper promitteret de conseruando indemnem ipsum mercatorem, Nauar. in cap. nauiganti. num. 29. vers. vtile tamen. de vsur. & hac via omnes essent tuti, tam in foro exteriori, quàm in foro interiori: ergo non est dicendum, quod lex voluerit disponere id, in quo, si disposuisset, redderetur ludibrio,

- dibrio, & frustratoria in utroque foro.
- 7 - Contra hanc ampliationem, nempe, quod cambium sit illicitum, tenent Syluest. in verbo, usura. 4. §. 9. Sor. de iust. & iur. lib. 6. q. 13. art. 1. concl. 3. col. 3. initio, fol. 629. Nauar. in man. confess. cap. 17. sub nu. 301. not. 2. & in cap. nauiganti. num. 25. de usura. Hier. de Luc. tractat. de camb. in verbo, pro decisione. num. 43. tom. 6. par. 1. fol. 410. dicens, quod is, qui dat cambio, peccat, quia scit, quod, si litteræ illius rustici presentantur, redibunt cum protestatione, & si non presentantur, fit in fraudem usurarum, Fabian. Genuen. eod. tract. initio, sub num. 46. vers. decima. fol. 415. dicens, esse usuram, Io. Bapt. Canat. tract. de camb. tit. de dante, vers. quero an capfor. fol. 234. & quod sit cambiū illicitū, scribit Romoal. Coli tracto de camb. cap. 19. intorno in fine, dicens, cambium esse licitum, quando mercator, qui habet creditum, subscribit litteras pauperis, qui non inueniret dantem, dummodo habeat in foro pecunias, seu creditum, ut possit soluere, quia alias esset cambium fictum contra constitutionem Pij V. quod idem formalius, citatis auctoribus, latius sequitur cap. 22. in 2. conclus. hancq; opinionem contra ampliationem esse etiam de mente Ioannis Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 9. q. 2. vers. in hac re. patet, quia scribit, cambium cum recursa esse licitum, quamuis is, qui dat cambio, iam sciat, accipientem non habere aliquem, qui pro eo soluat in nundinis, dummodo tamen probabili spe, vel potestate habeat, & sic secundum eum, nisi adesset probabilis spes, seu potestas, ut habeat, qui soluat, non esset licitum, quod expressè asserit postea, cap. 101. vers. tertio quādo. quod idem sentit ibidem, in fine, vers. præterea quando. & vers. secundo quando. scribens, esse cambium usurarium, seu ficcum, quando re ipsa mittuntur litteræ ad locum, ubi pecuniæ sunt soluendæ, sed remittuntur inanes, & scripsi infra §. 6. gl. 1. sub num. 2. & 3. vers. secundo quia, & satis videtur probari ex Pij V. constitutione, in illis verbis: *neque quisquam est, qui in nundinis, aut locis supradictis, huiusmodi litteris receptis, solutionem faciat.* multi non
- 8 - Confirmatur primo hæc opinio contraria, quia sicut societas officij est illicita, & usuraria, quando is, qui pecunias accipit in societate, nullum habet officium, ut dixi hæc ead. q. par. præced. num. 35. in 10. argum. & sup. q. 1. nu. 267. & 276. in 5. requis. & similiter illicita est census exactio, quando emptor census sciebat, censum imponi super re aliena, sed simulabat ignorantiam, ut declarant Nauar. in cap. si fœneraueris. num. 119. 14. q. 3. Virgin. de Boccat. tractat. de censib. par. 2. num. 44. & 45. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de censib. cap. 7. q. 7. ita etiam illicitum, ac usurarium est cambium, quando is, qui accipit cambio pro nundinis, non est talis, qui indigeat illo cambio pro nundinis, & non habeat in illis effectus, seu creditum, quo possit soluere litteras cambij, quas facit: ita enim si habet ad iustitiam cambij facultas, & possibilitas verisimilis in campuario, ut possit soluere litteras cambij in nundinis, siue alio in loco, in quo promiserit soluere, sicut se habet officium in societate officij, & fundus in censu ad iustitiam societatis, & census.
- 9 - Confirmatur secundo, quia dans pecuniam in societatem illi, quem scit non esse eam negotiaturum, ut militi, vel clerico indigentibus, committit usuram, seu peccat, quia non est vera, sed simulata societas, qua nutum velat, siue palliat, quamuis pecunias det pro certo, & iusto lucro, & seruatis illis tribus contractibus, de quibus scripsi infra §. 3. gl. 3. num. 36. declar. 2. contentis virtualiter in contractu societatis, Nauar. in manual. confess. cap. 17. de usura in societate, num. 258. vers. centesimo duodecimo. & dixi par. præced. num. 35. Ergo idem dicendum est in cambio, quamuis in eo sit seruata forma contractus cambij.
- 10 - Confirmatur tertio, quia si nummularius det tibi Romæ pecunias cambio, & querat à te, ubi tu sis eas soluturus, & tu respondeas, solvam tibi, ubi volueris, hoc cambium est ficcum, quia tu in effectu videris pecunias mutuas petere, ut tuis commodis prospicias Io. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 10. vers. item suspecta hæc sup. præced. q. 1. §. 2. dicitur.
- 11 - Confirmatur quarto, quia si nummularius probabiliter scit, eum, cui dat cambio, necessitate compulsus accipere, esseq; ibi soluturum, ubi accipit, cambium est ficcum, Ioan. Azor. d. cap. 10. vers. item cum.
- 12 - Confirmatur quinto, quia si tu dares cambio scutos 100. Caio, isq; diceret, se eos soluturum Venerijs, & tu diceres, volo, ut mihi soluas Neapoli, ubi tu scis, Caium nullam pecuniam habere, nec alium quem-

piam, qui pro eo soluat, cambium esset ficcum, Io. Azor. d. cap. 10. in fine.

Confirmatur sexto; quia si quis emat boues à rustico, & eidem eosdem locet pro certa annua pensione, & sciat, rusticum illum non habere boues, talis emptio, & locatio sunt iniustæ, vt secutus sum infra S. 6. glos. 1. num. 3.

13 Iuxta hanc contrariam opinionem Nauar. in cap. nauiganti. vers. decimoquinto. num. 25. vers. sequitur. Ioan. Bapt. Lup. S. 2. num. 23. in fine, de vsur. inter tractat. diuers. tom. 7. fol. 139. & Io. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 11. q. 7. inferunt, ficcum esse cambium, quod quotidie fit cum Regibus, qui pecunias accipiunt à campforibus, & illis dant chirographos, per quos Romæ, Lugduni, & Venetijs ad certum tempus, vel nundinas, mandant solui, conscijs tamen & campforibus, & Regibus, qui accipiunt, quòd pecunias illic non habent, neque sunt habituri, sed intendunt earum restitutionem faciendam in eodem loco.

4 Et maximè procedit secundum Nauar. & Io. Azor. vbi supra hæc opinio, seu illatio, quando Rex, seu alius, accipiens cambio, se obligat ad recambia, nisi soluerit cambium; seu se obligat (quod idem est) in casu non solutionis soluere omnia lucra, quæ numularius esset in nundinis ex repetitis identidem cambijs, donec ipse Rex soluerit, percepturus.

5 Quid dicendum? Duplex videtur posse excogitari distinctio.

Primo namque distingui potest inter forum, & forum: In foro exteriori concluderem, ampliacionem esse veram, quia quando emptor, & sic dans cambio habet animum emendi, sed venditor, & sic accipiens non habet hunc animum, & emptori notus est hic animus venditoris, extrema non coniunguntur ad faciendum contractum simulatum; cum intentiones non coniungantur, ideoque in foro exteriori contractus remanet validus; secus in foro interiori, vt, loquendo in contractu emptionis, & venditionis, scribit Capol. quem retuli supra ampl. 10. sub num. 33.

Secundo distinguerem: Aut dans cambio, vt daret cambio, imò vt mutuaret, cessauit à vero cambio, & isto casu, potest in utroque foro consequi illud lucrum cessans: Aut non cessauit à vero cambio, & tunc possu-

mus redire ad primam distinctionem.

Retentis his distinctionibus, respondeo ad ea, quæ sunt adducta contra ampliacionem.

16 Ad Pij V. constitutionem, in qua consistit neruus huius contrariæ opinionis, respondeo, distinguendo vt supra, inter forum, & forum.

Aut enim loquimur in foro conscientiæ, & supponimus, campforem, qui dat cambio, esse conscium, quòd litteræ, quas à campsuario accipit pro nundinis, sunt inanes, & fictæ, quia tacitè vterque intendit contrahere mutuum, & ideo pecunias restituere in loco, vbi sunt datæ; & ita sequitur etiam in effectu: & isto casu vera est opinio contra ampliacionem, quia in rei veritate, quæ attenditur in isto foro, per ea, quæ scripsi supra q. 1. num. 529. & infra ampl. 19. num. 13. 36. & 37. hoc cambium est mutuum lucratorium; & ita procedit illa Pij V. sancta, diuiniq; iuris amica constitutio.

Aut loquimur in foro exteriori: & dicerem, ampliacionem esse veram, quia lex fori exterioris non iudicat de istis, quæ sunt occulta, & resident in corde; semper enim campfor potest dicere, quòd ipse sperabat, & credebat, campsuarium soluturum esse in nundinis, & quòd, nisi ita sperasset, ei non dedisset cambio.

17 Ad primam confirmationem respondeo, quòd societas officij, & census habent diuersam rationem à cambio; nam in societate officij potest oculariter, aut saltem per notorietatem apparere de officio, & similiter in censu potest apparere de fundo, vnde, qui ignorato officio, & ignorato fundo, daret pecuniam ad societatem, vel emeret censum, esset in euidenti, & latissima culpa, & diceretur ignorantia crassa, & forsan affectata, ideoque inexcusabilis; quo casu paria sunt scire, vel scire debere, & lex fori, quæ in his iudicat, non dicitur iudicare de occultis, sed de patentibus; non sic est in eo, qui dat pecunias ad cambium, quia, si is ignoret, an ille, cui dat, indigeat, nec ne cambio pro illo loco, & an illic habere possit modum soluendi litteras cambij, potest esse ignorantia excusabilis, cum hæc indigentia, & modus soluendi litteras sint occulta, de quibus lex fori non iudicat, sed iudicium reseruat Deo, cui hæc fraudes occultæ sunt patentis; & faciunt quæ scripsi supra ampl. 10. sub num. 44. vers. verum. & vers. ratio. & num. 78.

18 Ad secundam confirmationem respondeo similiter, diuersam habere rationem, quia qui dat clerico, vel militi ad negociandum, est in euidenti, & inexcusabili culpa, cum ex manifesta clerici, & militis inhabilitate excludatur omnis ignorantia.

19 Ad tertiam respondeo, quod ex illa responsione soluendi, ubi nummularius voluerit, clarè constat, quod is non indigebat cambio, sed mutuo, & ideo qui ei dat, est in latissima culpa, seu dolo, quia iam scit, quod ille vult contrahere mutuum.

20 Ad quartam respondeo, quod illa procedit in foro interiori, in quo semper apparet veritas; secus in foro exteriori, in quo illa scientia dantis esset occulta.

21 Ad quintam respondeo, vt ad tertiam, quod tunc clarè apparet, quod is, qui petit cambium, querit mutuum, vnde qui ei dat, est in latissima culpa; quare in eo foro, in quo apparet ista veritas, in eo punietur.

Ad sextam respondi in eodem §. 6. glos.

1. num. 65.

22 Retenta ergo ampliatione cum distinctionibus, supra adductis.

Subamplia primo eadem ampliationem, vt firmiter procedat, quando dans cambio, non firmiter arbitratur, fusticum, cui dat cambio, esse non soluturum, sed solum dubitat, an sit soluturus, quia dubitans, & ignorans æquiparantur, l. 22. manifestissimi. §. si autem nescius & dubitans, & ibi notat pro singulari Bar. in §. sed quærebatur. sub num. 2. vers. nota etiam. C. de furt. & Io. Hannib. de Canonic. in l. naturaliter. num. 92. & 94. ff. de vsucap. inter Repeten. tom. 5. fol. 347. vbi alios citat; sed hæc regula, quod dubitans, & ignorans æquiparetur, an & quando procedat, vide eos, quos allegat Paris. in addit. ad Bar. in loco supra citato.

Quicquid scripserit Fabian. Genuen. d. tract. de camb. initio, num. 47. tom. 6. par. 1. fol. 415. dicens, quod in dubio debet abstinere, & quicquid dicat Nauar. in man. conf. cap. 17. num. 299. dicens, quod ignorantia facti, quod quis tenetur scire, non excusat.

23 Subamplia secundo, vt multò firmiter procedat, quando campfor, qui dat cambio, non solum non est conscius impotentiæ campsuarij, & de ea non solum non est dubius, sed firmiter tenet, eum esse soluturum litteras cambij, quia, quamdiu est in ista bona fide, cambium remanet licitum, & potest li-

cite lucrum percipere, Fabian. d. tract. de camb. sub num. 46. vers. de cima; ibi, si verò campfor. nec dissentiunt Nauar. in loco, supra proximè citato, & Io. Bapt. Lup. in cap. nauiganti. §. 2. sub num. 23. de vsur. inter tract. diuers. tom. 7. fol. 139.

24 Confirmatur hæc subampliatio, quia si Caius ignoranter, & bona fide emerit censum, impositu super re aliena, & annuas pensiones eadem bona fide acceperit, & consumpserit, non tenetur eas restituere, Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquif. q. 15. vers. sequitur hinc. in fine, col. 14. fol. 408. & quod pensiones, quas bona fide accepit, possit tuta conscientia retinere, easque non debeat restituere, neque computare in sortem, scribunt Nauar. in cap. si fœneraueris. sub num. 118. q. 26. 14. q. 3. Virgin. de Boccat. tract. de censib. par. 2. nu. 44. vers. vigesimo sexto. Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de censib. cap. 7. q. 7. ibi, quæres quid dicendū. col. 825. & latè Lud. Molin. de iust. tom. 2. de contract. disp. 394.

vers. quartum est. & procedit hæc confirmatio siue venditor sciuerit, rem esse alienam, aut non liberam, siue ignorauerit, Molin. in loco supra proximè citato; & quod si mulier parasset emere censum, & ideo pecuniam daret alicui, à quo decipiatur, quia is, recipiendo pecuniam, dicat, quod pecuniā illam accipit sub censu, asserendo eidem mulieri, quod census potest ita securè contrahi, & censum aliter non constituat; imò neque aliquam de pecuniarum datione faciat scripturam, & mulier, fraudum ignara, illi simpliciter credat, possit dicta mulier census pensiones, quas bona fide ab eo reciperet, tuta conscientia sibi retinere pro suo interesse lucri cessantis, sequitur Lud. Lopez de contract. lib. 1. cap. 4. vers. hinc planè. & facit quod scripsi supra ampliat. 8. num. 118. & seqq.

Consolidatur hæc confirmatio, quia licet societas officij fuerit inita super officio, cuius fructus iam ab alijs societatibus, antea contractis, erant absorti, & ideo videatur inita sine officio, tamen si is, qui postremò societatem iniuit, ignorauerit anteriores societates, & bona fide exegerit fructus suæ societatis, non tenebitur neque in foro interiori, neque in foro exteriori illos restituere, seu computare in sortem, per ea, quæ, loquendo in foro exteriori, secutus sum supra quæst. 1. num. 329. & 330.

25 Siftamus quæso tantisper gradum super hac confirmatione, & eius consolidatione, quia est passus difficilis: & contra eas obstat Rot. diuers. in decis. quas secutus sum ead. q. 1. sub num. 209. vers. infero. & num. 332. dum dixit, fructus perceptos ex censu, creato sine pecunia numerata, & fructus, perceptos ex societate officij post alienatū ipsum officium, esse restituendos, seu computandos in sortem, quamuis sint percepti bona fide.

Pro huius ancipitis confirmationis resolutione distinguo.

Aut loquimur in foro interiori; & dico, veram esse confirmationem, per ea, quæ dixi in confirmatione, & supra q. 1. sub num. 78. vers. intellige. & clarius num. 180.

Aut loquimur in foro exteriori; & facio duas conclusiones. Prima conclusio est contra confirmationem, quod fructus sint restituendi, seu computandi in sortem; quia paria sunt, emere censum sine fundo, & emere censum super fundo alieno, incio domino fundi, sed qui perciperet fructus ex censu creato sine fundo, imò ex fundo infructifero, aut alias incapace, seu postea perempto, teneretur illos restituere, vt secutus sum supra q. 1. num. 176. & seqq. num. 202. 205. & 208. ergo tenetur etiam restituere is, qui emit censum, impositum super fundo alieno; neque debet audiri, allegando ignorantiam, quia etsi sit verisimilis, cum quilibet emptor desideret, & studeat emere vtiliter, & securè; & tunc emat vtiliter, & secure, quando fundus est venditoris, liber, & idoneus; & ideo, si census reperiretur impositus super fundo alieno, plusquam verisimile est, quod emptor ignorauerit; tamen hæc ignorantia in foro exteriori reputatur inexcusabilis, vt in iisdem ferè terminis dixi supra num. 17. quia debebat se assecurare, quod venditor census haberet illum fundum, de quo si se non assecurauerit, contentus sit, quod illa ignorantia profit sibi ad agendum ad interesse, vt dixi in seq. conclusione. Secunda conclusio est, quod si emerit ignoranter, vt dixi, poterit, cum rescuerit, fundum esse alienum, agere ad restitutionem sortis, & ad damna, & interesse, quorum damnorum, & interesse emendationem potest obtinere, probatis requisitis, de quibus vide quæ latè scripsi supra ampl. 8. num. 99. & seqq. quod si scienter emisset, tunc nec ad interesse agere posset, teste Medin. quem secutus sum d. q. 1. num. 179.

Hac resolutione firmata cum duplicis fori distinctione, & duabus adhibitis conclusionibus; ad ea, quæ pro consolidatione confirmationis adduximus supra vers. consolidatur. respondeo, distinguendo inter ignorantiam iuris, & inter ignorantiam facti: ea enim, quæ iuris est, non excusat, præsertim in foro exteriori, per ea, quæ scripsi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 8. nu. 511. & 512. & talis est ignorantia eius, qui exigit fructus ex censu, empto sine præsentī pecuniæ numeratione, cum ius constitutionis Pij V. de censibus hanc requirat numerationem; talis etiam & longè maior est ignorantia eius, qui emeret censum, super nullo fundo impositum, quia iste erraret in iure gentium, imò in iure naturali, cum non possit emi census fundi sine fundo: Ignorantia verò facti est duplex, quædam non reputatur culposa, & ideo est excusabilis, qualis est ignorantia, de qua supra d. vers. consolidatur. quædam autem est culposa, seu crassa, & hæc est inexcusabilis, & in hac dicimus, paria esse, scire, vel scire debere, & talis est ignorantia eius, qui exigeret fructus societatis officij post alienatum officium, vt scripsi supra q. 1. num. 333. & eius, qui exigeret fructus census, impositi super re aliena, domino rei incio: transeo ad alia.

26 Extende hanc subampliationem, vt procedat etiam si postea emptor sciat, cāpsuarium non indiguisse cambio, illudq; soluere non posse, quia cambium remanebit adhuc licitum, etiam præ tempore futuro, tum per ea, quæ dixi supra num. 1. & seqq. & num. 15. & seqq. tum quia, qui bona fide præscripsit, non obligatur in foro conscientie ex scientia postea superuenienti, Bal. quem secutus sum infra ampl. 19. num. 48. in fine. Petr. de Vbal. in cap. si diligenti. num. 102. de præscrip. inter Repet. tom. 4. fol. 157. Sor. de iust. & iur. lib. 6. q. 7. art. 2. sub 4. conclus. ibi, exceperim præterea. col. 3. versus finem, fol. 378. & alij, quos citat, & sequitur Tirraq. in reg. cessante causa, limit. 12. num. 16. vers. id quod. & esse communem opinionem scribunt, & sequuntur Abb. in cap. 8. quia plerique. nu. 25. q. 7. de immun. eccles. quem retuli infra ampl. 19. nu. 127. in fine, Franc. Aret. in cap. 42. cum causa. sub num. 27. de testib. & latius, & ordinatè, articulo discusso, Io. Andr. in cap. possessor. q. 6. num. 39. & seqq. & in specie num. 43. vers. concludo igitur. & seqq. de reg. iur. in 6. & de communi

testatur etiam Imol. quem citat, & sequitur Tiraq. in loco supra proximè citato, hancq; communem esse testatur, & sequitur, succin-ctè adductis rationibus, & citatis multis, Balb. tract. de præscript. in 2. par. 3. par. prin- cip. q. 9. per totam, tom. 17. fol. 66. & con- sentiunt etiam Theologi, nempè Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 18. vers. his tamen. & vers. in hoc igitur. col. 3. & 4. foli. 145. & 146. vbi, articulo discusso, fir- mat, præscribentem posse tuta conscientia retinere, non obstante superuenientia scien- tiæ, dummodo in præscriptione interuene- rint omnia necessaria, & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1. controu. 17. initio, vers. secundo quòd. & num. 8. vers. ad secun- dum. fol. 65. & 69. qui etsi articulum hunc incidenter tangat, argumentando ex eo in alia quæst. tamen nullam in eo mouet con- trouersiam, nullamq; sentit difficultatem, quicquid scripserit Petr. de Anch. in cap. 8. quia plerique. nu. 10. q. 3. de immun. eccles. & in cap. peccatum. sub num. 11. col. 11. in fine, de reg. iur. in 6. vbi de contraria testatur Theologorum opinione, licet ipse eam non sequatur, sed teneat istam, hancq; commu- nem opinionem, quòd qui legitimè præscri- pfit, sit tutus etiam in foro conscientia, te- net, etiam si mala fides oriretur post com- pletam præscriptionem statutariam, dato quòd non esset completa, secundum tempo- ra, præfixa à iure communi, Felyn. in cap. vlt. quoniam. sub nu. 7. in 2. saluat. de præscrip- ta etiam ius contractus, scilicet bona fide ac- quisitum ad lucrandum fructus, & interesse, non debet ex scientia superuenienti irritari, & adde, quæ scripsi supra ampl. 10. num. 14. vers. exemplifica primo.

27 Contra hanc extensionem in casu cambij tenet Fabian. vbi supra. Comprobatur primo hæc contraria opi- nio, quia etiam is, qui ignoranter, & bona fide emerit censum, impositum super re alie- na, debet postea, cum hoc rescierit, contra- ctum rescindere, repetito pretio, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquisit. q. 15. vers. sequitur hinc. col. 13. & 14. fol. 408. Nauar. in loco supra proximè citato, Virg. de Boccac. d. par. 2. nu. 45. & Io. Azor. d. cap. 7. q. 7. versus finem. & quòd si empro- conscius fuerit, rem esse talem, in qua cen- sus collocari non poterat, tunc accipere non possit pensiones, & accipiendo, teneatur in partem pretij computare, scribit Ludou. Mo-

lin. de iust. tom. 2. de contractib. disputat. 394. vers. quartum est. in fine.

Comprobatur secundo ex his, quæ scripsi, & secutus sum supra ampl. 10. sub num. 52. vers. contra.

AMPLIATIO XVIII.

SVMMARIA IVM.

Cambium, cuius interesse, seu accessiones conuer- tuntur in capitale, est licitum, num. 1.

Cambium cum recursa, recambium, & cambium cum conuersione accessionum in capitale sunt synonyma, num. 2.

AMPLIATIO XVII. vt licitum sit iterum cambium, cuius in- teresse, & accessiones multis vicibus conuertuntur in capi- tale cambij, ita vt cambium primum impinguetur, & crescat per reno- uationem, iuxta ea, quæ scripsi infra §. 6. glos. 1. num. 82. vers. ad septimum. imò sit licitum etiam quòd interesse alterius interes- se, idest accessio accessionis, conuertatur sem- per in capitale, donec cambium, sic auctum, non solvatur, per ea, quæ scripsi infra §. 7. glos. 2. num. 33. & seqq. & num. 41. & seqq. quia eiusmodi cambium cum conuersione accessionum, & interesse in capitale est idem cum cambio cum recursa, & recambio, quæ propterea sunt synonyma: sed hæc omnia, nempè cambium cum recursa, & recambium sæpè firmauimus esse ex se licita, ideo de eiusmodi cambio, cuius interesse conuertitur in capitale, non est pluribus agendum.

AMPLIATIO XIX.

SVMMARIA IVM.

Forum interius, & forum exterius difformiter quandoque disponunt, num. 1. & seqq.

Forum politicum differt aliquando à foro chri- stiano, num. 5.

Lex est ratio continua, eterna, & semper eadem, num. 19.

Iustitia, & ius consistunt in rectitudine, num. 17.

Lex diuina est eadem cum lege naturæ, sub n. 14.

Lex naturæ unde profiscatur, num. 7. Est ea- dem apud omnes, & in cuiusque corde est scripta, num. 9. Est immutabilis, num. 11.

Declaratur, num. 22. & seqq. Aliter procedit

in iudicando, quam lex humana, num. 12. & 13. Et quare, num. 33. & seqq. Est eadem cum lege diuina, num. 14.
 Lex positiua, seu humana differt à lege naturali, & diuina, sub num. 6. Contrarium, num. 14. & seqq. num. 38. 42. & seqq. Errant propterea, aut non bene loquuntur, qui dicunt, hanc, vel illam legem esse contra ius naturale, num. 40. & seqq.
 Lex humana quid sit, sub num. 6. vers. prima. Profluit à lege naturali, tanquam riuus à fonte, num. 14. Ideoq; legi naturali, seu diuina derogare non potest, num. 45. Sed potest solum illas interpretari, num. 40. & seqq.
 Lex humana non est eadem apud omnes, num. 8. Et quomodo sit eadem apud omnes, num. 19. Est variabilis, num. 10. Quomodo non varietur, num. 19. & 21. Declaratur, num. 39. Iudicando quomodo differat à lege diuina, num. 12. & 13.
 Lex est contractus inter Principem, & subditos, num. 138.
 Lex omnis constat ex ratione naturali, num. 15. Debet esse iusta, & honesta, num. 16. Alias non est lex, num. 18. & 51.
 Naturale iudicium in iurisprudencia multi ualent, num. 46.
 Ius naturale, & est explicitum, & implicitum, Diuinum } sub num. 38.
 Matrimonium apud Persas, Medos, & Parthos inter sanguine coniunctos, num. 8. Cur inter sanguine coniunctos prohibeatur, num. 41.
 Vxor unica inter consanguineos apud Arabas, sub num. 8.
 Medicina ars est immutabilis, licet variet medicamenta, num. 20.
 Vim vi repellere, Parentibus, Patria, & Magistratibus obtemperare, Fidem seruare, Iusurandum adimplere, & Deposita reddere } sunt de iure naturali, num. 24. Ex iusta tamen causa licitum est ab hoc iure recedere, num. 25. & seqq.
 Condemnato ad mortem non licet se per vim defendere, num. 25.
 Parentibus, & Magistratibus quando parendum non sit, num. 26.
 Fides cui seruanda non sit, num. 27.
 Deposita praedoni quando restitui non debeat, num. 28. & 29.
 Hostes, & patria proditores trucidare, gloriosum est, num. 30.
 Causa cessante, cessat effectus, num. 32.
 Iudex in iudicio civili quare non potest, non im-

partitur officium, sub num. 33. Et in iudicio criminali quare sine manifesto accusatore non procedat, num. 34. Quare iudicet ex actis, & non ex propria conscientia, num. 35.
 DEVS, eiusq; loco confessarius iudicat sine instantia partis, sine accusatore, & ex scientia, sibi priuatim nota, num. 36.
 Membrum praecedendum, ne totum pereat corpus, sub num. 40.
 Lex humana, & iusta obligat in conscientia, sub reatu peccati mortalis, nu. 47. & seqq. Etiam si esset lex poenalis, num. 52. Declaratur, num. 51. & 52. Qui aliter diceret de lege pontificia, erraret in fide. Et quando excuset in foro conscientiae, num. 48. Et an obliget ad culpam, etiam si legislator expresserit nolle, quod obliget, num. 53. & 54.
 Lex consultoria, etiam si diuina sit, non obligat, &c. sub num. 54.
 Legi positiuae parendum est, etiam si praeciperet, intermiti aliquod bonum, Nunquam tamen per obedientiam fieri debet peccatum, num. 49.
 Peccatum quia prohibitum, & quandoque prohibitum, quia peccatum, sub num. 49.
 Lex si non fuisset, homo non peccasset, explicatur ibidem.
 Principum potestas procedit à DEO, num. 50.
 Peccatum existit, quicquid est mali in moribus, sub num. 50.
 Lex positiua an naturalis attendi debeat, ubi agitur de restitutione facienda, num. 57. & 58.
 Restitutio rei an, & quando sit facienda, referuntur varia doctrina, num. 57. & seqq.
 Conscientia etiam erronea ligat, ideoq; est deponenda, num. 59. ubi late declaratur.
 Minus malum eligi quando debeat, sub nu. 59. confirm. 2.
 Restituere tenetur, qui scienter retinet rem alienam, num. 60. & seqq.
 Raptor, & tenentur restituere, & poenitere de Fur } peccata, non sufficit, si habeant facultatem restituendi, num. 63.
 Mutuator, exigens ultra mutuum, tenetur restituere, num. 64. & seqq.
 Contrahens, incussa metu, tenetur restituere, sub num. 67. subillat. 2. In foro interiori tenetur etiam si fuerit metus reuerentialis, vel alius, non cadens in constantem virum, sub eodem num. 67. explic. 1.
 Contrahens cum pupillo sine tutore, tenetur restituere, num. 68. & seqq. Declaratur, num. 74. & 75.
 Contrahens cum furioso, tenetur restituere, num. 76.

Contrahens cum errante, tenetur restituere, num. 77. & seqq.

Hypocrita, quæ sub nomine boni Christiani acquisiuit, tenetur restituere, num. 79. & 80.

Contrahens cum Ecclesia sine superioris assensu, tenetur restituere, num. 81.

Legatarius, soluto sibi legato, & per errorem facti non detracta falcidia, tenetur illam restituere, num. 82. & 113. Secus si per errorem iuris, num. 112. Declaratur sub eod. num. 113.

Contrahens de re aliena sine consensu veri domini, tenetur restituere, sub num. 82. illat. 6. ubi latissime hoc extenditur, restringitur, & declaratur.

Restituere quando quis teneatur in foro conscientie, quamuis sit tutus in foro fori, sub num. 83. illat. 1. Et quando non teneatur in foro conscientie, quamuis obligetur in foro fori, num. 84. & seqq.

Vsura est rapina, videturq; maius delictum, quam furtum, & quasi equale homicidio, & quomodo distinguatur à furto, & rapina, num. 64.

Mutuatarius dicitur coactè solvere, etiam si diceret, quòd illud plus spontè soluit, num. 65. & seqq.

Metus, cadens in constantem virum, qui dicatur, remittitur arbitrio iudicis, sub n. 67. explic. 2.

Metum, cadentem in constantem virum, quando metiamur ex qualitate personarum metuentium, & quando non, sub num. 67. vers. prima. & seqq.

Mors potius obeunda est, quam, quæ foeda sunt, committere, sub num. 67. vers. secunda.

Honor in foro morali ceteris rebus anteponendus est, sub num. 67. confirm. 3.

Peccatum non voluntarium quando sit peccatum, & quando non, declaratur sub num. 67. vers. non obstat. & seqq.

Impuberis etas quod videt, ignorat, num. 70.

Impubes obligatur naturaliter, num. 73.

Sententia, lata ex falsis probationibus, vel ex defectu probationum, licet sit iusta in foro fori, tamen est iniusta in foro conscientie, ideòq; in hoc foro non tuetur, num. 83. & seqq. ubi multa adducuntur exempla.

Restituere non tenetur, qui rem habet cum consensu veri domini, num. 92. & seqq. Et quid, si sit turpiter acquisita, num. 98. & seqq.

Incapax acquisitionis, an rem, quam tenet de consensu domini, debeat dimittere, num. 93. & seqq.

Meretrix an teneatur restituere acquisita ex meretricio, num. 98. & 99.

Mathematicus, qui suasionibus inducit ad sibi credendum, & inde acquirit, an teneatur restituere, num. 98. & 99.

Iudex an teneatur restituere, quod sibi ob iustam, vel iniustam ferendam sententiam est datum, num. 100. & seqq.

Testis an teneatur restituere, quod ob ferendum verum, vel falsum testimonium sibi datur, num. 100. & seqq.

Aduocatus an teneatur restituere, quæ ex iniustio acquisiuit patrocinio, num. 103.

Possidentis melior conditio in pari causa turpitudinis, sub num. 102.

Restituere an teneatur, quæ sibi data sunt, ne faciat aliquod malum, num. 104. & seqq.

Heres an teneatur solvere legata, relicta in testamento minus solemni, sub num. 114. vers. infero. & seqq. in quibus declaratur.

Heres ab intestato an teneatur restituere hereditatem heredi ex testamento minus solemni, num. 115. in fine, 116. & 117.

Electus, si electio non sit nulla, sed veniat annullanda, an interim possit sine peccato retinere beneficium, num. 121.

Restituere an teneatur, qui dolosè, & ex malitia rem habuit à vero domino, num. 122.

Aduocatus, }
Medicus, } an teneantur restituere, quod ultra
Cursor, & } iustum sine dolo receperunt, num.
Iudex } 124. & seqq.

Prescribens an teneatur restituere, num. 127. & seqq.

Prescribere an possit, qui tenetur ex propria obligatione, & quid, si statutum presumat solutionem, seu satisfactionem, sub num. 133. illat. 4.

Prescriptio statutaria an habeat locum in debito iurato, sub num. 133. not. 4.

Prescriptio cum mala fide an possit induci à statuto, sub num. 133. illat. 4.

Presumptio, quantumuis iuridica, an sit alleganda, sub num. 133. not. 3.

Confiscata bona à lege potest delinquens tuta conscientia retinere, donec non sit condemnatus per sententiam iudicis, num. 139.

I

MPLIA XIX. vt tam contractus cambij, quam alterius negotij possint esse liciti in foro exteriori, idest, in foro fori, seu contentioso, qui in foro interiori, idest, in foro poli, poenitentiali, seu conscientie sint illiciti, prout aduertunt Io. de Anan. in cap. vlt. nauiganti. num. 48. de vsur. dicens, quòd mens contrahentium cambia, posset

posset esse corrupta, sed illa, inquit, habet solum Deum vltorem, non Ecclesiam; & Salyc. in auth. ad hanc. sub num. 18. q. 21. C. de vsur. dicens, quod textus, & leges, quae dicunt, rem posse carius, seu minori pretio vendi, dummodo non excedatur medietas iusti pretij, loquuntur in foro iudiciario, non in foro poenitentiali, & sic quoad peccatum, de qua re late egi supra ampl. 10. num. 41. & seqq. † & è conuerso, potest dari contractus, qui sit licitus in foro conscientiae, & illicitus in foro fori, quia in foro conscientiae attenditur veritas, Nauar. in cap. si foeneraueris. not. 16. sub num. 54. vers. aduertendum. ibi, quarta vt mutuans. 14. q. 3. & in cap. nauiganti. num. 26. vers. in solo vno. de vsur. Similiter quis ratione damni illati potest tene-ri in foro contentioso, & non in foro conscientiae, quando damnum fuit illatum, non ex proposito, nec ex lata culpa; quo casu sufficit in foro conscientiae reddere poenitentiam, secundum Felyn. in cap. 1. fallent. 6. cas. 3. sub num. 41. de constit. Idem dicimus de creditore, qui debitori furto subtrahit tantundem; & de eo, qui rem propriam, vel æquiualentem detentori furatur, is enim licet in foro conscientiae tutus sit, seruari aliquibus conditionibus, de quibus Couar. var. resolut. lib. 1. cap. 2. sub num. 14. vers. quarto ex principali. & num. 15. per totum, & latius Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 11. col. 4. initio, vers. quibus non obstantibus. fol. 102. & excusetur etiam à poena furti, Clar. recept. sent. lib. 5. §. furtum. vers. excusatur autem. tamen non est forsan ab omni poena tutus in foro fori; & sine (for- san) quando non essent seruatae omnes con- ditiones, requisitae, quia, si creditori daretur hac facultas, vt in recompensam posset clam rem sui debitoris accipere, facile daretur occasio iniurijs, furtis, infamiae, & scanda- lis, eò, quod multi fingerent, rem sibi debi- tam esse: multi etiam putarent, debitum suum liquidum esse, cum non sit liquidum; multi se de iustitia desperare dicerent, aliaq; multa possent vel fingere, vel obijcere, per quae furta vellent defendere; quibus omni- bus lex vt obuiet, prohibet, ne quis autho- ritate propria sibi ius dicat, Medin. d. q. 11. col. 6. vers. responderetur. fol. 103. & licet da- to casu, in quo hac omnia cessarent, ideoq; cessare deberet in eo legis prohibitio secun- dum Medin. in loco, supra proximè citato; tamen quòd adhuc legis prohibitio non ces-

set, suadetur ex his, quae scripsi supra q. 1. sub num. 507. & 508. & quòd sit differentia inter vnum, & alterum forum, scripsi forma- liter supra q. 1. num. 534. & satis patet ex his, quae scripsi supra ead. q. 1. num. 528. & seqq. iuncto num. 506. & seqq. & apertius ex his, quae scripsi infra sub num. 83. & seqq. ad il- lum.

3 Confirmatur primo hac ampliatio in se- cunda parte, quia vsura nautica, idest, illud, quod mutuator recipit ultra sortem mutua- tam, est à iure pontificio vetita, quoad fo- rum exterius, & etiam quoad forum inte- rius, si propter pecuniae, aut alterius rei mu- tuationem accipiatur, secus si ob solam se- curitatem praestitam recipiatur, quia isto casu in foro interiori licitè percipitur; sed pro intelligentia huius differentiae inter vnum, & alterum forum in isto casu, vide quae scripsi supra q. 1. sub num. 506. vers. primum est fo- rum. & num. 528. & q. 5. sub nu. 100. & adde casum, quem posui §. seq. gl. 5. sub num. 109.

4 Confirmatur secundo, ex casu, quem se- cutus sum supra ampl. 8. num. 120. illat. 4.

Confirmatur tertio, quia licet beneficia- rius, alienans rem ecclesiasticam contra te- norem extrauagantis Pauli II. vel inconsul- to Romano Pontifice, peccet mortaliter, & multas, grauesq; poenas, & etiam excom- municationem incurat, vt admonet Nauar. in cap. non liceat papae. num. 13. vers. septi- mo denique. & num. 15. in comment. de alien. rer. eccles. tamen, si alienatio fiat ob iu- stam causam, sine dolo, vel contemptu, sed bona fide, & praesertim si foret ecclesiae vti- lis, non peccat mortaliter, neque praefatas poenas incurrit in foro conscientiae, cum Pa- papae consilium requiratur quoad forum exte- rius; secus quoad forum interius, in quo suf- ficit seruare ius naturale, & diuinum absque contemptu legis humanae, Nauar. in d. cap. non liceat papae. num. 16. & seqq.

5 Confirmatur quarto, quia etiam inter fo- rum politicum, & forum christianum reperitur in hac materia diuersitas: nam cambiorum ne- gotiatio in se est turpis, & iniusta, si loqua- mur politicè, & œconomicè; si verò loqua- mur christianè, est licita, quia multa poli- ticè sunt abhorrenda, quae christianè iusta sunt, & è conuerso, vt, concordando D. Tho- mam, quem vti contrariam citavi par. præ- cedenti, sub num. 50. vers. demum. explicat Hier. de Luc. tractat. de camb. in verbo, pro- decisione, sub num. 10. & 11. tom. 6. par. 13

fol. 409. hæcque inter forum, & forum diuerſitas videtur etiam de mente Apoſtoli, in illis verbis, quæ retuli ſupra q. 1. ſub num. 65. *omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.*

6 Ut huius ampliatiōnis veritatem à radice cognoſcamus, & pro vniuerſali totius materiæ intelligentiæ, explicandos eſſe cenſeo quatuor articulos, nedum vtilis, ſed valde neceſſarios ad reſolutionem quamplurium difficultatum, quæ in foro animæ occurrunt.

Primus articulus eſt: An lex poſitiua, id eſt, humana, & lex naturalis, ſeu diuina differant.

Secundus articulus: An lex poſitiua obliget etiam in foro interiori, id eſt, in foro animæ, ſiue conſcientiæ.

Tertius articulus; ſuppoſito, quòd obliget: An obliget in conſequentiam ad reſtituendum, quod ex actu, contra eius prohibitionem geſto, fuerit acceptum.

Quartus articulus; ſuppoſito, quòd non obliget: An detur aliqua certa regula ad cognoſcendum, quando quis teneatur reſtituere, & quando non, præſertim in foro conſcientiæ.

Quoad primum articulum. Videtur prima facie dicendum, quòd plures habeant inter ſe inuicem differentias.

Prima quarum eſt, quòd lex poſitiua, omiſſis varijs eius definitionibus, ſeu deſcriptionibus, quas colligunt Sot. de iuſt. & iur. lib. 1. q. 1. art. 1. initio, fol. 3. Bologn. de leg. iur. & æquit. cap. 3. num. 25. & 28. tom. 1. fol. 292. Fortun. Garc. de vlt. fin. iur. can. & ciuil. num. 7. eod. tom. fol. 107. & alij in diuerſis locis; & omiſſis deſcriptionibus, de quibus in cap. 1. diſt. 2. & cap. 2. diſt. 4. in effectu eſt placitum Principis, quod ipſi Principi, vel populo eſt vtile, vt dixit Traſymachus apud Platonem, relatus à Coraſ. de iur. ciuil. &c. par. 1. cap. 3. fol. 59. & à Bolog. diſt. tract. de leg. &c. cap. 9. ſub num. 6. fol. 299. vterque tom. 1. & probatur ex l. 1. ff. de conſtit. princip. *quod principi placuit, legis habet vigorem.* & ſic lex poſitiua procedit ab opinione Principis, & non à certa ratione, quare Iureconſ. in l. 12. proſpexit. ff. qui & à quib. manum. ait, legem, quamuis duram, eſſe ſeruandam.

7 At lex naturalis, non ab hominis, id eſt, Principis, ſeu Populi opinione, ſed ab ipſa natura proficiſcitur, Coraſ. in loco, ſupra proximè citato, *cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, fa-*

ciunt, cuiſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex. ad Rom. 2. num. 14. & apertius differentiam docet text. in cap. 2. duæ ſunt. 19. q. 2. in illis verbis. *duæ ſunt, inquit, leges: una publica, altera priuata, publica lex eſt, quæ à ſanctis Patribus, ſcriptis eſt confirmata, ut eſt lex canonum, &c. lex verò priuata eſt, quæ inſiſtu ſancti Spiritus in corde ſcribitur, &c.* & expreſſè differentiam argumentatiuè adducit Bologn. d. cap. 9. num. 4. in fine, & num. 5. fol. 299. dicens, quòd leges humanæ nullis naturæ fundamentis ſubnixæ ſunt, ſed ab hominum potius opinione pendunt: at ea omnia, inquit, quæ rationi, atque honeſtati conueniunt, ad legem naturalem ſpectant, & non ad leges humanas.

8 Secunda differentia, qua huius etiam primæ veritas explicatur, eſt, quòd lex humana non eſt eadem apud omnes, ſed diuerſa, & inuicem oppoſita, & conſequenter non apud omnes eſt idem bonum, & æquum poſitiuum: apud nos enim lege noſtra matrimonium inter conſanguineos, vel affines maximè improbatur: apud Perſas verò, Medos, & Parthos eorum lege ſolemniſſimum, ac iuſtum habetur matrimonium, quod cum matre, ſorore, alijsq; conſanguineis contrahitur: apud totum Chriſtianum orbem diſtinctæ ſunt ſingulorum vxores: apud Arabas verò vnã aiunt eſſe omnibus conſanguineis vxorem; aliasq; habent barbaras, irracionales, & beſtiales leges, quas referunt Coraſ. d. cap. 3. fol. 59. & Bologn. d. cap. 9. ſub num. 6. fol. 292. & quòd apud Perſas, Aſſyrios, Parthos, Medos, Aethiopes, Indos, & Scotos inter aſcendentes, & deſcendentes in primo gradu lineæ rectæ admitterentur connubia, ſcribunt ij, quos citat Thom. Sanch. in diſputat. de ſanct. matrim. ſacram. lib. 7. diſput. 51. ſub num. 6. verſ. difficultas. & de prædictis, alijsq; varijs gentium moribus, & legibus in ducendis vxoribus, vide Tiraq. de legib. connub. in l. 7. vbi latiffimè. Quinimo & inter nos Chriſtianos, & Catholicos extant leges municipales inter ſe pugnantes; vt puta, quòd filia foemina ſuccedat æqualiter cum maſculo; & quòd non ſuccedat, & ſimiles, quas longum eſſet reſcere.

9 Sed lex naturæ eſt eadem apud omnes; quod enim à natura procedit, eſt conſtans, æternum, ſemperq; idem, & vbique idem, ſicut ignis, qui apud omnes peræquè populos, & omni tempore eſt calidus, & vrit; &

rerum

rerum benè olentiū odor ab omni æuo cunctis fuit mortalibus gratus; & ideo ius naturale dicitur immutabile, vt dixi in seq. differentia. & quia lex naturalis scribitur in corde cuiuslibet, vt scripsi hic sup. sub nu. 7. & in meo tractat. de iudic. caus. lib. 2. cap. 8. nu. 505. non solum est eadem apud omnes, sed cuiuslibet est nota, ita vt illius ignorantia neminem excuset, etiam si sit rusticus, siluester, paganus, mulier, & similes, vt secutus sum d. cap. 8. num. 500. & seqq.

10 Tertia differentia (& infertur ex præcedenti) quia lex humana est variabilis, & mutabilis; videmus enim in eadem Republica, aut Ciuitate leges ipsas frequenter, ac per breui tempore mutari, corrigi, & abbreviari, Coras. eod. cap. 3. fol. 59.

11 At ius naturæ est immutabile, Arist. ethic. lib. 5. cap. 7. Coras. d. cap. 3. fol. 59. Bologn. d. tract. de leg. iur. & æquit. cap. 26. num. 2. versus finem, fol. 315. & Leonar. Lels. de iust. & iur. lib. 2. cap. 5. sub num. 3. vers. respondent. & habetur in S. penult. sed naturalia. Instit. de iur. nat. & c. & in cap. 3. non est peccatum. dist. 6.

12 Quarta differentia est, quia nos, qui iudicamus secundum leges humanas in foro exteriori; si causa sit ciuilib; non iudicamus sine actore, per ea, quæ dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 2. num. 5. & 23. cap. 68. num. 2. & sub num. 8. vers. si de consuetudine. & si sit criminalis, non sine accusatore, aut legitima inquisitione, vt, loquendo de accusatore, & de iure, scripsi d. cap. 68. num. 2. & loquendo de inquisitione, scripsi cap. 8. num. 1. 2. 3. & 4. & d. cap. 68. sub nu. 8. vers. si de consuetudine. quam inquisitionem præcedere debet diffamatio, vt dixi cap. 84. num. 11. & seqq. quæ succedat in locum accusatoris, vt dixi eod. lib. 1. cap. 2. num. 8. Similiter nos non iudicamus ex veritate, nobis priuatim nota, sed ex actis, & probatis, vt secutus sum eod. lib. 1. cap. 80. num. 1. & sæpissimè iudicamus ex testium depositionibus: Item leges humanæ, seu ius positiuum multa mala dimittunt impunita, vt patet ex his, quæ scripsi supra ampl. 10. num. 44. & seqq. & num. 49. & multa non mala puniunt, quando nituntur præsumptionibus ad obuiandum fraudibus, vt patet ex his, quæ scripsi supra q. 1. sub num. 529. iuncto num. 507. & seqq. ad illum, & infra num. 37.

13 At DEVS, & Confessarius eius loco hic

in terra, qui iudicant secundum ius naturale, & diuinum in foro interiori, iudicant, & condemnant sine actore, sine accusatore, & sine inquisitione, & ex veritate, non ex actis, & probatis, & nunquam ex testium depositionibus, sed semper ex infallibili veritate coram Deo, & ex rei confessione coram confessario, coram quo ipse reus est etiam accusator, & testis: Similiter ius naturæ, seu diuinum nullum malum dimittit impunitum, & nullum bonum irremuneratum.

Demum lex positiua, & ius gentium non solum differunt à iure naturali, sed multa, quæ fuerant iuris naturalis, sunt à iure gentium, & positiuo sublata, vt argumentando deducit Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. cap. 3. q. 1. vers. verum. col. 14.

14 Contrarium, his non obstantibus, est verum; nempe, quod lex humana non differt à lege naturæ, nisi prout differunt pars à toto, riuus à fonte, genitum à generante, fundatum à fundamento, quare non ab hominum opinione, sed à naturæ decreto profluit, vt rectissimè post Stoicos, & Cicer. scribunt Coras. de iur. ciu. & c. par. 1. cap. 3. ibi, cæterum hæc qualemqualem. tom. 1. fol. 59. & Bologn. de leg. iur. & æquit. cap. 3. num. 11. fol. 291. & quod tam lex canonica, quam ciuilib; deriuentur, & profluant à lege naturæ, ostendit Fort. Garc. de vlt. fin. iur. & c. nu. 11. & seqq. eod. tom. 1. fol. 108. & quod ius ciuile, & canonicum præsupponant ius naturale, tanquam fundamentum, à quo sumunt originem, refert, & declarat ex Fratre Gerardo de Senis disputante, Io. Andr. in cap. peccatum. sub num. 24. & 25. q. 5. de reg. iur. in 6. cuius repetitionem posuit per appendicem ad cap. possessor. & de lege canonica, quod non differat à lege naturæ, patet, quia procedit ex auctoritate noui, & veteris testamenti, cap. 24. qualiter. de accus. & sic ex lege diuina, vt dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 85. num. 6. versus finem, quæ lex diuina est eadem cum lege naturæ, cap. 1. dist. 1. diuina natura, & c. & sic vna pro altera promiscue sumi potest, & proinde præcepta Decalogi in lege veteri, tradita à Deo, dicuntur legis naturalis, vt sequitur Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. cap. 2. q. 2. col. 5. & latius cap. 3. q. 2. col. 15. vbi de communi Theologorum opinione; & consequenter emptiones, locationes, societates, & reliqua huius generis, de quibus extat leges humanæ, à iure naturæ deducuntur, Bologn. d. tract.

- d. tract. de leg. iur. & æquit. cap. 24. num. 4. in fine, fol. 313. & conuenit legi humanæ, quod habetur in Matth. 5. num. 17. *nolite putare quoniam ueni soluere legem, aut prophetas; non ueni soluere, sed adimplere.* hæcque sententia contraria quatuor conclusionibus explicata est à Sot. de iust. & iur. lib. 1. q. 5. art. 2. vers. ad quæstionem. col. 2. & seqq. fol. 36.
- 15 Confirmatur primo, quia omnis lex constat ex ratione, cap. 5. consuetudo. dist. 1. & ex ratione naturali, cap. 2. erit. & ibi Gl. in verbo, naturam. dist. 4. Ergo omnis lex profuit à natura, & sic à lege naturæ. *lib. multo*
- Confirmatur secundo (& tendit ad idem) quia ubi contingat dubitari de intellectu alicuius legis, recurrendum est ad rationem naturalem; imò ubi eam habemus, superfluum est querere legem positiuam, ut secutus sum infra §. 7. gl. 2. num. 35. *quoniam: multo*
- 16 Confirmatur tertio, quia omnis lex est honesta, iusta, &c. d. cap. erit. dist. 4. & in tantum hoc est verum, ut nisi fuerit iusta, non erit lex, Sot. d. art. 2. concl. 1. & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 60. art. 5. conclus. 3. vers. primus est, fol. 80. sed lex, quæ non deriuetur à natura, eiusque ratione, non potest esse honesta, neque iusta. Ergo *al. ob. golo.*
- 17 Confirmatur quarto, quia iustitia non est aliud, quàm quædam rectitudo: ergo ius, siue naturale, siue legale, in quâdam rectitudine consistit, & sic quamuis ius naturale, & ius legale sint distincta, tamen distincta non est eorum rectitudo; quare, si bene consideremus, ius legale, idest, ius positiuum non addit super ius naturale aliam rectitudinem, sed specificat illam eandem, ita ut verum sit dicere, ius legale, siue positiuum esse quandam specificationem expressiuam naturalis rectitudinis, ut latè docet Io. Andr. in cap. possessor. sub num. 12. de reg. iur. in 6. & proinde ius legale, seu positiuum nunquam contrariatur, sed semper concordat cum iure naturali, ut ex eod. Io. Andr. secutus sum infra num. 43. vers. confirmatur tertio. nam sicut aqua capitolina, aqua S. Ioannis Lateranensis, & plurium viridariorum, & domorum hic in Vrbe sunt distincta, & habent distinctas functiones, & proprios vsus, & nihilominus omnes, & quælibet earum sunt de aqua fœlici, ideoque habent eundem saporem, easdemque qualitates, ita etiam tam ius Pontificium, quàm Cæsareum, & quodlibet aliud ius habent eandem qualitatem cum iure naturali, à quo procedunt.

- 18 Non obstant differentia adducta. Ad primam enim respondeo; quod Principis placitum, procedens ab opinione, & non à ratione, non est lex, Bologn. de leg. iur. & æquit. cap. 3. sub num. 20. & 21. tom. 1. fol. 291. hocque benè probatur ex d. cap. consuetudo. dist. 1. in illis verbis, *porro, si ratione constat, lex erit omne, iam quod ratione confiterit dumtaxat, &c.* & dixi infra num. 51. & quod legis nomine indigna sint, quæ rationem non habent, scribit Coras. de iur. ciuil. &c. cap. 3. versus finem, ibi, neque enim negat iureconsultus. eod. tom. 1. fol. 59. quare leges Tiranni, leges appellari non possunt, quia deest illis legis substantia, quæ est ratio.
- 19 Ad secundam respondeo, quod et si leges humanæ non sint eadem apud omnes, sed diuersæ, imò sint variabiles, ut dicimus in tertia differentia, tamen (quod tibi paradoxum videbitur) sunt apud omnes semper eadem, & nunquam mutantur, quia sicut speculum, quamuis in eo diuersæ figuræ inspiciantur, ac ex diuersis obiectis variantur, semper manet idem, & nunquam mutatur, sed quia variantur obiecta, variantur speculi representationes, ita quoque omnis lex semper est iusta, & in hoc adeo est eadem apud omnes, atque in hoc inuariabilis, ut si aliter foret, non esset lex, per ea, quæ dixi supra n. 15. & seqq. sed quia varij sunt populorum mores, & variantur causæ, variatur legis dispositio, sed non mutatur lex, quæ est ratio continua, æterna, & semper eadem: & data hæc morum varietate, & causarum variatione, variatur legis dispositio, siue lex sit humana, siue sit naturalis, & diuina; ut inferius ostendam; non tamen lex vnquam mutatur, sed mutantur res, quæ lege indigent: vel aliter, & breuius responsionem formando, dico, quod immobilitatem in lege intelligimus, durante eadem causa legis, quia tunc, supposita iustitia legis, & sic erit lex, non potest mutari, quia fieret iniusta, & sic non esset lex; & proinde implicaretur contradictio, at è conuerso, data causæ mutatione, lex, quæ in opposita causa erat iusta, non esset amplius iusta, mutata causa, & ideo non esset amplius lex, & consequenter alia opus est lege; siue loquamur de lege humana, siue de lege naturali, & diuina, ut apertè ostendi in sequenti responsione.

Quicquid aliter quoad ius positiuum docuerit Leonar. Less. de iust. & iur. lib. 2. cap. 5. sub

5. sub num. 3. versus finem, dum scribit, quòd semper manet ius naturale, & illud dictamen, etiam si defectu materiæ hic, & nunc non me obliget actu, & semper vim habet, manentibus iisdem circumstantijs materiæ, ad differentiam, inquit, iuris positiui, quod, inquit, potest tolli, etiam si nulla fiat mutatio circa materiam; egregiè enim cum nobis sentit de iure naturali, sed dissentit de iure positiuo.

20 Corroboratur hæc responsio, quia medicinalis regula est, vinum esse hominibus congruum; & huic regulæ non derogatur, dum infirmo vini potus interdicitur, sed mutatio fit in homine, cui perpetua illa regula non congruit, D. August. lib. 1. confess. quem sequitur Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 3. art. 1. col. penult. versus finem, fol. 306. quare licet medicinæ ars medicamenta variet secundum varias morborum causas, & infirmorum complexionones: calida enim frigidis, & frigida calidis curat: exilibus, pueris, senibus, & non robustis iuuenibus helleborum negat, per ea, quæ scripsi in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 56. num. 2. versus finem; tamen nemo sanæ mentis dicet, propterea medicinæ artem esse mutabilem, & variam; sic & Dominus Redemptor noster contraria opposuit medicamenta peccatis, vt lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem, & elatis præciperet humilitatem.

21 Ad tertiam differentiam, (quæ est ferè eadem cum secunda præcedenti, & ideo vberius soluam eandem secundam) respondeo, negando differentiam; quia, data variatione, seu mutatione causæ, ob quam variari, seu mutari debeat lex, mutanda est, siue sit lex humana, siue sit naturalis, & diuina, per ea, quæ dixi in præcedenti responsione; & hic, exemplis rem explicando, multipliciter ostendo.

22 Primo, quia lex diuina, seu naturæ posuerat hominem in paradiso voluptatis, vt custodiret illum, quia homo erat innocens, & non peccauerat; at postquam homo fuit factus nocens, & peccator, & sic variata, seu mutata fuit causa, eiecit eum de paradiso: similiter ante peccatum originale, & dum natura erat innocens, terra sine cultura, & sine labore producebat fructus; at, commisso peccato originali, & lapsa natura, terra non sine cultura, & non sine labore fructificauit; & hæc omnia facta sunt per legem na-

turæ, & Dei, vt latius ostendi supra q. 1. num. 48. & 49. Ergo, mutata causa, mutatur etiam lex naturæ.

23 Secundo, quia communis rerum possessio erat quidem de iure naturæ incorruptæ ante commissum originale peccatum, vt secutus sum supra q. 1. num. 40. & 48. sed lapsa natura, commissoque originali peccato, & sic, variata causa, eodem iure naturali introducta est rerum diuisio; hæcque distinctio probatur, quia, alias, sublata hac duplicis naturæ distinctione, apertè sibiipsi contradiceret text. in cap. 7. ius naturale. dist. 1. dum asserit, de iure naturali, communem omnium esse possessionem, & postea subdit, de eodem etiam iure naturali restitui debere depositum pecuniæ, & commodatum; quæ quidem duo pugnarent, quia, data omnium communi, & indiuisa rerum possessione, depositum pecuniæ, & commodatum non possent habere locum; quod ante nos considerauit Fortun. Garc. in l. ius naturale. num. 28. & seqq. ff. de iust. & iur. inter Repeten. tom. 1. fol. 31. & quòd corrupta natura, naturali ratione, & sic de iure naturali factum sit, vt rerum dominia distinguerentur, scribunt Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 1. vers. esto igitur. col. 9. & vers. de iure. col. 11. fol. 6. & 7. & Bologn. de leg. iur. & æquit. cap. 24. sub num. 5. tom. 1. fol. 314. & dixi supra q. 1. num. 49. & quòd diuisio rerum procedat à iure naturali, alio medio ex Scot. deducit Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. cap. 2. vers. contra. col. 11. dicens, præceptum naturale, quo omnia debebant esse communia, obligasse ad tempus, videlicet, donec genus humanum cœpisset augeri, & multiplicari. Rursus, distinctis rerum dominijs, & data in aliquo extrema necessitate, eadem naturæ lex illi communem rerum vsum ad necessitati subueniendum denuo concedit, vt ex Medin. secutus sum supra q. 1. num. 54.

24 Tertio, quia vim vi repellere, est de iure naturæ, cap. 7. ius naturale. dist. 1. & notatur in l. 4. vt vim. ff. de iust. & iur. similiter, parentibus obtemperare, patriæ, & magistratibus parere, & fidem seruare, sunt, seu procedunt immediatè ex iure naturæ, Bologn. de leg. iur. & æquit. cap. 24. num. 1. & 2. tom. 1. fol. 313. & ab eodem naturæ fonte procedit, vt depositum reddamus, d. cap. ius naturale. dist. 1. iusiurandum adimpleamus, Exod. 20. num. 7. in die festo non agamus, & desistamus operari, Genes. 2. num. 3. &

benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, & Exod. 20. num. 8. & seqq. memento, ut diem sabbati sanctifices, &c. homicidium, & fur-

- 25 Et tamē, si quis iustē sit à iudice ad mortem condemnatus, non licet ei per vim se defendere, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 69. art. 4. conclus. 1. fol. 475. quia qui superioris potestati, iustē iudicantis, resistit, Dei ordinationi resistit, vt ex Apost. retuli infra sub num. 50. vers. sed quare. imò etiam si iniustē sit condemnatus ad mortem, quia sit innocens, est quæstio inter Doct. an possit se ita defendere, vt inferat mortem, de qua q. idem Mich. Sal. d. art. 4. post 3. conclus. controu. 1. fol. 476. nam illud certum est, quòd qui iure publico vtitur, non videtur iniuriæ faciendæ causa hoc facere: iuris enim executio non habet iniuriam, h. 13. iniuriarum.
- 26 S. i. ff. de iniur. &c. † Item parentibus, & magistratibus imperantibus, vt quis diuinam, aut humanam lædat maiestatem, parendum non est, cap. 98. imperatores. & cap. 101. si is qui præest. 1. 1. q. 3. † Fides ei, qui postea de Rep. malè meritus est, non est seruanda, Bologn. d. tractat. de leg. iur. & æquit. cap. 26. num. 5. fol. 315. † Depositum prædoni, apparente vero domino, restituere, æquum non est, Coras. de iur. ciuil. &c. par. 4. cap. 17. tom. 1. fol. 79. & notorio prædoni denegatur restitutio, Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. rit. de restit. cap. 3. vers. ad argumentum. col. 247. & latius Medin. in suis tract. tom. 2. q. 2. col. 7. vers. de eo quod. fol. 14. & 15. Gladius ei, qui eum sana mente deposuit, furienti restitui non debet, testibus his, quos secutus sum par. seq. limit. 18. sub num. 4.
- 29 † Ei, qui pecuniam apud te deposuit, si bellum patriæ inferat, restituere peccatum est, & non reddere iustum: Si aliquid turpe, flagitiosum vè iureiurando decretum sit, violari potest fides, imò præcipitur: Iudicem, seu ministrum, occidendo reos, non peccare, latè disputando firmat Card. de Turrecrem. cap. 1. num. 1. & 2. 23. q. 5. imò, non solum non peccare, sed mereri, si zelo iustitiæ, omni rancore, & malo affectu deposito, & seruatis iuris regulis, peccatores occidat, scribit num. 3. vers. secundà conclusio. † Hostes, & patriæ proditores trucidare, gloriosum esse, scribit Coras. d. cap. 17. fol. 79. Latrones, viarū grassatores, assassinos, sicarios, aliosq;

id genus sceleratos hominos suspendi, ac de medio truncari, iura vbiq; mandant: Ad necessariam vitæ defensionem, inualorem occidere non prohibemur, per ea, quæ secutus sum in meo tract. de appell. q. 16. num. 3. Aliena bona capere, seu furtum committere, propter extremam necessitatem, permittitur, quia tunc omnia sunt communia; & sic non aliena, sed sua capit, per ea, quæ adducit Medin. de reb. restit. q. 3. quem retuli sup. q. 1. nu. 54. Et in necessitatis casu operari in die festo non denegatur, Luc. 14. n. 5. cuius vestrum asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati & latè hoc vltimum profecutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 5. num. 17. & seqq. & his similia.

32 Quarto, quia in naturalibus quoque nulla est ferè notior apud omnes propositio, quàm, quòd, cessante causa, cessat effectus; & quòd non cessante, non cessat, & ideo, cessante sole super terram, cessat lux, & quib; in igne manet eadem causa vrendi, siue ignis sit Romæ, siue sit Constantinopoli, ideo æque vtròque vrit.

33 Ad quartam respondeo, quòd etsi veræ sint differentiæ adductæ, tamen ex illis non sequitur, quòd lex humana non deriuetur, & non profluat à iure naturæ, & non sit illius pars; & hoc est, quòd nos asseruimus: imò illasmet differentiæ, quas considerauimus, asserimus esse à iure naturali, & diuino ex notissimis, iustissimisq; causis constitutas: nam pro rebus ciuilibus iudex ideo ex se, & sine partis instantia moueri non potest, quia sibi non constat, an pars, ex quò non instat, velit ius suum dimittere, & dimittendo, donare; vnde dicimus, quòd iudex, non petenti, non impartitur officium, seu, quòd sine partis instantia eius officium conquiescit, vt scripsi in meo tractat. de iudic. caus. lib. 1. cap. 68. num. 2. † pro rebus quoque criminalibus sine accusatore, aut famosa insinuatione moueri non debet, ne possit, ad vindicanda sua priuata odia, & iniurias, procedere, vt aduertit etiam Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 67. art. 3. vers. ad primum. in fine, & vers. ex his. fol. 429. & 430. quare Iesus, vt iudicibus exemplum daret, mulierem, quamuis esset adultera, tamen, quia nemo eam accusabat, dimisit, Ioan. 8. n. 10. & 11. *mulier, ubi sunt, qui te accusabāt, nemo te condemnauit? quæ dixit: nemo, Domine, dixit autem Iesus, nec ego te condemnabo.* quod etiam

etiam retuli in meo tract. de iudic. caus. lib. i. cap. 68. sub nu. 2. & cap. 80. sub num. 1. Nec secreta petitio, aut accusatio sufficeret, ita ut iudex occultè sciret voluntatem partis, tum quia iudici non est credendum, per ea, quæ dixi num. seq. tum quia propter hominum calumnias, & fraudes, quæ insurrexerunt ex peccato originali, ut scripsi sup. q. 1. num. 49. & 50. si deficeret iste ordo processus, tolleretur iusta defensio, ac multa, quæ longum esset recensere, sequerentur mala.

35 † Requiritur etiam in fori exterioris iudice scientia publica, & priuata non sufficit, ne sub priuata scientiæ pretextu, & colore vindictas proprias sumat, & iniustitias faciat, ut considerat etiam Mich. Sal. d. q. 67. art. 2. post conclus. 4. tit. debeat ne iudex secundum, &c. fol. 423. & ideo in Dan. cap. 13. licet certò sciret falsitatem illorum duorum senum, qui falsum tulerant testimoniū adulterij contra Susannam, tamen pro iudicis fori exterioris instructione interrogauit eos, & postquam de falso fuerunt conuicti, tunc

36 eos, & non prius condemnauit. † At Deus, & confessarius eius loco, qui iudicant in foro interiori, & ideo sciunt cordis secreta, quæ confessario à reo reuelantur, iudicant, & condemnant sine partis instantia, sine accusatore, & sine famosa insinuatione, & ex scientia sibi priuatim nota; tum quia est certa, tum quia cessant prædicta: nam Deus est summum bonum, & summa iustitia, & confessarius non potest ad propriam vindictam agere, seu condemnare: † similiter, quia iudices fori exterioris sæpe lateo veritas, multa impunita dimittunt, & multa non punienda puniunt, dum nocentem ob probationum inopiam absolunt, & innocentem ex falsis testibus, vel fallacibus præsumptionibus recondemnant, & iuste condemnant in foro exteriori, iniuste tamen, inspecto foro interiori; sed Deus, qui veritati infallibiliter innititur, iniquum semper punit, & bonum semper remunerat: quare sicut eadem lex, seu Princeps potest causam, seu executionem diuersis iudicibus diuersimode committere pro eorum imperio, & vni maiorem, quam alteri facultatem dare; nempè, ut vnus procedat summarie, & manu regia, & alius ordinariè, & tamen vtrique eadem lex, idemq; Princeps committit; ita etiam in casu isto eadem lex naturalis, & diuina potest diuersos dare modos.

37 Ad id, quòd per ius gentium, & posituum

sint sublata aliqua iuris naturalis, patet responsio ex his, quæ dixi infra num. 40. & seqq.

38 Retenta igitur hac contraria opinione, quòd lex humana profliat à iure naturæ, & à iure diuino, ut dixi supra num. 14. & seqq. Declara primo, ut ius naturale, seu diuinum dupliciter considerari possit: primo, prout est ex se explicitum sine vilo hominū ministerio; & hoc ius comprehendit prima, & indubitata principia, item præcepta, quæ sunt scripta in lege diuina: secundum, verò ius naturale dicitur illud, quod est implicitum, & ratione naturali explicatur; & hoc ius comprehendit totum ius gentium, & ius ciuile.

39 Declara secundo, ut consideratio, quam circa immutabilitatem huius secundi iuris naturalis fecimus supra num. 19. vers. ad secundam, reddatur elusoria in concreto, idest, in actu; siquidem licet Princeps debeat legem condere, seu mutare ex iusta ratione, & propter causæ mutationem; tamen ipse & non alius habet potestatem cognoscendi de iusta ratione, & causæ mutatione, & quando cognoscit, ei contradici non potest, quia, ut dicit Ecclesiastes 8. num. 4. *sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei quisquam potest, quare ita facis*; quod aduertit etiam in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 97. sub num. 88. vers. iuxta hæc. & l. 12. prospexit. ff. qui & à quib. manum. &c. *quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.* quod latius retuli supra q. 1. sub nu. 507. Cæterum quamuis illa consideratio ad vsum praxis reddatur elusoria, tamen conducit ad multarum difficultatum resolutionem, & in rationis discursu plurimum valet.

40 Infero primo, quòd errasse videntur, aut saltem non rectè locuti Innoc. in cap. 8. quia plerique sub nu. 3. vers. quidam tamen ibi, *principum est aliquando contra naturalem equitatem statuere.* & in fine, num. 6. Ant. de Butr. sub num. 9. il. 2. cas. 4. Anchar. num. 15. q. 7. & Abb. num. 7. & nu. 37. q. 13. de immun. eccles. Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. col. penult. in 2. argum. fol. 329. & alij passim in diuersis locis, & forsan aliquando nos, eorum loquendi morem inaduertenter secuti, dum supponunt legem positivam contra ius naturale; nam hoc etiam improbauit in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 53. sub num. 35. & sup. q. 1. nu. 104. vers. hæc

hæ duæ. & ratio est evidens, quia repugnat, & implicat contradictionem, vt lex positua descendat, & profluat à iure naturæ, vt latè ostendi supra num. 14. & seqq. & sit contra ius naturæ, per ea, quæ dixi in seq. illatione. num. 45. potest autem iste loquendi vsus eatenus tolerari, quatenus ius posituum interpretatur, vt dispositio iuris naturalis non habeat locum in aliquo casu; Verum, licet tunc videatur contra ius naturale, tamen consonat cum iure naturali, quia interpretatur ex iustissima, & rationabili causa ab eodè iure naturali approbata; puta, lex naturalis, seu Dei mandat, vt nō occidas, Exod. 20. n. 14. & Matth. 5. n. 21. & cap. 19. n. 18. ius posituum interpretatur hoc mādatum, vt non habeat locū in iudice contra malefactorem, qui sit legitimè conuictus, vel confessus corā iudice, quia tunc iustum est, vt huic ex iussu iudicis adimatur vita; nam omnis pars est facta propter totum, & proinde sicut ad hominis salutem secatur membrum putridum, ne contagione totum pereat corpus: *expedit enim tibi, vt pereat vnum membrum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam*, Matth. 5. num. 30. & alijs verbis dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 10. num. 41. in fine. sic Reipublicæ corporis saluti expedit malefactores ciues, vti membra putrida, truncari, ne tota Respublica infectetur, *quia modicum fermentum totā massam corrumpit*, vt ex Apost. 1. ad Corinth. cap. 5. nu. 6. retuli in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 59. sub num. 1. & hæc interpretatio approbatur ab ipso iure naturali, seu diuino, Exod. 21. n. 12. *qui percussit hominem, volens occidere, morte moriatur*, Leuit. 24. n. 17. Deuter. 19. nu. 11. alijsq; in locis, & latè docuit Magister Sot. de iust. & iur. lib. 5. q. 1. art. 2. per totum, fol. 396. & seqq.

41 Confirmatur primo hæc illatio, quia genus humanum post primam Adæ, & Eue nostrorum primorum parentum copulam, cum marium, foeminarumq; coniunctione opus haberet, vt, gignendo, multiplicaretur, nec vlli essent homines, nisi qui ex illis duobus nascerentur, viri sorores suas coniuges ex precepto legis Dei, & naturæ acceperunt, quia Deus illis creatis dixerat: *crescite, & multiplicamini*, vt in Genes. 1. n. 22. & licet postea humana, religiosaq; lex, humano genere crescente, fraterna damnabiliter prohibuerit connubia, tamen Dei, & naturæ legi non aduersatur, cum hæc eadem prohibitio à Dei

lege dicatur emanare; sic humana, religiosaque lege illam rationabiliter interpretante, quasi lex naturæ fraterna connubia permiserit ad tempus, donec genus humanum non erat multiplicatum, vt ex D. Thom. sequitur Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. cap. 2. q. 2. vers. contra hoc. col. 11. & ratio huius interpretationis est, quia illa permissio procedebat à necessitate, qua cessante, lex humana, dum & sobolis procreationi, & humani generis concordie studere debet, matrimonia inter sanguine coniunctos, nempe, inter ascendentes, & descendentes in infinitum, & inter transversales vsque in quartum gradum, dānauit, & inter alios, sic sanguine non coniunctos, prudenter admisit, vt qui sanguine in concordia, & necessitudine nō coniungerentur, matrimonij nexibus colligarentur, cap. 1. 35. q. 1. & quod ad augendas necessitudines, & propinquos adiungendos, & ad augendas concordias, matrimonia inter sanguine coniunctos sint prohibita, scribunt Tiraq. de legib. connub. in l. 7. num. 45. vers. quare autem. & Thom. Sanch. in disputat. de sanct. matrim. sacram. lib. 7. disput. 53. sub num. 3. vers. nihilominus. quare fecit lex humana, quod lex Dei, & naturæ fecisset, si necessitas tunc aliter non coegisset.

42 Confirmatur secundo, quia lex diuina, seu naturalis, quæ mandat veritatē duobus, aut tribus testibus probari, Deut. 17. n. 6. & cap. 19. n. 15. Matth. 18. n. 16. & Ioan. 8. nu. 17. & cap. 4. in omni negotio. de testib. cap. 10. cum esses. & cap. 11. relatum. de testam. & lex civilis, quæ testatoris voluntatem mandat probari septem testibus, l. hac consultissima. C. de testam. & Instit. de testam. ordin. & lex eanonica, quæ mandat, vt parochiani vltima voluntas probetur coram duobus testibus, & presbytero suo, d. cap. cum esses. non discordant, nec contrariantur, quia lex humana non discedit à lege diuina, sed eam sequitur, explicando, & interpretando, habentes eandem rectitudinem, vt scripsi etiam in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 53. sub nu. 35. & deduxi supra num. 17. nam vbi homines naturali sinceritate viuerent, ille numerus testium sufficeret, at cum in Remp. humanæ fraudulentie serperent, & in testamentis maior oriretur suspicio falsitatis, naturali ratione maior testium numerus in testamentis exactus est, quia vbi maius periculum, ibi cautius agendum, prout videtur considerasse etiam Sot.

de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. col. penult. vers. si quis autem. fol. 329. nec obstat, quod aliter interpretetur lex civilis, & aliter lex canonica; quia respondeo, quod vtraque recte interpretatur, nec dissentiunt; lex namque civilis respexit maiorem falsitatis suspicionem, quam lex canonica: & licet text. in d. cap. cum esses. dicat, tantum testium numerum esse alienum à lege diuina, tamen bene, & verè loquitur, supposita fidei sinceritate, & non magna falsitatis suspitione, quæ forsan in eo loco, pro quo Papa rescribat, non imminebat.

43 Confirmatur tertio, quia lex positua, quæ præscriptionem inducit, non est contra ius naturale, vt aliqui arbitrati sunt, sed concordat cū iure naturali pluribus rationibus: Prima, quia quando leges, seu iura habent eandem rectitudinem, tūc vnum eorum non potest alteri contrariari: sed ius naturale, & ius posituum de præscriptionibus habent eandem rectitudinem: ergo. Secunda, ius, habens congruam, & rationabilem causam, concordat cum iure naturali: sed ius de præscriptionibus est huiusmodi, per ea, quæ dixi infra in seqq. rationibus: ergo. Tertia, quia ius posituum, colligens ex negligentia consensum, & sic puniens eam ob bonum publicum, concordat cum iure naturali, quod vult puniri peccata, & negligentias: sed ius posituum de præscriptionibus facit hoc: ergo. Quarta, quia hoc ius imponit finem libitibus, quæ impediunt bonum publicum. ergo, &c. Io. Andr. in cap. possessor. num. 15. vers. declaratis. de reg. iur. in 6. quare in vniuersum lex positua habet eandem rectitudinem cum lege naturali, vt dixi supra num. 17. confir. 3. † sed lex positua explicat sæpè rectitudinem, quam non explicauit ipsa lex naturalis, vt puta, lex naturalis vult, puniri delinquentem; sed non explicat punitionis modos, quos ideo explicat lex positua, vtendo rectitudine legis naturalis, videlicet, secundum qualitatem delicti: item, lex naturalis prohibet, aliena subtrahi; sed non distinguit modos subtractionis; eos explicat lex positua, videlicet, actum furandi, rapiendi, & similes: prohibet etiam lex naturalis, alterum locupletari, cum alterius iactura; sed non explicat casum, qui potest euenire, vt quis etiam cum legis naturalis rectitudine possit locupletari cū alterius iactura; & iste est casus vsucapionis, & præscriptionis; quem explicat lex positua, &

eius rectitudinem iam ostendi in præcedentibus rationibus; sic docuit Ioan. Andr. in d. cap. possessor. sub num. 12. hancq; eandem doctrinam per alia verba, & nemine citato, latius quatuor conclusionibus secutus est Sot. de iust. & iur. lib. 1. q. 5. art. 2. vers. ad quæstionem. col. 2. & seqq. fol. 36. & quod licet ius posituum sit fundatum in iure naturali, tamen alia sit prohibitio iuris naturalis, & alia prohibitio iuris positiui; siquidem prohibitio iuris naturalis oritur immediatè ex sola vitij cognitione, quia ius naturale docet vbi sit vitium cognoscendum, & inclinat ad ipsum detestandum; prohibitio autem iuris positiui fit per pœna comminationem, & sic per additionem ad prohibitionem iuris naturalis, scribit Io. Andr. in cap. peccatum. num. 24. in fine, & 25. de reg. iur. in 6. cuius repetitionem posuit per appendicem post d. cap. possessor.

45 Infero secundo, (& virtualiter continetur in præcedenti) quod ius humanum non potest derogare iuri naturali, seu diuino; tum quia cum profluat à iure naturali, & diuino, si illud posset tollere, seu derogare; destrueret suum principium, & tanquam ædificium, destruendo suum fundamentum, se ipsum demoliretur; tū quia ius humanum, vti inferius, non potest tollere, quod disponit ius diuinum, & naturale, quod est superius argumento textus in l. 4. nam magistratus. ff. de recept. arbitr. *non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum, sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius*, Matth. 10. num. 24. tum quia Deus, qui Principi dedit potestatem condendi legem, non intelligitur ei mandasse, vt quicquam faceret contra se, Bal. quem secutus sum infra sub num. 48. & ideo errasse, aut improprie locuti videntur Doct. vt aduertit sup. q. 1. num. 314. non enim derogat, sed explicat, vt dixi hic supra, & conuenit Principis iustitiæ, & honestati, vt, quod facit, explicando, non dicamus, quod facit, derogando; sic enim Principis iustitiam videremur lædere, cum Princeps sit iuris naturalis custos, & interpres, non autem ablator, & abolitor: quare cum differentia remaneat non in re, sed in verbis, quia Doct. dum dicunt, quod derogat, non intendunt dicere, quod corrigit, sed quod explicat, debemus vt verbo proprio explicationis, & non derogationis, quod non solum est improprium, sed est etiam odiosum, quia le-

gum correctio est odiosa, corrigi enim non debet lex, nisi sit iniusta; quare, si corrigitur iusta, non est corrigere, sed est explicare, seu facere aliam ex iusta causa, ut late explicavi sup. nu. 19. in responsione ad secundam.

46 Infero tertio, corroborando eandem contrariam opinionem, hinc esse, quod doctrina, & opiniones Iureconsulti, qui plurimum iudicio abundet naturali, sunt firmiores, & iuri magis amicæ, quàm doctrina, & opiniones alterius, qui tanto naturali lumine non sit dotatus, etiam si iste alter vberiori lectione sit refertus: multi enim naturale iudicium valet in iurisprudencia, quia tota profluit à iure naturali, ut dixi.

Et hæc de primo articulo.

47 Quoad secundum, de quo supra num. 6. concludo affirmatiuè, quod lex humana, seu positiua, quæ sit iusta, obligat in conscientia, & sic in foro interiori, idest, animæ, Abb. in cap. 1. sub num. 9. Dec. sub num. 62. in 2. conclus. & sub num. 72. conclus. 5. de constit. Mant. tract. de coniect. ult. volunt. lib. 2. tit. 14. num. 1. & 18. Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. in fine initij, col. 2. fol. 325. & latè lib. 1. q. 6. art. 4. in fine initij, post 5. argum. & vers. quæstio est. & seqq. fol. 46. & seqq. Nauar. in man. confels. cap. 23. nu. 40. vers. dicendum secundo. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 6. tit. an per ludum pecunia præsentis, &c. vers. his positus. fol. 166. & tit. an quando luditur pecunia absenti, &c. in fine, vers. obseruemus. fol. 169. & hoc esse omnium consensu receptum, scribit art. 4. tit. an per contractum, &c. vers. probatur efficacissimis. in fine, fol. 145. & esse communem sententiam, quod leges, & canones obligent in foro conscientie, testatur, & sequitur Fort. Garc. tract. de ult. fin. iur. canon. & ciuil. num. 260. illat. 16. tom. 1. fol. 120. & quod lex ciuilis iusta sit admitenda etiam in foro animæ, pulchrè consuluuit Fed. de Sen. conf. 21. numquid hæres. num. 2. in fine, vers. in contrarium. & num. 3. quem sequitur Anch. in cap. possessor malæ fidei. num. 12. versus finem, de reg. iur. in 6. & scribit etiam Couar. in cap. cum esses. nu. 6. de testam. tom. 1. fol. 55. † & (loquendo de lege Pontificia) sicut qui assereret, quod ecclesiasticæ, sanctæq; leges non obligant in foro conscientie, genere suo sub reatu mortalis maculæ, erraret in fide Catholica, Sot. d. art. 4. conclus. 4. col. 4. fol. 47. ita (loquendo de lege Principis secularis) is,

qui assereret, quod ex lege ciuili non potest oriri obligatio in conscientia, erraret in temeritate, Sot. eod. art. 4. col. 7. initio, ibi, colligamus ergo. fol. 48. imò, quod sit de fide, ut admittamus, quod lex humana iusta obliget in conscientia, scribit Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 3. tit. an lex pœnalis obliget, &c. conclus. 1. vers. tertio lex humana. fol. 223. & proinde dum lex positiua obligat in conscientia, illi non obedire, est peccatum mortale; Resp. enim habet auctoritatem ad prohibenda opera nociua, cui non obedire, cum leges humanæ iustæ obligent in conscientia, est peccatum mortale, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 6. tit. an liceat ludere. conclus. 2. initio, fol. 164. & quod faciens contra præceptum legis, peccet mortaliter, scribit Gemin. in cap. 35. commissa. §. fin. num. 2. de elect. in 6. & quod facere contra legem sit peccatum, & faciens sit redarguendus, & puniendus à superiore, scribit Rebuff. ad constit. Franc. tractat. de sentent. execut. art. 1. gl. vnica, num. 4. vers. item peccatum. tom. 1. fol. 466. & quod lex ciuilis, & canonica seruanda sit in foro conscientie, quando est iustè facta ab habente potestatem, & fundata super certo, sequitur Felyn. in cap. 1. num. 47. vers. extra prædictos. de constit. hæcque conclusio probatur ex cap. ult. 14. q. 1. & ab hac cōclusionem non discrepat in effectū responsio, qua Bononiæ, proposita, & disputata quæstione in scholis Fratrum Prædicatorum (an lex positiua excuset, vel obliget in foro pœnitentiæ) D. Pet. de Ultramon. Auditor D. Card. Raynaldi Apostolicæ Sedis Legati publicè coram Doct. & scholaribus vniuersis, hunc in modum distinxit: Aut lex humana dicit contra legem diuinam; & tunc non excusat in foro pœnitentiæ, & posuit exemplum in vsuris, nam si aliqua lege permitterentur, dicit, illam legem non valere, tum quia conditor legis humanæ non potest tollere legem superioris, tum quia conditor legis humanæ, siue sit Papa, siue Imperator, est constitutus à Deo, & ab eo habet potestatem condendi legem, sed ille, qui mandat alicui, non intelligitur mandare, ut quicquam fiat contra se: Aut lex humana est secundum legem diuinam, & tunc ligat, & excusat etiam in foro conscientie, imò transgressor debet tunc magis puniri, quàm si esset simplex lex diuina, vel humana, quia duplex funiculus difficilior rumpitur: Aut lex humana est con-

data præter legem diuinam, & tunc subdistinguit: aut lex humana est fundata super præsumptione: & isto casu non excusat; quare si teneo fundum alienum, quem scio esse alienum, & petitur à me in iudicio, & propter defectum probationum, vel aliam ob causam absoluo, in foro conscientia non excusor, quamuis ista absolutio faciat ius in foro fori, vt non tenear restituere: aut lex humana est fundata super veritate, vel certo: & tunc excusat in foro pœnitentia, quare qui auctoritate legis præscribit cum bona fide, & iusto titulo, est tutus etiam in foro conscientia, etiam si post completam præscriptionem sciat, rem esse alienam, prout totam hanc distinctionem retulit Bal. in l. cum quis. num. 14. vers. post hoc sciatis. C. de iur. & fact. ignor.

49 Ratio huius conclusionis est, quia obedientia debetur legi, in tantum, vt etiam si aliquando præciperet, intermitteri aliquod bonum, esset adhuc ei obediendum, quia per obedientiam crescit obedientis virtus, & ex virtute meritum, & è conuerso per inobedientiam oritur peccatum; nam edere de arbore vetita in Paradiso ex se non erat peccatum, quia arbor in Paradiso non erat mala, sed fuit peccatum, quia prohibitum erat de illa edere, cap. 99. quid ergo. 11. q. 3. & Genes. 2. nu. 16. & 17. præcepitq; ei, dicens: ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientia boni, & mali ne comedas, in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris. quædam enim peccata sunt, quia prohibita, vt in d. cap. quid ergo. & quædam prohibita, quia peccata, vt Exod. 22. Io. Andr. in cap. peccatum. in appendice, sub num. 4. post cap. possessor. de reg. iur. in 6. fol. 62. & Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquis. q. 2. initio, fol. 302. quæ ex sui natura sunt peccata, vitiosa, & habent malitiam conuolutam, sunt vsura, vt dixi supra q. 1. num. 404. & ista, quia ex sui natura sunt talia, ideo à lege naturæ sunt prohibita, huiusmodi etiam sunt homicidium, adulterium, mendacium, & similia, quæ Arist. 3. ethic. solo lumine naturali interius ductus, asseruit, esse peccata, morte digna, & de se talia, vt pro eis vitandis mors esset sustinenda, vt ex eo refert Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 19. vers. verum salua. col. 7. fol. 150. quare in his, quæ ideo mala sunt, quia sunt prohibita; rectè dicimus; si lex non fuisset, homo non peccasset, ad Rom. cap. 3. nu.

20. per legem enim cognitio peccati. cap. 4. nu. 15. ubi enim non est lex, nec præuaricatio. & cap. 5. num. 13. peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed tamen per obedientiam fieri nunquam debet malum, d. cap. quid ergo.

50 Sed quare etiam lex Principis secularis obliget in conscientia, colligo triplicem rationem: Prima ratio est, quia potestas Principis, legem condentis, procedit à Deo, vt ostendi in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 11. num. 3. Vnde Imperatoris, seu Principis leges non sine ratione diuinæ dicuntur, l. 1. §. sed & si quid. & à nostro diuino fuerint ore profusa. C. de vet. iur. enucl. cap. 1. dist. 8. quia ipsa iura humana per Imperatores, & Reges seculi Deus distribuit generi humano, & cap. vlt. 16. q. 3. sed & veneranda Romana leges diuinitus per ora Principum promulgata. quod idem, alijs iuribus, & Doctoribus citatis, scripsi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 11. num. 379. in fine, vers. primo quia. & facit, quod ex Apost. retuli infra hoc eod. num. Ergo sicut lex Dei obligat in conscientia, ita etiam leges Principis, quæ à Dei lege profluunt. Secunda, quia lex naturalis obligat in conscientia, & hoc est clarum; sed ratio naturalis exigit, vt ad regimen orbis, & rectum ordinem inferiora per superiora regantur, & regi sine potestate non possunt; & sicut omnia coelestia à primo motore reguntur, & ordinem sumunt, ita ad regimen humani generis Principibus, qui à Deo sumpserunt imperium, obedire decet, Fortun. Garc. tract. de vlt. fin. iur. canon. & ciuil. sub num. 260. illat. 16. tom. 1. fol. 120. & consequenter qui non obedit, peccat, itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, Apost. ad Rom. 13. n. 2. tum quia facere contra iustam Principis legem est malum morale, & consequenter apud Deum est peccatum, quoniam lex iusta est regula rationis, cuius lineam transgredi est obliquitas, quæ est peccatum; tum quia quicquid mali in moribus est, peccatum existit, vt ex D. Thom. sequitur Sor. d. art. 4. col. 6. in fine, ibi, consequens nihilominus. fol. 48. Tertia, quia lex positua est pars iuris naturæ, seu profluit ab eo, vt ostendi supra num. 14. & seqq. ergo sicut ius naturæ obligat in conscientia, ita etiam obligat ius posituum.

Infero, extendendo hanc conclusionem, quòd etsi lex humana sit lata à Principe laico, tamen, si sit ordinata ad bonum commu-

ne, & sit iusta, ligat etiam clericos; unde clericus non possunt, vendendo frumentum, excedere pretium, taxatum à Principe, quamuis laico, Rodriq. in sum. par. 1. cap. 196. conclus. 1.

Sed quia hæc illatio pendet ab illo articulo; an leges, & statuta laicorum ligent clericos, & personas ecclesiasticas, videnda sunt, quæ scribunt Doct. in locis, à me citatis in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 2. sub num. 204. & ego nihil firmo.

- 51 Aduertenda sunt quinque circa hæc conclusionem: Primum, quòd illa conditio, vt lex sit iusta, veluti superflua, exprimit id, quòd essentialiter inest legi, quia, si non esset iusta, non esset lex, cap. 2. erit lex. dist. 4. & dixi supra num. 16. confirmatione 3. & num. 19. vers. ad secundam. vnde sequitur, quòd gabella, quæ non est licitè imposita, vt puta, quia sit imposita à non habente potestatem, vel sit imposita nimis barbarica, vel cesset causa, propter quam fuit imposita, potest licitè fraudari, secundum ea, quæ refert & sequitur Felyn. in cap. 1. fallen. 6. nu. 41. vers. ex quibus. de constit. sed an, & quando hæc sequela de gabella possit procedere, esset longiori oratione tractandum, idcirco hic nihil de hoc firmo: & quæ sint leges iniustæ, repugnantes legi diuinæ, vide Summ. Pisan. ad quam se remittit Felyn. d. cap. 1. num. 49. Secundum, quòd lex ecclesiastica potest expressè sub reatu peccati mortalis obligare; at lex secularis nunquam sub hoc reatu expressè obligat, sed ex natura legis hæc obligatio potest consequi, Sot. de iust. & iur. d. art. 4. col. 5. fol. 47. in vltimis verbis, & col. 9. in respons. ad postremum argumentum, fol. 49. quia facultas obligandi expressè sub pœna peccati pertinet priuatiue ad iurisdictionem ecclesiasticam. † Tertium, quòd transgressio legis, an inducat peccatum mortale, vel veniale, ex grauitate, vel leuitate rei est examinandum, Sot. vbi sup. & Mich. Sal. d. q. 62. art. 3. tit. an lex pœnalis obliget, &c. concl. 1. vers. tertio lex humana. fol. 223. hæc q. leuitas, vel grauitas ex qualitate pœnæ, à lege impositæ, cognosci potest, vt puta, si mortis pœna sit imposita, mortale est peccatum, prout hanc pœnam comedenti de ligno scientiæ boni, & mali imposuit Deus: *de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas, in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris*, Gen. 2. n. 17.
- 52 † Quartum, quòd etsi omissio, seu transgres-

sio legis inducat reatum culpæ, idest, peccatum, vt dixi, quia omnis lex, quæ absolutè fertur, idest, quæ contrarium non explicat, obligat ad culpam, vel venialem, vel mortalem, secundum qualitatem operis, quia lex secum affert obedientiæ præceptum, quæ obedientia per se est virtus, & inobediencia peccatum, tamen potest lex exprimere, quòd illa lex non obliget ad culpam; quo fit, vt quicunque legem ferre voluerint, siue seculares, siue ecclesiastici Principes fuerint, quæ non obliget ad culpam, illud debent exprimere; prout in Religionibus, & præsertim Dominicana, exprimunt aliquæ constitutiones, in quarum capite adest, quòd non obligent ad culpam, testibus Io. Andr. in cap. 7. relatum. sub num. 2. ibi, commendatur per hoc regula prædicatorum. ne cler. vel mon. &c. Sot. d. art. 4. in postremo argum. col. 6. fol. 48. initio, & col. 10. fol. 50. Nauar. in man. confessar. cap. 23. num. 49. vers. secundo quod. & in Augustiniana, teste Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 3. tit. an lex pœnalis obliget, &c. concl. 1. initio, fol. 223. Ex his sequitur, quòd lex, quantumuis pœnalis sit, obligat etiam ad culpam, Gemin. in cap. 35. commissia. §. fin. num. 2. de elect. in 6. quia illa pœna ponitur in lege, vt lex obseruatius custodiatur, nõ vt transgressor sit vacuus à culpa, Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 37. in respons. ad 6. rationem, vers. ad sextam. fol. 359. in fine, Sot. d. art. 4. col. 10. & peculiariter art. 5. vers. quæstio hæc. col. 2. fol. 52. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. d. concl. 1. per totam, fol. 223. & latè Couar. in cap. peccatum. par. 2. §. 5. sub num. 2. vers. hæc vero. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 627. nisi contrarium sit in ea expressum, vt dicunt Sot. & Mich. Sal. in locis supra proximè citatis. † Verum in hac quarta aduertentia non parum dubitari potest, an hoc sit verum, quòd lex non obliget ad culpam, quando initio legis hæc obligatio eximitur ab ipsa lege, & dubitatio oritur, quia hæc obligatio procedit à natura legis, vt ipsemet Sot. citatus supra in 2. aduertentia adducit pro fundamento, dum scribit, quòd lex secularis obligat ad culpam: quare hæc contraria conditio, quòd non obliget, aut est contra substantiam legis, & tunc vitiatur, & non vitiatur, & sic resoluit legem in non legem, quia illam inficit; aut non est contra substantiam, sed est contra naturam, & tunc vitiatur, & non vitiatur, & sic habetur

pro non adiecta, vt, loquendo in contractibus, scribunt generaliter Doctores, quos citavi ampliatione sequenti, nu. 15. & 16. Neque hoc dubium tollitur eo, quia lex consultoria, quamuis diuina sit, non obliget etiam ad veniale, cap. vlt. 14. quæst. 1. quia respondeo, quòd aliud est consilium, vbi offerentis est arbitrium, aliud præceptum, vbi necessitas est seruientis, d. cap. vlt. quare, cum lex, maximè pœnalis, habeat semper in se præceptum; ruit hæc consideratio, quam fecit Nauar. in loco supra proximè citato. Rursus id limitandum esset, vt non procederet in his, quæ per se mortalia sunt, quia in his semper manet obligatio sub reatu peccati mortalis; quare procederet in his, quæ per se mortalia non sunt, Io. Andr. in loco proximè citato. Quintum, quòd licet lex pœnalis obliget, vt dixi, in conscientia, & ideo non obediens peccet, tamen non obligat in conscientia ad soluendam pœnam, quam imponit, nisi præcesserit sententia iudicis, vt secutus sum infra num. 139. vers. declarata.

55 Quoad tertium articulum, de quo supra num. 6. concludo negatiuè, quòd lex ex eo solo, quòd actus sit geitus contra eius prohibitionem, non obligat in consequentiam ad restitutionem; quare possunt hæc duo simul stare; quòd quis sit prohibitus gerere aliquem actum, & non teneatur restituere, quod habuit, gerendo illum actum, vt patet ex his, quæ scripsi infra num. 98. & seqq. vsque ad num. 111. inclusiue, in quibus iste articulus magis congruè, quàm hic latè examinatur, & resoluitur.

56 Quoad quartum articulum, in cuius explicatione, tractando subtilem materiam restitutionis, faciendæ in foro pœnitentia, multum laborarunt Innoc. & alij Canonistæ in cap. 8. quia plerique. de immunit. eccles. & Couar. in cap. 4. peccatum. de reg. iur. in 6. & post D. Thomam ex Theolog. Medin. in suis tract. tom. 2. per plures qq. Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 6. & 7. Nauar. in man. confess. cap. 17. num. 6. & seqq. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 1. & seqq. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. & 5. de restit. & alij vetustiores; sed eorum pace (præsertim Canonistarum) dixerim, nullam certam dederunt doctrinam, & ideo confusè docuerunt: nam Ant. de Butr. qui in eod. cap. materiam hanc reduxit ad sex casus, processit quidem subtiliter, sed eam intricauit, vt scri-

bit Abb. ibidem, num. 7. vers. extra materiam. & ipse Abb. quamuis materiam d. nu. 7. & seqq. conetur explicare per tresdecim qq. quarum decisio eius iudicio pendet à duabus regulis, quas præmittit; tamen est in eadem intricatione; & non minus confusè scripserunt Sot. & Mich. Sal. † nos, vt ordinatè, & clarè materiam istam, à cæteris hucusque confusè tractatam, explicemus; referemus prius regulas, & generales doctrinas, quibus ipsi vsi sunt.

Prima doctrina continetur his duabus regulis: Prima regula est, quòd vbicumque lex positua, habens concursum legis, seu æquitas naturalis, disponit super restitutione, vel retentione, seruanda est illa lex positua, etiam in foro conscientia; quia lex positua, non nutritiua peccati, seruari debet, etiam in foro conscientia, ex quò nulla alia lex distinguit illo casu inter forum pœnitentiale, & forum contentiosum, nec subest causa distinguendi; & sic seruandæ sunt leges posituæ, quando non occurrit æquitas naturalis in contrarium. Secunda regula: vbicumque inter legem posituam, & legem naturalem datur discrepantia; seruanda est lex, seu æquitas naturalis in foro conscientia, nisi lex positua ex aliqua iusta, & vera causa disponat contra illam legem naturalem, quia tunc est seruanda lex positua, Abb. in d. cap. 8. quia plerique. num. 7.

Contra hanc doctrinam obstant duo: Primum, quia secunda regula admittit & quidem pro fundamento discrepantiam inter ius naturale, & ius posituum, & tamè inter ea non extare discrepantiam, firmauimus sup. nu. 14. & seqq. Secundum, quia dato, vt in prima regula, quòd lex positua conueniat cum naturali, tamen ex hoc non sequitur conclusio, quòd restitutio fieri debeat per ea, quæ dixi in præcedenti articulo.

58 Secunda doctrina habet hanc distinctionem: Aut nullitas contractus procedit ex inhabilitate personæ contrahentis, vt puta, quia contrahens est pupillus; & tunc fieri debet restitutio etiam in foro animæ, quia per eiusmodi contractum non fuit trāslatum dominium: Aut non procedit ex inhabilitate personæ, sed ex defectu alicuius solemnitatis, requisitæ à iure posituo ad obuiadum fraudibus; & tunc potest quisque contrahentium bona conscientia vt beneficio iuris positui; & sic qui retinet, in foro conscientia non tenetur restituere, & qui repetit, &

repetendo recuperat, tuta conscientia recuperat, Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. col. 3. ibi, ad cuius explicationem. fol. 326. quare possidens aliquam hæreditatem, vel legatum ex testamento imperfecto, non tenetur hæredi ab intestato restituere, donec iudex non præcipiat, & hæres ab intestato potest illa repetere, & vterque est tutus in conscientia, vt deducit etiam, referendo Soti opinionem, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio. art. 4. tit. an per contractum, &c. vers. ex hac sententia. iuncto vers. præced. tertia opinio. fol. 147.

Contra primum membrum huius distinctionis tenuit Ant. de Butr. in cap. 8. quia plerique. num. 12. de immun. eccles. quem retuli, & confirmaui infra num. 71. & 72.

Contra secundum membrum, dum in eo dicitur, vtrunque contrahentem esse tutum in conscientia, opponit Mich. Sal. d. art. 4. tit. an per contractum, &c. versus finem, vers. tertio falsum est. fol. 148. dicens, quod sic darentur duo domini eiusdem rei simul, & eodem tempore, quod est impossibile, & totam Soti opinionem multipliciter carpit eod. tit. an per contractum, &c. vers. falsum tamen. & seqq. fol. 148.

Tertia doctrina habet duas regulas: Prima quarum est, vt quis teneatur ablatum restituere ratione iniustæ acceptionis, siue ea sit iniusta in iniuriam proximi, siue quia lege prohibita; quam primam regulam ponit, latèq; examinat Couar. in cap. peccatū. par. 2. ante primum §. & §. 1. & seqq. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 609. Secunda regula est, quod quis tenetur ad restitutionem ratione rei, quæ aliena est; quam regulam ponit, & examinat idem Couar. in d. cap. peccatum. par. 3. ante primum §. & §. 1. & seqq. fol. 662. & seqq.

Sed vtraque regula est fundata in principijs adeo generalibus, vt nos parum doceat.

59 Quarta doctrina habet hanc vnicam conclusionem, quod, data vtriusque opinionis probabilitate, quisque eam sequi debet, in qua conscientia sibi non repugnat, quia quicquid est contra conscientiam, est peccatum, ad Rom. 14. nu. 23. in fine, *omne autem, quod non est ex fide, peccatum est.* & cap. 20. quoniam omne. de præscript. Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. vers. si quis autem. col. 9. fol. 329. & ab hac resolutione non discedit Mich. Sal. d. tit. an per contractum, &c. in fine, vers. obseruemus. fol. 148. & concl. 4.

fol. 149. & conclus. vlt. vers. ad vltimum. fol. 151. & quidem agere contra conscientiam in re graui, peccatum est mortale, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 67. art. 2. tit. debeat ne iudex, &c. vers. primo agere. fol. 423.

Corroboratur hæc doctrina, quia conscientia etiam erronea ligat, vt secutus sum infra §. 6. gl. 1. sub num. 53. & satis patet ex prædictis, & infradicendis; quare iurans licitum, quod credit illicitum, & iurans verum, quod credit falsum, est periurus quoad Deum, & similiter credens venire contra iuramentum, & non venit, vt si credebat, iuramento non esse satisfactum, cui tamen erat satisfactum, quia Deus respicit animum hominis, Abb. in cap. 18. quanto. num. 3. not. vlt. de iureiur. & proinde faciens contra conscientiam, ædificat ad gehennam, idest, ad ignem infernalem, Gl. vnica, dist. 13. & Cæpol. de simul. contract. num. 193. tom. 7. fol. 11. quinimò, qui facit aliquid, dubitans, an illud sit peccatum mortale, nec ne, faciendo, peccat mortaliter, iuxta illud Ecclesiast. 3. num. 27. *qui amat periculum, in illo peribit.* vt admonet Nauar. in cap. consideret. in princ. sub num. 38. de poenit. dist. 5. vbi declarat, aliud esse, dubitare, aliud, credere aliqua rationabili ratione, & auctoritate Illust. Doctoris admonente.

Contra hanc doctrinam (etsi communis sit) obstat, quia sicut paucissima iudicis arbitrio relinquenda sunt, vt dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 11. sub num. 297. & quare, nu. 380. sic etiã in propria causa nihil propriæ committi deberet cōscientiæ, quando veritas, quæ est vna, sciri potest; ideoq; non benè meo iudicio sentiunt Doct. dum in aliquo articulo, præsertim in foro conscientiæ, aiunt, vtramque opinionem esse probabilem, nisi hanc duplicem probabilitatem expressè sancta Mater Ecclesia, quæ non mouetur, nisi ex iustissimis causis, admitteret.

Confirmatur primo hæc contraria opinio, quia is, quem conscientia remordet, debet eam purgare, lo. de Anan. in cap. 6. in ciuitate. sub num. 19. vers. sed hostien. de vsur. quare si conscientia dicit, fieri aliquid, quod non est contra legem Dei, debet illud fieri, vel debet deponi conscientia: si verò dicitaret aliquid, quod esset contra Deum, vel eius legem, licet non liget ad faciendum, ex quò, si faceret, peccaret mortaliter, quia faceret contra legem Dei; tamen ligat ad deponendum talem conscientiam, in qua
quis

quis errat, & si non deponit, peccat etiam, non faciendo, quia, non faciendo, facit in contemptum, dum credit, dictante conscientia, hoc non fieri, displicere Deo; & ideo talis conscientia omnino deponenda est; alias peccatur mortaliter, ut explicat Paris. in d. cap. quoniam omne. num. 2. de præscript. inter Repet. tom. 4. fol. 161. quare Iudæi, quibus conscientia dictabat, quod CHRISTVS esset crucifigendus, quia habebant legem, quod quicumque se faceret filium Dei, morte moreretur; crucifigendo, peccarunt mortaliter, quia fecerunt contra legem Diuinam, committendo crimen læsæ diuinæ maiestatis in primo, & supremo capite, & non crucifigendo, debuissent deponere illam conscientiam, cum conscientia etiam erronea liget, ut dixi hic supra.

Confirmatur secundo, quia ubi conscientia sit ita perplexa; ut ab vtraque parte remordeat, ideoque, uti constituta inter duo mala, nesciat se purgare; duo tunc debet obseruare: primum, an verè sit inter duo mala, quorum alterum necessariò sequi debeat, & alterum electiuè euitari possit; & tunc maius euitari debet, cap. 1. dist. 13. & scripsi supra ampl. 10. sub num. 46. secundum, ut, si conscientia possit, eligendo, errare, peritiores consulat; alias conscientia perplexitate non excusaretur; vnde etsi Iudæi haberent præfatam legem, quod quicumque se faceret filium Dei, morte moreretur; ideoque, si CHRISTVM non crucifixissent, potuissent credere, quod mortaliter peccassent; tamen occidendo, mortaliter peccarunt, nec à conscientia dictamine excusantur, quia debebant consulere peritiores, nempe, Apostolos, & sacram scripturam, ut dicit Glos. vnica, dist. 13. Et postquam perplexus peritiores, vel sanctorum virorum, aut peritorum libros consuluerit, & ab ijs certus factus esset, quod illud non esset peccatum, neque contra legem; & tamen ipse non deponeret conscientiam; si illud faceret contra conscientiam, adhuc peccaret, quod si, reluctantante adhuc conscientia, non faceret, is, veluti obstupescens efficeretur inutilis, non enim faceret mala, quia mala, nec faceret bona, quia ageret contra conscientiam, & sic vti stupidus nihil ageret in mundo, & hoc est illud, quod sacra scriptura, quam citauimus supra q. 1. sub num. 18. ait: *noli esse iustus multum, neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas.*

Patet ergo ex his omnibus, quod nec potest eligere opinionem, quam vult, nec absolute tenetur sequi eam, in qua sibi conscientia non repugnat, sed adhibendæ sunt circumstantiæ, superius adductæ.

Declara incidenter, sed vtiliter has duas confirmationes, quod etsi faciens actum iustum, & licitum, &, faciendo, credit, esse illicitum, peccet contra conscientiam, ut dixi; tamen si ex illo actu aliquid acquirat, non tenetur illud restituere; quare si quis, spondendo, arbitraretur, rem ita se certissimo habere, prout ipse dicit in sponsione, & ita in effectu res se habuerit, & proinde lucratus fuerit; & postea comperiat, falsum omnino fuisse fundamentum, ex quo ita arbitrabatur, ideoque se exposuisse periculo amittendi, non tenetur restituere, quod ex illa sponsione lucratus est; sicut & is, qui lucratur ex contractu, qui est licitus, & ipse credit esse usurarium, peccat quidem, sed non tenetur restituere, Lud. Molin. de iust. tom. 2. de contract. disput. 508. in fine, vers. illud est.

60 His relatis, constituo duas conclusiones, ex quibus per illationes casus omnes facile decidemus.

Prima conclusio est, quod retinens scienter, ideoque mala fide rem alienam, tenetur indistinctè in foro interiori eam restituere, & etiam in foro exteriori, si in eo ex actis legitime constet, rem esse alienam, ut latè, & clarè patet ex sequenti declaratione, & eius illationibus.

61 Ratio huius conclusionis est duplex: Prima, quia ius naturæ obligat etiam in foro interiori, idest, in conscientia, ut dixi etiam supra num. 47. & seqq. & sub nu. 50. sed ius naturæ disponit, ut quod tibi non vis, alteri ne facias, Matth. 7. num. 12. *omnia ergo quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis: hæc est enim lex.* & habetur dist. 1. initio, & nemo vellet, rem suam ab alio occupari, & se inuito, retineri, sed sibi restitui: ergo de iure naturæ retinens scienter rem alienam, tenetur eam restituere. Secunda ratio est, quia quicumque habet ultra id, quod suum est, debet illi reddere, cuius est; hoc enim ratio commutatiuæ iustitiæ exigit quippe, cuius officium est æqualitatem constituere inter eum, qui minus habet, & eum, qui plus, Sor. de iust. & iur. lib. 4. quæst. 7. art. 2. vers. quæstio hæc. col. 1. fol. 377.

62 Declara primo hanc conclusionem, ut scien-

scienter rem alienam accipere, seu detinere dicatur is, qui eam accipit, seu retinet sine consensu veri domini, siue, invito domino.

63 Infero primo, (& simul probo hanc declarationem) quòd si quis ex furto, rapina, oppressione, dolo, fraude, vel calumnia rem acceperit, tenetur in foro animæ ad restitutionem, & poenitere de peccato non sufficit, Innoc. in cap. 8. quia plerique. num. 1. Ioan. Andr. & Ant. de Butr. vterque nu. 3. & Abb. num. 8. de immunit. eccles. nec aliter saluari potest, nisi restituat, cap. 4. peccatum. & ibi Doct. de reg. iur. in 6. & Ant. de Butr. vbi sup. hancq; illationem, quam tenent omnes sine controuersia, latè probant Medin. Sot. & alij, quos citavi infra sub num. 82. vbi habes extensiones.

Ratio huius illationis, & sequentium est, quia fur, & oppressor retinent rem alienam, invito domino, Couar. in d. cap. peccatum. par. 2. §. 1. num. 1. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 611.

Declara hanc illationem, dum dicunt, poenitentiam de peccato nõ sufficere, & non posse saluari, nisi restituat, vt procedat quando habet facultatem restituendi, alias, si non possit restituere, sufficit poenitentia de peccato, cap. 1. 14. q. 6. & Gl. 1. vers. vel enim. & vers. vtrum sit verum. in cap. 4. peccatum. de reg. iur. in 6. & communiter omnes; ratio autem quare poenitentia de peccato non sufficiat, quando habet facultatem restituendi, & non restituit, est, quia est ficta poenitentia, & non vera, d. cap. 1. 14. q. 6. Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 2. col. 3. vers. quibus non obstantibus, fol. 12.

64 Subinfero primo, quòd mutuator, accipiens à mutuatario ultra sortem, & sic cum vsura, tenetur illud ultra omnino restituere, non solum in foro interiori, sed etiam in foro exteriori.

Ratio huius subillationis est, quia vsura est rapina, cap. 10. 14. q. 4. *si quis vsuram acceperit, rapinam facit, vita non viuit*; imò vsura videtur grauius delictum, quàm furtum, cap. 11. quid dicam. ead. 14. q. 4. *an crudelior est, qui subtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quàm qui trucidat pauperem fœnore?* quasi vsura sit homicidium: nam fœnerari, idest, dare sub vsuris, est hominem occidere, Cic. lib. 2. offic. quem referunt, & sequuntur Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 1. art. 1. vers. quapropter. versus finem, col. 10. initio, fol. 528. & Couar. var. resol. lib. 3. cap. 1. sub nu.

5. vers. superest. versus finem: sed homicidium est grauius delictum, quàm furtum: ergo etiam vsura, cum sit æqualis homicidio; & quòd vsura comprehendatur sub furto, sentiunt Sot. & Nauar. quos secutus sum sup. §. 1. q. 1. nu. 402. versus finem; sed quomodo vsura sit rapina, & furtum, & quomodo differant, explico: Sciendum igitur est, quòd præfata tria se habent per ordinem: furtum se habet in plus, quàm rapina: rapina in plus, quàm vsura: nam de ratione furti sunt duo: primum, quòd vsurpetur res aliena: secundum, quòd hæc vsurpatio sit occulta; attento primo, furtum extenditur ad rapinam: attento verò secundo, distinguitur ab ea: de ratione autem rapinæ sunt tria: primum, quòd vsurpetur res aliena, & hoc attento, participat de furto: secundum, quòd dicta vsurpatio sit manifesta; & hoc attento, distinguitur à furto, & extenditur ad vsuram, & sic vsura est rapina: tertium, quòd ista vsurpatio sit penitus violenta, & hoc attento, distinguitur ab vsura: de ratione autem vsuræ sunt alia tria: primum, quòd per ipsam vsurpetur res aliena, & hoc attento, participat de furto, & de rapina; & ideo vsura dicitur rapina, & dicitur furtum: secundum, quòd vsurpatio sit manifesta, & hoc attento, participat de rapina, & distinguitur à furto: tertium, quòd hæc vsurpatio fiat per consensum coactum, & extortum ratione mutui, quo soluens timet carere, & per consequens hæc manifesta vsurpatio non est penitus voluntaria, nec penitus violenta, & hoc tertio attento, vsura distinguitur & à furto, & à rapina, vt post Fratrem Gerardum de Senis docet Io. Andr. in cap. possessor. num. 34. de reg. iur. in 6. & quòd vsura dicatur rapina, largè sumpta, prout quælibet illicita vsurpatio rei alienæ dicitur rapina, & sic accipiatur pars pro toto, scribit Card. de Turrecrem. in d. cap. si quis vsuram. num. 2. vers. respondeo. & quòd voluntas mutuatarij, vsuras soluentis, habeat inuoluntarium admixtum, quia non daret, nisi quodammodo coactus, eo scilicet, quòd non potest aliter mutuū recipere, scribit Medin. in suis tract. to. 2. tit. de reb. per vsur. acquis. q. 4. in difficultate tertij argumenti, vers. alij vero. fol. 348. & quas identitates, & differentias habeant furtum, & rapina, poteris etiam, si placet, colligere ex his, quæ scribit Couar. in cap. peccatum. par. 2. §. 1. num. 1. & seqq. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 612. & 613.

- 65 & 613. † quare si tu mutuas mihi decem, & ego promitto tibi restituere illa decem ex causa mutui, & vterius promitto vnum ex causa donationis, & sic promitto restituere vndecim, talis promissio, & donatio, vti facta in fraudem vsurarum, non tenet in contractu mutui, Bal. in l. rogasti. §. si tibi. circa principium, ff. si cert. pet. & Io. de Anan. in cap. vlt. nauiganti. num. 19. in fine, & nu. 20. de vsur. & fructus, quos Ciuitas, seu Rex soluit subditis, qui eis mutuunt pecunias, & dicunt, se eos soluere ex mera liberalitate, illicitè percipiuntur, quia Rex non esset alias donaturus, & sic ista largitas, cū incipiat à mutuo præcedenti, debet reputari captiosa, Bal. in l. iusiurandum. col. mibi 33. ibi, præterea cum rex. & ibi, non obstat argumentum. ff. de iureiur. † Imò mutuatarij voluntas adeo censetur fuisse coacta, vt, si vsuras solutas mutuatori remittat, remissio non teneat, nisi mutuator prius actualiter obtulerit restitutionem, vel nisi remissio sit omnino libera, vt secutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 9. sub nu. 348. & 349.
- 67 vbi vide: † Ergo cum mutuator vsurarius vsurpet rem alienam, coacto, & extorto domini consensu, dominium rerum, quas extorquet ex causa vsurarum, nõ transit in ipsum vsurarium, Clar. recept. sent. lib. 5. §. vsura. vers. præterea dominium. & quòd vsurarius non comparet dominium rei, per vsuram acquisitæ, latè tuetur, & sequitur post alios, quos citat Lud. Molin. de iust. tom. 2. de contract. disput. 326. vers. contraria sententia. & seq. col. 304. & seq. & quòd idcirco fructus, percepti ex censu, inito contra formam constitutionis Pij V. quamuis bona fide essent percepti, nunquam transeant in dominium recipientis, & vsurarius non acquirat dominium vsuræ, secutus sum supra q. 1. sub num. 209. versus finem, illat. 1. Ergo tenetur omnino restituere, quia sicut consensus coactus non eximeret raptorem ab obligatione restituendi, ita etiam non eximet vsurarium.
- Ex hac ratione nota duo. Primum, quòd in vsuris etiam Rex est capax coactionis passivæ, quamuis ipse & viribus, & potentia longè vsurarium cogentem excederet, & consequenter in foro fori minus malū visum esse, quòd vsurarius cogat Regem ad soluendum iniustas vsuras, quam vt Rex iniusta vi cogat vsurariū ad mutuandum sibi sine vsuris. Secundum, quòd fuit argumentum, quod re-

fert Io. Andr. in cap. peccatum. in appendice post cap. possessor. sub num. 4. de reg. iur. in 6. ad ostendendum, vsurarium contractum esse licitum: argumentum est hoc: vnusquisque potest licitè accipere, quod sibi voluntariè donatur: sed, quod recipit fenerator per contractum vsurarium, sibi voluntariè donatur, quia datur per pactum in contractu mutui. Ergo.

Amplia hanc subillationem, vt procedat etiam si mutuator fuerit à mutuatario inductus ad mutuandum, quia licet hoc ipso mutuataris sit in æquali peccato, tamen mutuator non inducitur à mutuatario ad recipiendam vsuram, imò ipse, dum recipit, committit rapinam, vt dixi supra q. 1. sub num. 331. vers. respondeo.

Subinfero secundo, quòd is, qui, adhibito iniusto metu, contraxit, seu donationem habuit, tenetur in vtroque foro restituere, quia iniustus metus, seu qui in constantem virum cadit, excludit consensum, prout declarat Nauar. in man. confess. cap. 17. num. 15. vbi de communi, & latè materiam huius subillationis explicat Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 23. per totum, col. 303. & seqq. & lib. 6. tit. de contract. cap. 7. per totum, col. 510. & seqq. & de iure naturali, quando in contractu, seu obligatione deficit consensus, in conscientia huiusmodi contractus, seu obligatio non valet, nec Ecclesia potest facere, vt valeat, quia vbi in contractu abest consensus, tollitur substantia contractus, Ioan. Azor. eod. lib. 4. tit. de restit. cap. 24. q. 1. vers. in hac re. col. 308.

Explica primo hanc subillationem, vt in foro interiori non solum metus, cadens in constantem virum, obliget, vt dixi, ad restituendum, sed etiam metus reuerentialis, & alius quiuis minor eo, qui cadit in constantem virum, dummodo is fuerit talis, vt fuerit causa, sine qua non, idest, quòd alias non fuisset datum, &c. secus est in foro exteriori, vt dixi, quia, si in foro exteriori daretur rescissio actuum ob leuem metum, omnium ferè repeteretur rescissio, & ita Resp. litibus molestaretur, Nauar. d. cap. 17. sub num. 30. vers. hætenus.

Explica secundo, vt qui dicatur metus, cadens in constantem virum, remittatur arbitrio boni viri, idest, iudicis, Franc. de Plat. tract. de excomm. §. 46. num. 10. tom. 14. fol. 360. & Mar. Salom. in l. 1. sub nu. 11. ff. de

ff. de legib. inter Repeten. tom. 1. fol. 168.

Pro ulteriori huius secundæ explicatio-
nis, seu verius arbitrij intelligentia, distin-
guo duplicem speciem actionis meticulosæ.

Prima species actionis meticulosæ est il-
la, qua agens, contrahendo, & distrahendo,
disponit de re temporali: & in hac prima
specie, in qua agitur de validitate, & inuali-
ditate contractus, consideranda est qualitas
personæ metuentis; quia minor metus exi-
gitur in muliere, quàm in homine; in mulie-
re enim sufficit metus, qui possit cadere in
constantem mulierem; at in homine requiri-
tur metus, qui cadat in constantem virum,
Abb. in cap. 14. cum locum. sub num. 6. de
sponsal. minor etiam requiritur in homine
meticuloso, timido, quivè fit pusilli animi,
quàm in forti, & audace viro; maior in mu-
liere viragine, quàm in verecunda, & timi-
da; sic etiam venditor de mancipio, si affir-
met emptori, esse constantem, non exacta
constantia, quasi à philosopho desideratur,
l. 18. si quid venditor. ff. de edil. edict. & in
hac specie actionis meticulosæ procedit præ-
cedens secunda subillatio.

Secunda species actionis meticulosæ est
illa, qua quis, metu adductus, agit turpiter,
nempe, contra legem naturæ, seu Dei: & in
hac specie, nulla habita differentia qualita-
tis agentium, an is sit mulier, an vir, an for-
tis, an meticulosus; nullo vè habito discri-
mine qualitatis metus; an sit magnus, an
talis, qui cadat in constantem virum, seu
non cadat; concludo, omnes, facientes con-
tra eiusmodi legem, mortifere peccare, quo-
uis metu fuerint impulsus; metus enim in his,
qualis qualis sit; operationem à peccato non
excusat, cum sit omnino mala, & non excu-
sanda, quia debet quis potius mortem vio-
lentam pati, quàm aliquod peccatum com-
mittere, cap. 5. sacris. & ibi Abb. num. 1. &
sub num. 5. de his quæ vi met. ca. fiunt. & sa-
tius est, mori fame, quàm idolothyris vesci,
cap. 8. sicut satius. 32. q. 4. quod explicat
Albert. de agnosc. assert. cathol. q. 30. nu. 11.
vers. quia potius. tom. 11. par. 2. fol. 102. vn-
de, qui mortis metu fidem abnegat, mortali-
ter peccat, Alber. d. q. 30. num. 8. vers. circa
tamen. Simanch. de cathol. instit. tit. 17. nu.
35. vers. sed inter hæresim. in fine, eod. tom.
fol. 140. & Pagn. ad Eymer. direct. par. 1. in
q. 9. commen. 24. vers. ac primum quidem.
in fine, & est apud omnes tam philosophos,
quàm theologos, ac iuris prudentes compro-

batū, mortem, ac extrema omnia subeunda,
prius quàm quicquā eorum, quæ natura fœ-
da sunt, facere; & generalius secundum ca-
nones, quàm mortaliter peccare, Mar. Sa-
lom. in l. 1. num. 8. vers. in hoc iure. & num.
9. ff. de legib. inter Repeten. tom. 1. fol. 168.
hincq; egregium illud, *malo mori, quàm fœ-
dari*: & pro huius conclusionis distincta in-
telligentia, & veritate adde omnino, quæ,
diluendo aliqua, quæ videbantur ob stare,
scripsi infra vers. quia respondeo. & vers. vo-
luntarium vero. ibi, secundus casus.

Confirmatur primo hæc conclusio, quia
magis timere debemus eum, qui minatur,
& potest occidere corpus, & animam, quàm
eum, qui minatur, & potest occidere solum
corpus, Matth. 10. num. 28. *Et nolite timere
eos, qui occidunt corpus, animam autem non
possunt occidere, sed potius timete eum, qui po-
test & animam, & corpus perdere in gehem-
nam.* ergo is, cui, non peccando, imminet
mors corporis, & peccando, imminet mors
corporis, & animæ, debet non peccare.

Confirmatur secundo, quia etiam in fo-
ro militaris, terrenæque disciplinæ potius
mors obeunda est, quàm non servare præce-
ptum Ducis belli; in hoc enim foro nihil
severè minus vendicantur, quæ metu, aut
maioris vis impetu admittuntur; quare lo-
cum in acie deserere, stationem irruentibus
hostibus relinquere, fossa, vel muros non
implere, fuga se tueri, & arma abijcere,
quovis metu urgente, severè puniuntur,
Mar. Solom. in d. l. 1. sub num. 13. & 14. Qui-
nimo in re militari non servans mandatum
Ducis belli, capite punitur, etiam si foelici-
ter rem gesserit, vt secutus sum in meo tract.
de iudic. caus. lib. 1. cap. 97. sub num. 181. &
182. Ergo cur in foro interiori militaris cœ-
lestis disciplinæ non itidem obeunda est po-
tius mors, quàm facere contra præceptum
Dei?

Confirmatur tertio, quia ab honore ad
animam, vti à minori ad maius, valet argu-
mentum, quia quæ apud illustres gentiles
erat olim honoris æstimatio, eadem & ma-
ior apud religiosissimos christianos est hodie
animæ, cum vtrique virtus inseparabiliter sit
coniuncta: sed apud graues, aliosq; honestos
viros honor cæteris rebus est præferendus, l.
26. iulianus. ff. si quis omis. caus. testam. & l.
5. reprehendenda. C. de instit. & substit. imò
honore quiparatur vitæ, l. 9. iusta causa. ff. de
manum. vind. & secundum communem scri-
bentium

bentium sententiam vitæ præferri debet; unde quæ dehonestant, & famam, honoremque lædunt, magis quàm mors timenda sunt; hinc stupri metus maior, quàm mortis esse debet, adeo quòd potius mors eligi debet, quàm pati stuprum, & ideo, qui ad euitandum stuprum quid dederit, actione quod metus causa recuperat, l. 8. isti quidem. ff. de eo quod met. caus. & mulier potius famis necessitatem pati, quàm turpem vitam eligere debet, l. 43. palam. ff. de rit. nupt. hinc nobilis Lucretia Romana, Collatini vxor, & castitatis exemplum, foedi in se commissi, quamuis violenter, ægra, atque impatiens se peremit, vt narrant Liu. lib. 1. ad finem, & D. August. relatus in cap. 4. proposito. §. lucretiam. 32. q. 5.

Ergo, si pro honoris, & famæ defensione mortem, & cætera omnia mala fortiter pati, ac contemnere debemus, à maiori eadem omnia fortius contemnere, & pati debemus pro animæ salute, quia anima est multò pretiosior corpore, cap. 13. in fine, de poenit. & remis. & quouis honore, & famâ mundana.

Non obstat firmatæ conclusioni, quòd Deus respiciat animum, vt ex Abb. retuli supra sub num. 59. vers. corroboratur. & quòd peccatum sine volûtate peccandi non sit peccatum, adeo quòd nullo modo peccatum sit, si non sit voluntarium, vt ex D. August. de vera religione, cap. 14. refert text. 15. q. 1. initio; & ideo, qui fame conficitur, si ab excommunicato cibum petat: qui in puteum cecidit, & à prætereunte excommunicato opem implorat: qui lege, aut ex professo religionis carnes manducare prohibetur, & in eum locum venit, vbi, cum nulla alia re cibari possit, carnibus vescitur, non peccat, Mar. Salom. in d. l. 1. sub num. 8. ff. de legib. quæ singula comprobantur, quia neque Dauidi Regi imputatum est peccatum, quòd esuriens, ipse, & qui cum eo erât, comederunt panes propositionis, quos Sacerdotibus tantum edere licebat, 1. Reg. 21. num. 3. & seqq. & Matth. 12. num. 3. & seqq. & qui coactè ad sui defensionem, & metu suæ mortis aggressorem occidit, caret culpa, & nulla est dignus poena.

Quia respondeo, distinguendo inter inuoluntarium, & voluntarium, & vtrumque est duplex: est enim inuoluntarium purum, quod dicitur per vim præcisam, & absolutam, quando scilicet in nobis non est, vtrum agamus, vel non agamus, sed extrinsecus

prouenit, vt si ventus nos aliquo deferat, quia tunc non subijcitur legi, loquenti de euntibus illuc, l. 15. cæsar. & l. seq. §. si propter. ff. de public. & vectig. alterum inuoluntarium est illud, quod faciunt ignorantes, & demètes sine ipsorum culpa; vt in d. caus. 15. q. 1. initio; qui enim demens agit, ignoranter agit, & qui ignoranter agit, errat, & qui errat, non consentit, & vbi consensus nullatenus concurrat, id omnino inuoluntarium est: & in eiusmodi inuoluntarijs procedit obiectio; quare, si quis in primo genere inuoluntarij ligatus, & renitens circumcidatur, vel eius genua per vim ab alijs ante idola, vel Mahometum flectantur, vti que talis non abnegat Christum, quia dicitur potius pati, quàm agere, ideoque non peccat, sicut & is, qui inuitus, reclamans, & renitens ad fontem baptismatis feratur, & cum verborum prolatione immergatur, non recipit sacramentum baptismatis, Albert. de agnosc. assert. cath. q. 30. num. 7. vers. secundus casus. tom. 11. par. 2. fol. 102. Simanch. de cath. instit. tit. 17. num. 29. vers. qui autem vi coacti. fol. 140. & Pagn. ad Eymer. direct. par. 1. in q. 9. commen. 24. vers. ac primum. & hinc in Concilio Anchiritano agitatum fuisse de illis sacerdotibus, quorum manus violenter idolorum sacrificijs admotæ fuerunt, scribunt Simanch. in loco, proximè citato, & Mar. Salom. in d. l. 1. sub num. 2. ff. de legib. cuius Concilij verba formaliter refert Pagn. d. commen. 24. vers. de coactis. & vers. seq. & mulier, quæ per eiusmodi vim stuprum, seu adulterium passa est, nulla poena tenetur, l. 20. foedissimam. C. ad l. iul. de adult. & egregiè Abb. conf. 4. facti contingentia. num. 1. & seqq. lib. 1. post D. Augustinum, relatum in cap. 4. proposito. §. lucretiam. 32. q. 5. Similiter, si quis in secundo inuoluntarij genere ignoranter bis baptizatus fuerit, non indiget pro eo poenitere, cap. 117. qui bis. de consecr. dist. 4. si quis filium occidat, putans hostem occidere, si magister gladiatorius, docendi causa, percutit, vnde mors sequitur, venia digni sunt, quia ignoranter fecerunt, Mar. Salom. in d. l. 1. sub num. 17. ff. de legib. & nescientium non sunt peccata, cap. 1. meritò. & ibi Glos. vlt. 15. q. 1. vbi latè declarat, cum non omnis ignorantia excuset, & ideo de quibusdam ignorantibus dictum est, *si quis ignorat, ignorabitur.* d. caus. 15. q. 1. initio. & hæc de inuoluntario.

Voluntarium etiam est duplex: alterum dicitur

dicitur liberum, seu spontaneum : alterum, verò non liberum, sed coactum : liberum dicitur propriè voluntarium, quia voluntas est animi motus, cogente nullo ad aliquid non faciendum, vel faciendum, vt ex D. August. lib. 1. retract. cap. 15. refert text. in 15. q. 1. initio, & peccatum ita voluntarium in hoc primo genere est propriè peccatum, venia omnino indignum, quia ex voluntate peccata procedunt, quæ libero mentis arbitrio, & delinquentis proposito committuntur, d. caus. 15. q. 1. initio.

Voluntarium verò coactum dicitur, quando quis aliquid contra voluntatem facit, sed tamen vult facere, propter quod facit; & in hoc, an peccet, si, quod facit, est contra legem Dei, seu naturæ, distinguo duos casus: Primus casus est, quando quis, ita faciendo, obtemperat soli naturæ, præcipienti vitæ defensionem : & isto casu non peccat, quia eadem lex naturæ, & Dei isto casu non intendit illum obligare ad parendum; & ita procedunt exempla, adducta in obiectione, de eo, qui, ne fame conficiatur, cibum petit ab excommunicato; de eo, qui cecidit in puteum, & opem ab excommunicato implorat; de eo, qui præter carnes alium non habet cibum; & de eo, qui, ad suæ vitæ necessariam defensionem, aggressorem occidit; in his enim dicimus etiam, vt in obiectione, quòd Deus animum respicit: Secundus casus est, quando quis, obtemperando tyranno, facit contra legem Dei: & isto casu, quouis mortis metu imminente, faciens contra legem Dei, mortaliter peccat; quare iussus à tyranno occidi, nisi innocentem occidas, aut quid aliud turpe facias, debes potius mori, quàm facere, & in his terminis procedit conclusio, posita supra vers. secunda species. quæ conclusio confirmatur ex eo, quòd Eleazar annorū nonaginta, seni venerabili, & septem Machabæis fratribus ab Antiochæ rege iussis carnes porcinas edere, gloriosum fuit, dira tormenta, & cruciatus perpeti maluisse, quàm contra patrias leges facere, vt legitur 2. Machab. cap. 6. num. 26. & seqq. & cap. 7. num. 1. & seqq. & alijs illustratur exemplis: nam Aemilius Papinianus, cui in iurisprudencia parem secula non tulerunt, occidi maluit, quàm iussus ab Imperatore Carcalla parricidium excusare; & Mutius Sceuola truculento Syllæ in hæc verba respondit: *licet mihi agmina militum, quibus curiam circumfediisti, ostentes, licet*

mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, vt, propter exiguum, similemque sanguinem meum, C. Marium, à quo Vrbs, & Italia seruata est, hostem iudicem. O memoratu digna exempla, quibus vtinam nostri seculi iudices tenerentur.

Ratio, quare hoc secundo casu metus, cadens etiam in constantissimum virum, non excuset à peccato, est duplex.

Prima, quia adhuc est peccatum voluntarium; hi namque actus, & si mixti sint ex voluntario, & inuoluntario; tamen voluntarijs magis similes sunt, vt ex Arist. sequuntur Mar. Salom. in l. 1. sub num. 3. vers. mixti sunt. ff. de legib. inter Repeten. tom. 1. fol. 168. & Albert. de agnosci. assert. cath. q. 30. sub num. 8. tom. 11. par. 2. fol. 102. & in rubr. q. 13. sub num. 68. vers. & dixi peccasse. de hæret. in 6. inter Repeten. tom. 5. fol. 377. nam est in agentis electione, quid agere velit; & proinde si quis alteri mortem minetur, si noluerit peierare, & ipse peieret; vtique etsi non spontè dicatur peierasse; tamen dicitur voluisse peierare, quia voluit viuere, vt dicit text. in cap. 1. merito. 15. q. 1. sicut ille, qui leuandæ nauis causa iactum in mare facit, impellente necessitate, facit, tamen volens facit pro sua salute contra vim tempestatis; similiter in eo, qui torquetur, fateri, & non fateri in eius potestate est; hincque multi noxij obstinatis animis omnes tormentorum cruciatus superant, præelicientes non fateri; aliqui verò tanta sunt impatientia, vt nedum commissa, sed etiam non perpetrata scelera fateri velint potius, quàm pati tormenta: vnde qui tormentorum cruciatu fatetur, quamuis spontè non fateatur, tamen volens dicitur fateri, obstringiturque ea confessione; legitima modo præcedant inditia, & ideo notarius non debet scribere, quòd reus tortus confessus est spontè, quia falsum scriberet, sed debet scribere, quòd est voluntariè confessus, vt hæc omnia admonet Salom. in d. l. 1. sub nu. 3. & 4. est tamen verum, quòd in ratificatione ad bancum iuris notarius de stylo permissio scribit, quòd spontè ratificat, vt secutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 8. num. 9. hincque adiens hæreditatem per metum, hæres efficitur, l. 21. si mulier. §. si metu. ff. quod met. caus. ex quo textu notant communiter, quòd voluntas coacta, voluntas est.

Secunda ratio, & elegantior est, quia, vt, loquendo de idolatria, & apostasia à fide, &

per consequens de hæresi, scribit Eymmer. in direct. inquis. par. 2. q. 41. de blasphemis. nu. 8. vers. nec excusatur. metus mortis pro fidei defensione, & confessione, quantum ad verum catholicum, non est metus, cadens in constantem virum; quinimo nec metus mortis pro peccato mortali etiam minimo perpetrando.

Tria circa præmissa breuiter notanda sunt.

Primum, quod etsi metus, qui cadat in constantissimum virum, à peccato mortali non excuset, per ea, quæ dixi supra vers. secunda species. tamen minuit pœnam tam in huius, quàm alterius vitæ tribunali, & ita in nostro foro quotidie videmus practicari, siquidem peccatum, quod magis voluntarium est, eò magis malum est, & proinde sicut ille, qui nullo, vel leui metu ductus, magis voluntariè peccat, quàm hic, qui metu mortis peccat, ita ille magis, quàm hic puniri debet.

Secundum notandum est, quod hi, qui mortis metu, seu alio maioris vis impetu peccant, aut à virtute deficiunt, non æqualiter excusantur, cap. 118. eos quos. de consecr. dist. 4. vbi grauius puniuntur Episcopi, sacerdotes, & diaconi, quàm inferioris ordinis clerici, idq; suadetur ratione, quia non eadem desideratur constantia in mancipio, quæ desideratur in philosopho, l. 18. si quid venditor. ff. de edil. edict. & sicut maior exigitur virtus in sapiente, & in nobili, quàm in humili, & plebeo; ita etiam virtutis defectus maior est in illo, quàm in isto.

Tertium notandum est, quod in crimine hæresis metus, cadens in constantem virum, adeo excusat à pœna, vt si captus ab infidelibus, vel hæreticis mortis metu Mahometum adorauerit, seu ad Iudæorum ritum transferit, vel aliter fidem abnegauerit, hæreticus censendus non sit, Albert. de agnosc. assert. cath. q. 30. num. 6. & 8. tom. 11. par. 2. fol. 102. & in rubr. q. 13. num. 67. de hæret. in 6. inter Repet. tom. 5. fol. 377. Simanch. de cath. instit. tit. 17. num. 35. & 36. fol. 140. Conrad. Brun. tract. de hæret. cap. 4. nu. 9. & seqq. fol. 273. & Pegn. ad Eymmer. direct. par. 1. in q. 9. côm. 24. vers. rursus animaduertendū.

Ratio est, quia sicut coacta verè fidei confessio non facit catholicum; spontanea enim, non compulsa debet esse fidei professio, dicente Apost. ad Rom. 10. num. 10. corde enim creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem. ita nec coacta erroris assertio facit hæreticum: de corde enim exeunt cogitationes mala, homicidia, adulteria, forni-

cationes, furta, falsa testimonia, blasphemia; hæc sunt, quæ coinquinant hominem, Matth. 15. num. 19. hæresis ergo non ante perficitur, quàm pertinax consensus accedat, quia non in factis, aut dictis, sed in intellectu, & voluntate consistit, cum credere non sit, nisi in volente, vt eleganter exprimit Simanch. d. tit. 17. num. 35.

Tèpera hoc tertiū notandū, vt excusetur omnino in foro interiori, si appareant signa, & gesta de dissensu, & de non ratificatione; at in foro interiori adhuc non omnino excusatur, per ea, quæ dixi sup. vers. secūda. & seqq.

68 In foro secundo, quod si tu ex cōtractu, gesto cum pupillo sine tutore, aliquid habueris, teneris in foro interiori illud restituere, quia, cum deficiat consensus domini, cōtractus est ipso iure nullus, Innoc. in cap. 8. quia plerique. sub num. 3. vers. sed quid dices in eo. Io. Andr. sub num. 4. vers. quid si quis tutus. ibi, sed quid dices in eo. Anch. num. 11. in fine, & num. 12. q. 5. de immun. eccles. Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. col. 3. ibi, ad cuius explicationem. fol. 326. & col. 6. in solutione secundæ rationis, ibi, contingit esse puerum. fol. 327. & ita, generalius formato dubio, post longam disputationem concludit in effectu Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 4. tit. an per contractū, &c. conclus. 1. fol. 148. & huius illationis argumenta, generaliter formato dubio, adducit Sot. d. art. 3. initio, & latius Mich. Sal. d. art. 4. tit. an per contractum, vers. in hac quæstione. & seqq. fol. 145. & quod lex positiva, quæ inhabilitat personam ad cōtrahendum, obliget in foro pœnitentiæ, & conscientiæ, & in nullo foro ex tali consensu, reprobato à iure positivo, oriatur obligatio, cum lex positiva disponat super veritate, & non ex præsumptione, sequitur Petr. de Anchar. in cap. peccatum. num. 11. in fine, & sub num. 12. de reg. iur. in 6. hæc q; illatio est communis, pro qua adduci possunt Bal. Sot. & Couardum tenent, quod hæres non teneatur solvere legata, relicta in testamento minus solemniter, vt ex eis retuli infra sub num. 114. vers. infero. & consequenter tacitè sentiunt, quod legatarius, seu hæres, qui hæc legata, seu hæreditatem accepissent de manu non hæredis, teneantur etiam in foro conscientiæ restituere.

69 Ratio huius illationis non est illa, quam Innocent. Io. Andr. Sot. Mich. Sal. supra citati, & cæteri videntur considerasse, nempe,

- quia deficient solemnitates, requisitæ à iure; siquidem hæc ratio non concludit in testamento, quod etsi minus solemne sit, obligat tamen hæredem in conscientia, vt secutus sum infra sub d. num. 114. vers. infero. nec concludit in contractu, quia contractus mulieris, factus sine fraude, valet in foro conscientia, etiam non seruata forma statuti, loquentis de consensu propinquorum, Felyn. in cap. 1. fallen. 6. sub num. 40. de constit. nam in foro conscientia attenditur veritas, & non solemnitas: † ratio igitur est, quia
- 70 minor 14. annis æquiparatur furioso, vt scripsi par. seq. limit. 17. num. 6. vel quia impuberis ætas, quod videt, ignorat, vt ex l. 1. versus finem, C. de fals. mon. retuli in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 1. num. 238. & consequenter, si ignorat, non potest consentire, deest igitur in pupillo consensus perfectus, cum habeat imbecille, & infirmum iudicium, l. 1. ff. de min. 25. ann. quod est pars substantialis consensus; & paria sunt, non adesse consensum, vel adesse inutilem, infirmum, & imperfectum; vnde & ille titulus habetur pro non titulo, & consequenter deest etiam bona fides, quia contra iura tu es mercatus.
- 71 Contra hanc illationem sentit Ant. de Butr. in d. cap. quia plerique. num. 12. dicens, quòd emens à pupillo, vel ab ecclesia sine solemnitatibus legitimis, cum vero tamen pretio, & causa legitima subsistente, potest bona empta retinere cum bona conscientia; & facit, quod scripsi sup. sub num. 4.
- 72 Confirmatur primo hæc opinio contraria, quia contractus, initus cum pupillo, est nullus ipso iure, volente pupillo; secus, eo nolente, vt puta, quia vtiliter contraxerit, per ea, quæ secutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 2. num. 320. ergo quamdiu pupillus nõ reclamatur de illo cõtractu, is, qui secum contraxit, est tutus in foro conscientia.
- 73 Confirmatur secundo, quia pupillus obligatur naturaliter, vt secutus sum d. cap. 2. num. 344. & in foro conscientia attenditur ius naturale, vt ex Abb. retuli sup. sub num. 57. & solui debet, quod naturaliter debetur, vt secutus sum infra num. 95. extens. 2. ergo qui rem à pupillo habuit, non tenetur in foro conscientia restituere.
- 74 Retenta illatione, & pro solutione contrariorum.
- Declara primo eam, vt procedat, quando contrahens cum pupillo, videbat, quòd pupillus ex illo contractu lædebatur, quia tunc habuit infectam conscientiam; & dicitur lædi, etiam si ei vendenti solvatur iustum pretium, si pretium illud probabiliter dissipaturus sit; secus si videbat, pupillum rem vtilem gerere, quia isto casu non habuit infectam conscientiam, & damnum non inferebat, & ideo in foro conscientia cessat restitutio.
- 75 Declara secundo illatiue ex præcedenti, vt obligatio pupilli sit naturalis, quando illa obligatio eum non lædit, & ita procedunt, quæ scripsi in citato cap. 2. num. 344. secus quando illa obligatio ipsum lædit, quia tunc nec ciuilitate, nec naturaliter debet obligari, cum æquitas naturalis, & ius naturale velint, minores, & pupillos conseruari indemnes, l. 1. ff. de min. 25. ann. hoc edictum prætor, naturalem æquitatem secutus, proposuit, quo tutelam minorum suscepit, &c. & S. vlt. Instit. de attil. tut. impuberes autem in tutela esse iuri naturali conueniens est.
- 76 Subinfero, confirmando eandem illationem, quòd multo magis sine consensu domini dicitur retinere, qui rem à furioso habuit, & propterea tantò magis tenetur etiam in foro conscientia restituere.
- 77 Infero tertio, quòd si tu ex contractu, quem tecum per errorem quis iniuit, aliquid habuisti, teneris illud restituere, quia error excludit consensum, & excluso consensu, dominium non transfertur, & non translato dominio, tu detines rem alienam, quam iure vtriusque fori teneris restituere.
- 78 Subinfero primo, confirmando, & declarando, quòd si is, qui in te rem alienauit, est prudens, & sagax, qui verisimiliter sciat, rem pluris valere, sed voluerit, illud plus, seu residuum habere pro derelicto, tu non teneris illud restituere, nec in foro exteriori, nec in foro interiori; secus si non sit prudens, & sagax, quia tunc quamuis parua sit læsio, teneris in foro conscientia ad restitutionem, Ant. de Butr. in d. cap. quia plerique. sub num. 12. cas. 5. hancq; subillationem latè explicat ibidẽ Abb. sub num. 28. & ita secutus sum sup. ampl. 10. nu. 54. 51. & sub n. 53. vers. contra.
- 79 Subinfero secundo, quòd hypocrita, qui multa bona acquisiuit sub nomine boni christiani, tenetur in foro conscientia illa restituere, Innoc. in d. cap. quia plerique. num. 5. vers. de quæsitis in bello. Io. Andr. sub num. 4. vers. de quæsitis autem. Anchar. nu. 14. vers. quid de hypocrita. Abb. nu. 36. q. 12. & Ant. de Butr. sub num. 12. cas. 6. in fine,

finē, vbi hanc subillationem extendit ad eremitas, & ad eos, qui fingunt, se esse infirmos, & Abb. vbi supra addit, quòd etiam in foro iudiciali possunt hæc bona ab eo extorqueri, quia non sunt sua, sed sunt Ecclesie vniuersalis, sicut cætera bona ecclesiastica, Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquif. q. 4. col. 3. in fine, vers. vsura autem. fol. 338. dicens, quòd qui, simulata paupertate, elemosynam accipit, cum verè pauper non sit, tenetur eam restituere, ex communi doctrina, & in tit. de reb. restitut. q. 23. vers. ad quintum. fol. 190.

Verum hæc restitutio faciendâ forsan non est illis, qui bona dederunt, quia illi receperunt mercedem suam à Deo, sed est faciendâ ipsi Deo in elemosynam, Abb. vbi supra.

80 Ratio huius subillationis est, tum quia illi, qui dederunt, errarunt, credentes dare bono christiano, & non hypocritæ, & sic errando, deficit consensus, per ea, quæ dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 8. num. 489. & quòd inter omnes conueniat, vt quoties error est in persona, tunc accepta per errorem sint restituenda, quia quod per errorem in persona datur, nõ est volutarie datum, scribit Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 22. vers. his positis. col. 302. tum quia iste hypocrita per fraudem quæsiuit, vt dicunt præfati Doct. quæ fraus includit non solum dantis errorem, sed accipientis malitiam, & fraudem, quæ errorem causauit.

Ab hac subillatione non discedo, quia licet circumferantur opiniones, quas refert Io. Azor. d. tit. de restit. cap. 21. q. 8. col. 298. & seq. adhærendo opinioni Medinæ d. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 23. vers. quinto arguitur. & vers. seqq. fol. 186. & vers. ad quintum. fol. 190. vbi sic distinguit: aut causa illa, quæ deficit in donatario, fuit causa finalis donationis; & tunc, quod ei fuit donatum, est restituendum; aut fuit impulsiva, & tunc non est restituendum; & ex hac distinctione infert Azor. ad multa.

Tamen hæc Medinæ opinio concordat cum subillatione, quia in subillatione præsupponimus causas donationis, & elemosynarum fuisse causas finales.

81 Infero quarto, ex eodem consensus defectu, acceptum ab ecclesia sine superioris assensu, esse vtriusque fori iure restituendum, & ex assensus defectu insurgere malam fidem, quia, qui contra iura mercatur, est in mala

fide, cap. 82. qui contra. de reg. iur. in 6. & ideo emptor, qui iusto pretio emerit à rectore res ecclesie, cuius habet liberam administrationem, tenetur iure vtriusque fori restituere, non solum res, sed etiam fructus, quos percepit, Anch. in cap. possessor malæ fidei. num. 11. in fine, de reg. iur. in 6.

82 Infero quinto, quòd si hæres per errorem facti soluerit tibi integrum legatum, non detracta eius falcidia, tu in vtroque foro teneris restituere, semel tamen, vt explicauimus infra num. 113. iuncto num. præcedenti 112.

Infero sexto (constituendo regulam ampliativam) quòd quisquis rem alienam habet contra voluntatem domini, tenetur eam domino restituere, per ea, quæ scripsi supra num. 60. & seqq.

Extende hanc illationem, seu regulam, vt procedat non solum in eo, qui accipit rem, quam sciebat esse alienam, & ideo sciebat, quòd eam accipiebat à fure; sed etiam in eo, qui hoc ignorabat, quando eam accepit, sed scit postea, dum eam retinet, quia vterque dicitur eam retinere contra voluntatem domini, & consequenter esse in mala fide; & ideo tenetur ad restitutionem, per eadem, quæ dixi d. num. 60. & seqq. quantumvis enim optima fide quis rem alienam accipiat, tamen statim atque cognouerit, esse alienam, tenetur eam prima opportunitate restituere, quia non potest retinere rem alienam, inuito domino; hincq; lex ciuilis, vbicunque res fuerit, concedit domino, vt, etiam nullo restituto pretio, possit eam vindicare; quòd si prima opportunitate, postquam cognouit esse alienam, non restituat, ex tunc incipit esse possessor malæ fidei, & consequenter obligatur restituere non solum ratione rei acceptæ, sed etiam ratione iniquæ detentionis; & proinde si res interim periret, sibi non restituenti periret, quia fuisset in mora, Leonar. Less. de iust. & iur. lib. 2. cap. 14. num. 1. & 2. imò secundus detentor, si sciat, rem esse alienam, sibi ipsi accipiendo, furtum committit, rem alienam iniuste contrectando, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 10. initio, fol. 94. & benè solidatur ex his, quæ scripsi supra ampl. 8. num. 200. & aduerte, quòd loquor de re mobili.

Subextende primo hanc extensionem, vt, si res extet, teneatur rem ipsam restituere; si verò non extet, quia consumpta sit, teneatur soluere valorem, Medin. in loco, supra proximè citato; vel, si extet, sed non penes

se, quia sit ei furto subtractas & moueor, quia ita teneretur ipse fur, Sot. de iustit. & iur. lib. 4. q. 7. art. 2. vers. questio hæc. paulo post initium, conclus. 2. col. 2. fol. 378. cum fur sit semper morosus, vt secutus sum supra ampl. 8. num. 117. & is, qui retinet scienter rem alienam, reputatur fur, vt ex Medin. retuli supra in extensione, & dicitur non minus morosus, quam ipse fur, vt ex eodem Medin. secutus sum d. ampliat. 8. num. 117. & quod quilibet, qui mala fide retinet rem alienam, teneatur eam restituere, & ipsi, & non domino pereat, & ideo, ea perempta, teneatur soluere illius pretium quanti plurimi, secutus sum ex Nauar. d. ampl. 8. sub nu. 117.

Subextende secundo, vt teneatur restituere, etiam si nullam ex ea re utilitatem acceperit; & moueor, quia ita teneretur ipse fur, Sot. in loco, supra proxime citato: ergo ita etiam teneri debet, qui eam retinet, sciens esse alienam; ratio est, quia vterque est in mora.

Subextende tertio, vt si eam ipse iniuriose contra voluntatem domini acceperit; nempe, rapiendo per vim, vel per furtum, tunc teneatur restituere, non solum, prout dixi supra num. 63. sed teneatur etiam ad duplum, seu quadruplum, vt dixi supra dicta ampl. 8. num. 117. & forsan, vt credo, hæc subextensio procedet etiam in eo, qui rem illam scienter emit, vel aliter habet à fure, quia fit particeps delicti: sed est aduertendum, quod nec in foro interiori tenetur ad duplum, seu quadruplum, nisi sit per iudicem ad illud condemnatus, cum illud interesse habeat naturam poenæ, quam nec in foro interiori quis soluere tenetur, nisi sit ad eam condemnatus, per ea, quæ dixi infra n. 139.

Intellige, dum locutus sum de accipiente scienter rem à fure, vt in foro interiori paria sint, accipere scienter, vel dubie, quia dubitans, & adhuc faciens, videtur contemnere animæ salutem, qua propterea indignus est; & hoc est, quod dicitur; qui amat periculum, peribit in illo; quia quicquid non est ex fide, idest, ex conscientia, peccatum est, per ea, quæ, generatim loquendo, explicauimus supra sub num. 59. & in his terminis motiuat Medin. in loco, inf. proximè citato.

Neque obstat, quod supra ampl. 17. sub num. 22. dixerim totum oppositum, nempe, dubitantem æquiparari ignorantibus; quia respondeo, quod cum hæc æquiparatio procedat, & non procedat secundum subiectam

materiam, ego, generatim loquendo, nihil de ea illic firmaui: sed, loquendo speciatim de debitoris idoneitate, libuit æquiparare ignorantibus, quia hæc æquiparatio firmiorem reddebat illam subampliationem, & procedit æquiparatio, quia de debitoris idoneitate potest semper dubitari, præsertim propter futuros euentus, & alias, si dato dubio de idoneitate, prohiberetur contractus, dissiparetur tota illa negotiatio: cæterum si materia possit consistere sine dubitatione, & loquamur in foro interiori, indubitanter dico, quod dubitans æquiparatur scienti, per ea, quæ dixi sub d. num. 59.

Pro absoluta tamen resolutione huius intelligentiæ vide multas conclusiones, quas tradit Medin. d. q. 10. vers. si verò rem. & seqq. fol. 96.

Restringe primo nunc eandem regulam, eiusque extensionem, & subextensiones, de quibus supra hoc eodem num. illatione 6. vt non procedant, quando is, qui rem habet alienam, eam habet iuris auctoritate, fundata super veritate, vt puta, quia rem præscriptione acquisierit, Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 2. concl. 4. ibi, vt si ab illegitimo possessore. col. 3. fol. 378. vel eam acquisierit in bello iusto, de qua tamen acquisitione, & de tota materia rerum captarum in bello iusto, cui acquirantur, & an restitui debeant, & an, recepto prius pretio, vel sine, vide Couar. in cap. peccatum. par. 2. §. 11. sub nu. 6. vers. res autem. & num. seqq. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 658. & proinde qui rem emit ab hoste, postquam in hostis dominium transierit, res efficitur ipsius emptoris irreuocabiliter, vt secutus sum supra q. 1. sub num. 145.

Ratio huius restrictionis est, quia si rem à fundamento inspiciamus, dicitur habita ex consensu domini, & non contra voluntatem domini, cum legi, transferenti dominium in præscribentem, populus consenserit, vt dixi infra num. 127. & seqq. & belli lex, cui bellatores se spontè supponunt, hæc sit, vt res, in bello iusto capta, efficiatur capientis.

Restringe secundo, vt non procedat in eo, qui à piratis, & latronibus emit rem, cuius dominum ignorat, vel, si non ignorat, emit, quasi dominus eam amplius recuperare non possit, aut ea intentione, & pretio emit, vt quasi vtile domini negotium gesserit; quia hic emptor non solum non participat de furto, sed neque eam tenetur restituere, nisi reddito

reddito sibi pretio à domino, vt secutus sum supra q. 1. sub num. 145.

Restringe tertio declarando, vt qui rem bona fide emerit ab eo, quem credebat esse dominum illius rei, & postea certam habet notitiam, eum, qui sibi vendidit, eam furto subtraxisse, possit eandem rem eidem furi tuta conscientia restituere, vt ab eo recuperet pretium, quo se conseruet indemnem in eo, in quo culpam non habet; & se indemnem conseruare non posset, si rem vero domino restitueret, quia amitteret pretium, Nauar. & alij, quos citat, & sequitur Leonar. Lefs. de iust. & iur. lib. 2. cap. 14. nu. 14.

Confirmatur hæc restrictio, quia charitas ordinata incipit à se ipso, in tantum, quòd liceret mihi alienas merces proijcere in mare, vt saluarem meas, vt scripsi supra hac ead. q. par. præcedenti, sub num. 73.

Contrariam opinionem (nempè, quòd emptor non possit rem furi restituere, sed debeat eam restituere domino, etiam si amittat pretiū) tenet, tutiorè esse in rigore conscientia, & ita agendum esse, si iste emptor credat, quòd si rem furi restituat, ea nunquam amplius perueniet ad dominum, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 10. vers. si autem. col. 3. & fusius in vers. verumquamuis. col. 5. fol. 96. & simplicius tenet Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 2. post 4. conclus. ibi, quo fit rursus. col. 3. fol. 378. dicens, quòd si reddiderit illegitimo possessori, restitutioni manet obnoxius, quia de iustitia tenebatur restituere domino; loquitur tamen Sot. cum hoc grano salis, dummodo restituere potuerit domino sine suo magno detrimento, magnumq; detrimentum intelligerem infamiam; & apertius hoc asserit eod. art. 2. col. 5. ibi, ob hoc fortè non deerit. fol. 379. & qui alij hanc contrariam tenuerint opinionem, citat Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 3. initio.

In hac controuersia Azor. d. cap. 3. q. 1. vers. quare dicendum. concludit, emptorem secundum conscientiam rem domino restituere debere, quando pretium à fure repetere non potest, vel quia in longinqua loca discesserit, & conueniri non possit, vel quia mortuus sit, vel quia non compareat, vel pretium reddere renuat, vel nequeat; tunc enim, inquit, cum res adhuc extet, domino suo debetur, & emptor, si non reddat, incipit esse possessor malæ fidei.

Hæc Azorij conclusio est confusa, quia

non aperit, an restitutio sit facienda domino in casu, quo ipse dominus non possit recuperare pretium à fure, vel in casu, quo illud recuperare non possit ipse emptor; est etiam inepta, dum videtur restitutionem restringere sub conditione (quando pretium à fure repetere non potest, &c.) & licet eam conclusionem mutuo videatur accepisse à Sot. d. art. 2. post 4. concl. col. 5. ibi, & confirmatur hæc veritas. fol. 379. tamè Sot. ab ipso in hac conclusione nõ citatus, loquitur sine cõditione, quia ex illa impotètia recuperandi pretium à fure, non restringit conclusionem, vt restringit Azor. sed probat conclusionem, dicens, quòd si latro disparuisset, emptor in foro iudiciali compelleretur, tanquam debitor, rem cum iactura pretij exhibere; quod, inquit, signum est, emptorem teneri de iustitia: ergo, inquit, ob id, quod reperiri possit latro, dominus nullum ius amittit: ergo tunc etiam tenetur domino. Sed neque Sot. satisfacit, & clarius, argumentando, locutus est Medin. d. quæst. 10. vers. tum etiam. il 2. col. 5. fol. 96. dicens, quòd si emptor posset furi rem restituere, vt pretium ab eo recuperaret, sequeretur, quòd si fur esset mortuus, vel esset absens, aut omnino pauper factus, posset emptor rem apud se retinere, aut eam alijs vendere, ne scilicet pretium amittat, quod ipse supponit esse falsum.

Ego non discedo à restrictione, quam bene probat, & validè tuetur Leonar. Lefs. d. cap. 14. num. 14. & seqq.

Restringe quarto, vt non procedat, quando rem habuit, & retinet bona fide, quia, durante hac bona fide, ignorantia inuincibilis excusat eum etiam à peccato, ideoque neque in foro fori, neque in foro conscientia tenetur eam restituere; licet enim rem illam emerit à fure, & consequenter habuerit, & retineat contra voluntatem domini; tamen quia hæc omnia sibi sunt ignota, non habentur in consideratione, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 10. vers. si autem. col. 3. fol. 95. & hoc transit sine controuersia, quia est impossibile, vt quis obligetur restituere id, quod iustè ignorat esse alienum; & consequenter, si interim, durante bona fide, emptor rem destruxit, seu alienauit, & postea scit, re illam fuisse furtiuam, & sic tunc incipiat cessare bona fides, tenetur vero domino restituere, quantum ipse factus est locupletior; si enim nullum lucrum

sibi acquisiuit, vt puta, quia tantum dederit pretium furi, quantum postea ipse rem vendidit, aut si per viam donationis rem illam à fure accepisset, & ipse similiter eadem alteri donasset, aut res ipsa in ipsius potestate, nullo inde commodo percepto, perijt; nihil tenetur restituere: e contra; si factus est locupletior, vel inde comoditatem aliquam est affecutus, vt, si tantundem de suis bonis erat consumpturus (si rem illam consumpsit) aut alteri eam pro maiori pretio vendiderit, & similia; tenetur id ipsum domino restituere, Medin. d. vers. si autem. versus finem, Nauar. in man. confessor. cap. 17. sub num. 7. & 8. & Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 2. post 4. conclus. ibi, emi fundum à latrone. col. 3. in fine, & 4. fol. 378. & 379. vbi ponit regulam solemnem, quòd quicumque tenetur restituere solum ratione rei acceptæ, tenetur restituere rem, si eam habeat, & solum id, in quo ditior factus est, sed non tenetur restituere id, quod bona fide consumpsit, per quod non est factus locupletior; hancq; regulam multis illustrat exemplis, quæ tu apud eum leges; & regula ista aperte probatur ex l. 22. item veniunt. S. præter hæc. versus finem, vers. eos autem. ff. de petit. hæred. vbi Glos. in verbo, facti essent. dicit, esse optimam regulam, qua nulla verior in iure.

Intellige hanc restrictionem, dum dixi, restitui debere incrementum, quo factus est locupletior, vt hoc sit verum, si incrementum processerit ex re ipsa; secus si processisset ex labore, diligentia, & industria emptoris, qui postea maiori pretio reuenderit, vt declarant Sot. de iust. & iur. d. q. 7. art. 2. post 4. conclus. ibi, intellige autem si factus est locupletior. col. 4. in fine, fol. 379. & Ioan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 3. q. 2. vers. in hac re. col. 248.

Restringe quinto, vt quoad restitutionem faciendam remaneat aliqua differentia inter forum exterius, & forum interius; & idcirco pro vtriusque fori cognitione quoad hæc restrictionem distinguo duos casus, quibus vniuersam ferè restitutionis materiam compendiosè explicabo.

Primus casus est, quando quis tenetur restituere sola ratione rei acceptæ, postquam scit, rem, quam detinet, esse alienam; & isto casu distinguo: aut rem adhuc detinet, aut non detinet: si detinet, dico, quòd in vtroque foro, vnica restitutione sufficiente, te-

netur restituere, non solum ratione rei acceptæ, sed etiam ratione iniquæ detentionis: si non detinet, rursus inspicere oportet, an eam alienauerit, seu consumpserit bona fide, an verò cum dolo, & in fraudem domini: si bona fide, dico, quòd in foro conscientiæ tenetur solum restituere id, in quo factus est locupletior, vt dixi in proxima præcedenti restrictione; secus in foro exteriori, quia in hoc foro non potest ciuilitè quis aliter conueniri, quàm actione personali, aut reali, vel saltem ex æquitate legis 32. si me & titium. ff. si cer. pet. sed nulla ex his competit domino rei; non enim habet actionem personalem, quia non contraxit cum eo, qui rem aliunde bona fide, & iusto titulo habuit, neque habet realem, quia actio realis sequitur rem penes quemcumque possessorem, vt declarat Maran. in suo spec. par. 4. dist. 3. princip. num. 1. fol. 73. neque competit ei æquitas dictæ l. si me & titium. quia hæc æquitas non datur, nisi inter actorem, & reum sit gestum aliquod negotium, per ea, quæ secutus sum in meo tract. de appellat. q. 17. limit. 6. memb. 6. num. 19. in fine: neque dicatur, quòd si is, qui rem alienauit, consecutus est pretium ex illa alienatione, illud pretium succedat loco rei, & consequenter adhuc possit conueniri, tanquam si rem detineret; quia replico, quòd æstimatio, seu pretium succedit loco rei in iudicijs vniuersalibus, vt in petitione hæreditatis, Bal. in l. 3. mater tua. sub num. 6. vers. non obstat hæc lex. C. de rei vendic. Negus. tract. de pign. in 1. memb. 5. part. num. 48. tom. 6. par. 1. fol. 225. Vrsil. in annot. ad Affl. decis. 369. alphonfus. sub num. 10. & latius Tiraq. de retr. lign. §. 32. gl. vnica, num. 21. & 22. fol. 346. quare, si quis, accepto pretio, vendat res hæreditarias, & deinde interrogatus respondeat, se nihil hæreditarium possidere, iste erit mendax, quia pretium succedit loco rei, M. Ant. Cucch. de ment. circ. possess. num. 15. tom. 3. par. 2. fol. 295. secus in iudicijs singularibus, Negus. vbi supra, Tiraq. d. gl. vnica, num. 20. Affl. d. decis. 369. nu. 4. & M. Ant. Cucch. vbi sup. num. 329. fol. 298. quia in istis pretium non succedit loco rei, nisi in quibusdam casibus specialibus, Vrsil. ad Affl. vbi supra, & in casu, quo res præstari non possit, Bal. vbi supra; & dicitur res præstari non posse, & ideo posse agi ad pretium contra eum, qui eam habuit titulo lucratiuo, quando est perempta, seu præscripta,

pta, Neguf. vbi sup. seu quando non potest recuperari sine magna difficultate, vt quia possidetur à magno barone, vel tyranno, vel est equus, cum quo stipendiarius recessit, Bal. in d. l. mater tua. num. 17. vers. deinde quæro. vnde cum non simus in iudicijs vniuersalibus, neque in casu speciali non potest ratione pretij conueniri: & ratio prædictæ diuersitatis inter forum conscientia, & forum exterius est, quia in foro conscientia nulla toleratur iniustitia; secus est in foro exteriori; quia in eo, ad euitandas lites, & ne tollantur commercia necessaria, toleratur quandoque iniustitia, vt dixi supra ampl. 10. num. 45. & seqq. quare lex positiua domino rei satis consultum iudicat, reseruando ei facultatem agendi contra furem, & contra possessorem rei: & hæc quando rem bona fide consumpsit, seu alienauit: si autem alienauit cum dolo, & in fraudem domini, dico in vtroque foro, vnica solutione sufficiente, teneri ad restituendum: & quoad forum interius dicitur alienare cum dolo, & in fraudem, eo ipso, quòd post habitam notitiam rem alienat, nisi aliqua iusta, & vrgens causa alienationem excusaret: at in foro exteriori dicitur alienare cum dolo, & in fraudem, quando timore euictionis alienat in potentioribus causa mutandi iudicium, ff. & C. de alien. iud. mut. caus. & Affl. ad constit. Neap. in constit. eorum fraudibus. sub num. 2. lib. 2. item dicitur alienare dolosè, quando, lite pendente, seu contestata, alienat, quia dicitur dolo desinere possidere, & qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur, quia pro possessore dolus est, l. 174. qui dolo. ff. de reg. iur.

Secundus casus est; quando quis tenetur restituere ratione iniuriôsæ acceptionis; & isto casu dico, quòd æquè tenetur restituere in vtroque foro, vnica restitutione, seu solutione sufficiente, siue rem possideat, siue non, siue sit factus locupletior, siue non, siue res perierit, siue non.

Restringe sexto, distinguendo tres casus principales, in re, non ex alicuius manibus accepta, seu habita, sed inuenta, & à nemine tunc occupata, seu possessa.

Primus casus est; quando res inuenta nunquam fuit in alicuius bonis, cuiusmodi sunt gemmæ, lapilli, & cætera, quæ inveniuntur in littore maris; & eiusmodi res occupanti conceduntur, l. 3. item lapilli. ff. de ret. diuis. & S. item lapilli. Instit. eod. & ex

D. Thom. sequuntur Card. de Turrecrem. in cap. si quid. sub num. 1. 14. q. 5. & Mich. Sal. qui alios citat ad D. Thom. 2. 2. q. 66. art. 5. rub. de reb. inuent. vers. de rebus primi. fol. 394. item feræ bestia, & similia, de quibus eod. tit. de rer. diuis. S. feræ. & Nauar. in man. confels. cap. 17. sub num. 170. & consequenter sumus extra terminos habiles, quia res istæ non subiacent alicui restitutioni.

Secundus casus est in thesauris antiquo tempore occultatis, qui ab aliquo non possidentur; & in his rursus distinguo: aut enim inveniuntur in loco ipsius inuentoris, & tunc sunt ipsius inuentoris, S. thesauros. Instit. de rer. diuis. D. Thom. Card. de Turrecrem. & Mich. Sal. in locis, supra proxime citatis: aut inveniuntur in agro alieno, & non data opera, sed fortuito, & tunc diuiduntur inter dominum agri, & inuentorem pro æquali portione, vt in eod. S. thesauros. & scribunt supracitati: quòd si thesaurus sit inuentus in agro alieno, data opera, sunt opiniones, an diuidatur, vt supra; vel sit integer domini agri, de quibus opinionibus Mich. Sal. d. q. 66. art. 5. concl. 4. vers. in prima parte. fol. 395. quare si inuentor in agro alieno, dimidium non restitueret domino agri, peccaret, Nauar. dicto cap. 17. num. 172.

Cæterum Principum legibus hodie thesaurum, siue inueniatur in agro alieno, siue in proprio, spectare ad Principem, huncque esse iam vsus apud omnes ferè nationes, & hinc Hispaniarum Regem, cum primum noverit, thesaurum esse inuētum, sibi illum applicare, data inuentori, vel domino agri quinta parte, scribit, defendēdo vsus hunc, tanquam licitum, & iustum, Mich. Sal. d. q. 66. art. 5. concl. 6. vers. sed nihilominus. Et adeo iste vsus inualuit, vt contra inuentores, præcedentibus legitimis inditijs de inuentione, eaq. negata, seu integro thesauro non patefacto, procedant ad torturam: sed quicquid sit de iustitia harum legum, & vsus, non est hic locus, vt super materiam thesauri vltius immoremur.

Tertius casus est, quando inuenitur res, quæ de propinquo erat in bonis alicuius, & tunc denuo distinguo inter qualitates rerum.

Aut enim res inuenta est vilis, seu modici momenti, & tunc inueniens, si eam non restituat, non peccat mortaliter, Nauar. in man. confels. cap. 17. sub nu. 170. vers. diximus. ego intelligo hoc esse verum, quādo is, qui

qui eam inuenit, verisimiliter potest credere, eam haberi pro derelicta, quod si non credat, haberi pro derelicta, cenfeo adhuc, quod inueniens non teneatur, vti diligentia ad sciendum dominum, cum illa diligentia posset pluri aestimari, quam res ipsa; sed si, nulla adhibita diligentia, certo sciret dominum; consulerem semper pro restitutione.

Aut res inuenta est notabilis estimationis; & tunc denuo distinguo. Vel inuentor rem illam accipit animo eam retinendi: & tunc eo ipso committit furtum, Card. de Turrecrem. d. cap. si quid. sub num. 1. & ideo licet non appareat dominus, cui sit facienda restitutio, tamen peccat mortaliter. Vel rem inuentam accipit non animo retinendi, sed restituendi domino, qui eam pro derelicta non habet: & tunc non committit furtum, Card. de Turrecr. in loco, supra proximè citato, & omnes communiter: Verum sicut fides sine opere est mortua, ita iste animus, non facta alia diligentia pro restitutione facienda, non sufficit; quare, si cognoscit dominum rei inuentæ, debet illi quàm citò, cum commodè potuerit, restituere; alioqui, si eum non cognoscat, debet diligenter inquirere, vt eum sciat, & in his concordant communiter omnes: quod si, facta diligenti inquisitione, eum non inueniat; tunc sunt opinioniones: aliqui enim tenent, quod teneatur pauperibus distribuere, Nauar. d. cap. 17. num. 171. & de communi inter Canonistas testatur Mich. Sal. d. art. 5. contr. 1. initio, fol. 398. in fine, & 399. alij verò tenent, inuentorem posse sibi retinere, & vtramque opinionem esse probabilem, & hanc probabiliorē testatur, & sequitur Mich. Sal. d. contr. 1. vers. oppositum. & in fine, vers. vtraque. sed si ipse inuentor sit pauper, conueniunt omnes, quod possit in toto, vel pro parte sibi retinere, adhibito consilio confessarij, Mich. Sal. d. contr. 1. initio, & Nauar. d. cap. 17. num. 171. addens, vt caueat inuentor, ne à cupiditate seductus, negligenter dominum inquireat, & sibi seipsum pauperiorem, quàm sit, persuadeat.

Reliqua quædam, quæ pertinent ad huius sextæ illationis materiam in foro contentioso, habes supra quæst. 1. sub num. 556. exemplific. 6.

Et hæc satis circa primam declarationem, positam supra num. 62.

83 Declara secundo, extendendo easdem conclusionem, & declarationem, positas su-

pra sub num. 60. & 62. vt detinere rem alienam scienter sine consensu domini, dicatur, etiam si dominus rei egerit in iudicio, & succubuerit, quia illa succumbentia non inducit consensum, nec tollit obligationem restituendi in foro conscientia.

Infero primo, probando hanc declarationem, quod si contra instrumentum mutui aliquando non possit excipi de iure positiuo, tamen non excusor de iure, & in foro conscientia, & poenitentia quoad Deum, & hoc ea ratione, quia istud ius humanum est fundatum super præsumptione, & incerto, Bal. in l. cum quis. num. 14. versus finem, ibi, item posuit exemplum. C. de iur. & fact. ign. quare si tu spe futurae numerationis confessus es in scriptura, te habuisse mutuo à me centum, quæ re vera nunquam tibi dederim, & elapso biennio, tu à me conuentus, & à iudice condemnatus, quia non potuisti probare exceptionem non numeratæ pecuniæ, ea mihi coactus per sententiam soluisti, ego in foro conscientia teneor tibi ea restituere, licet in foro fori sim rei iudicatæ exceptione tutus; & ratio est, quia illa 100. habeo à te sine tuo consensu, siquidem sub spe futurae numerationis voluisti ad eorum solutionem obligari; sed, non secuta numeratione, noluisti; vnde licet sententia iudicis sit ritè, & rectè lata ex dispositione legis, præsumentis numerationem, & sic consensum; tamen in foro conscientia est iniusta, & ideo in eo non obligat, per ea, quæ dixi infra num. 87. & cum tota hac illatione concordant in effectu, quæ scribit Abb. in cap. 8. quia plerique. num. 18. 19. & 20. de immun. eccl.

Et quia ego teneor restituere in foro conscientia, vt dixi, ideo multò minus teneris tu in foro conscientia soluere, quamuis lapsus sit biennium, attenditur enim in foro conscientia veritas, & non præsumptio, Innoc. in d. cap. 8. quia plerique. num. 2. in fine, de immun. eccles. quem ibidem sequuntur Io. Andr. sub num. 4. Ant. de Butr. sub num. 9. cas. 4. Anch. num. 8. q. 2. & Abb. num. 18.

84 Subinfero generaliter, quod condemnatus iniuste per sententiam iudicis (dico iniuste, inspecto foro interiori, sed, inspecto exteriori, est iusta) non tenetur in foro conscientia satisfacere condemnationi, Innoc. in eod. cap. quia plerique. num. 3. vers. idem est etiam. Io. Andr. sub num. 4. & latius Ant. de Butr. num. 9. il. 2. ibi, ex hoc patet. Anchar. sub nu. 8. ibi, idem dicit in eo. & Abb. nu. 19. & seqq.

& seqq. vbi quatuor colligit conclusiones, & Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 3. caus. 7. vers. de sententia. & seqq. vsque ad octauam caus. fol. 44. & 45. & quod conuentus rei vendicatione, & iniuste condemnatus cum præcepto de restituendo, possit retinere, nec rem restituere, & in foro conscientie non peccet, sequitur Franc. Nico. in cap. quoniam contra. par. 1. num. 686. de probat. tom. 3. fol. 312.

85 Explica obiter hanc subillationem, vt sententia possit multis modis esse iniusta in foro interiori, quamuis sit iusta in foro exteriori.

Primo erit iniusta, quando reus est absolutus, quia actori defecerit non ius, sed probatio: hic enim reus, etsi in foro exteriori sit absolutus, tamen in foro interiori est condemnatus, ideoq; in eo foro tenetur satisfacere, & restituere actori, ac si ab eo rapuisset, quia coram Deo habet infectam conscientiam, sicut raptor; nam DEVS plus ad affectum respicit, quam ad actum, & ideo, vt dicit text. in cap. 6. si quid inuenisti. 14. q. 5. *qui alienum negat, si posset, tolleret: Deus enim cor interrogat, non manum.* adde quæ secutus sum supra q. 1. num. 530.

86 Secundo dicitur iniusta, quando quis ex falsis testibus, seu scripturis fuit condemnatus; quare is in foro conscientie non tenetur huic sententie parere, & aduersarius, qui ex hac sententia aliquid consequeretur, teneretur in foro conscientie illud restituere, quamuis in foro fori esset tutus, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 1. concl. 2. vers. porro. in fine, fol. 135. & hæc sunt clara, & nemo ex Christianis posset habere conscientiam ita peruersam, vt sibi contrarium dictaret.

87 Tertio diceretur iniusta, quando lex præsumeret præsumptione iuris, & ex hac præsumptione ferretur sententia in casu, in quo veritas esset in contrarium, & ideo, vt fundata in falsa præsumptione, vim non habet in foro animæ, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 1. concl. 2. vers. porro. in fine, fol. 135. & patet ex his, quæ dixi supra sub num. 83. illat. 1. & proinde quando debitor non soluit, licet fuerit à iudice absolutus, eo, quia lex, seu statutum mandat, vt, lapso certo tempore, præsumatur solutio, seu satisfactio, prout hanc præsumptam solutionem mandant statut. Urbis lib. 1. cap. 158. & 159. tamen in foro conscientie debet à

confessario condemnari ad soluendum.

88 Quarto diceretur iniusta, etiam si esset lata ex præsumptione iuris, & de iure, sed veritas esset in contrarium; nam etsi sit iusta in foro fori, ita vt contra illam præsumptionem non admittatur probatio in contrarium, nisi per confessionem partis, cuius favore præsumptio inducitur; tamen in foro interiori est iniusta, quia eiusmodi lex, quæ præsumit præsumptione iuris, & de iure, non debet in foro conscientie seruari, supposita veritate contra præsumptionem, sic in effectu sentit Abb. in cap. 8. quia plerique. num. 39. vers. ego latius. de immun. eccles. Felyn. in cap. 1. fallen. 6. sub num. 40. vers. hanc fallentiam. de constit. & rationem adduxi supra q. 1. num. 529. vers. confirmatur primo. & proinde si ratio, quare hæres, non confecto inventario, teneatur ultra vires hæreditarias, esset, quia præsumeretur contra eum dolus, & subtractio bonorum, seu præsumeretur hæreditas soluendo, nisi contrarium probaretur, per ea, quæ refert Brun. tract. de cels. bon. q. 6. 4. quæst. princip. num. 1. & sub num. 7. tom. 3. par. 2. fol. 184. vtrique hæres, non confecto inventario, iuste condemnaretur ad integrum, sed in foro poenitentiali non teneretur ultra vires hæreditarias, Brun. d. q. 6. num. 10. in fine, & nu. 11. siue esset præsumptio iuris, siue præsumptio iuris, & de iure: verum an præfata ratio sit vera, vide text. in §. si vero non fecerit inventarium. Auth. de hæred. & falc.

89 Quinto dicitur iniusta, quando sententia non est lata ex lege præsumente, sed ex lege disponente, expressa causa, quæ cesset in casu sententie, quia tunc eo casu sententia in foro interiori est indistincte iniusta; at in foro exteriori non esset iniusta, nisi iudicialiter constaret, quod cessat ratio, Abb. in loco, supra proximè citato.

Exemplifica hunc quintum modum in sententia lata, contra repetentem mutuum à filiofamilias; nam licet Senatusc. Macedon. ad obuiandum, ne filius procuret, seu anhellet ad mortem patris, deneget mutuatori actionem, seu filio mutuatorio det exceptionem, l. 1. ff. ad Senatusc. maced. tamen filius familias, cui quis mutuauerit propter charitatem, vt puta, quia viderit eum in aliquo periculo, propter quod indigebat pecunia, seu mutuauerit ad necessarios sumptus, quos patris pietas non recusasset, tenetur in foro conscientie restituere, vt latè explicant Ant.

de Butr. in d. cap. quia plerique. sub num. 7. ibi, ex hoc patet. & num. 8. & latius Abb. nu. 26. & 27. q. 8. & Mant. de tac. & ambig. conuent. lib. 8. tit. 7. num. 33. & seqq. tom. 1. & dixi latius supra q. 1. num. 532.

Quinimo isto casu, & multis alijs casibus, non solum filium familias teneri in foro conscientiae, sed etiam in foro exteriori, probata qualitate mutui, quia in illis casibus Senatusconsultum macedonianum non habeat locum, scribunt Molin. de iust. to. 2. de contract. disput. 301. in casu octauo, & cas. 1. & seqq. vers. in seqq. col. 220. & 221. vbi enumerat alios nouem casus, & Mantic. d. tit. 7. num. 16. & seqq. vbi per viam restrictionum ponit alios viginti duos casus.

Quare extra hos casus procedit, quod in d. cap. quia plerique. scribunt simpliciter Innoc. sub num. 3. vers. quidam tamen dicunt. Io. Andr. sub num. 4. ibi, quid in eo qui tutus est. & Petr. de Anch. num. 11. q. 4. dum scribunt, quod exceptio macedoniana non est inducta solum in odium mutuatoris, sed propter bonum publicum, vt euitentur mortes parentum, & quod propterea nec in foro conscientiae filius familias tenetur restituere.

Contra hunc modum vrgent, quae scripsi supra q. 1. sub num. 510. in 1. limit.

90 Sexto diceretur iniusta, quando causa, quamuis in lege non sit expressa, posset vnica tantum reddi, quia tunc haberetur pro expressa, & ideo concludendum est idem prorsus, quod in praecedenti, Abb. vbi sup. quem & alios citavi supra q. 1. nu. 515. vers. limitatio.

Secus quando causa non est expressa, & potest non vnica tantum reddi, sed multiplex, quia isto casu non posset dici, quod causa cessaret, ideoq; sententia remaneret iusta in vtroque foro, per ea, quae dixi d. num. 515. & 514. in 3. limit.

91 Restringe eandem conclusionem, eiusq; illationes, positas sup. nu. 60. & seqq. prout erunt applicabiles, vt quoties is, qui restituere debet, aliquid commutatiue, & vtiliter dederit, non teneatur restituere, nisi sibi commutatum reddatur.

Infero, probando, & extendendo, quod si quis sit iuste condemnatus ad restituendum, id, quod furto alicui subtraxit, & iste condemnatus in rei veritate debeat tantundem consequi ab eodem, cui ideo furatus sit, & quia aliter ab eo consequi non potest, cum sibi deficiat probatio, non tenetur re-

stituere, nec aliter parere sententiae in foro interiori; licet teneatur in foro fori, per ea, quae in his terminis respondet Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 11. col. 5. in fine, & 6. vers. quid tamen. fol. 102. & 103. & pro maiori huius illationis intelligentia, adde, quae scripsi supra num. 2.

Et hoc satis de prima conclusione, posita supra num. 60.

92 Secunda conclusio est, quod nemo tenetur alteri dare, seu restituere rem propriam, quam iuste possidet, vt late, & efficaciter patet ex seqq. extensionibus.

Declara hanc conclusionem, vt res propria dicatur illa, quam habuit cum legitimo consensu veri domini sine dolo, & sine fraude, quia per consensum transferuntur res, & earum dominia, l. 9. qua ratione. S. haec quoque. ff. de acquir. rer. dom. & S. per traditionem. Instir. de rer. diuis. imò, vt dicitur in d. S. haec quoque. nihil tam conueniens naturali aequitati, quam voluntatem domini volentis, rem suam in alium transferri, ratam haberi; quod notat etiam Io. Andr. in cap. possessor. sub num. 26. & sub num. 28. versus finem, de reg. iur. in 6. quare generaliter consensu fiunt obligationes, l. 2. consensu. ff. de act. & oblig. & ideo potest quis à rei suae dominio cadere per voluntatem propriam, vt per viam donationis, aut alterius contractus, Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 1. vers. potest tertio. col. antepenult. fol. 10. & nullus peccat, alienum detinendo, si de consensu elicito ipsius domini detineat, Medin. d. tit. de reb. restit. q. 2. vers. secundo nullus. col. 2. & vers. tertio quia. col. 5. fol. 13. vbi declarat.

93 Extende primo, probando eandem declarationem, vt procedat etiam si is, qui eam habuit, esset ex culpa, & delicto proprio incapax acquisitionis; vt puta, quia sit perpetuus hostis, & inimicus fidei, quia iste, si non esset mortuus in fide, posset iura conscientiae retinere; sed quia mortuo stulte daretur medicina; ideo frustra de hoc quaerimus: si verò non est infidelis, sed est hostis Reip. tunc pro foro exteriori consule, quae scripsi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 9. num. 1068. & seqq. vsque ad num. 1097. vbi egian possit acquirere: in foro autem interiori crederem, quod non teneatur restituere, quia ius humanum facit eum incapacem, vt non possit agere iudicialiter, & in foro contentioso cogatur relaxare, sed non praecipit, quod

quòd ex se, & non coactus restituat, seu relaxet, siquidem illa retentio est iuris naturalis, quod in hac parte sibi ademptum non est; & possunt hæc duo simul stare, quòd ego sim incapax acquisitionis ciuilibus, & capax acquisitionis naturalis; cui ius ciuile non vult, nec potest derogare; item aliud est, quòd ego non possim acquirere, & aliud, quòd ego teneam restituere; quare, imò à fortiori, etiam ille, cui iste incapax daret, bona conscientia posset retinere.

94 Restringe hanc extensionem, vt quamuis hostis Reip. possit tuta conscientia retinere, tamen qui ei, & fidei inimico promississet dare, non solum in foro interiori, & exteriori non teneretur obseruare promissum, sed in utroque foro esset obligatus non obseruare, quia turpem rem promiserit, iuxta ea, quæ scripsi supra num. 29.

95 Extende secundo, vt multò magis procedat, si esset incapax sine culpa, & sine dolo, vt puta, quia sit feruus, qui licet de iure ciuili sit incapax ad agendum, & ad retinendum in foro contentioso; tamen in foro interiori, & sic non contentioso est capax ad acquirendum, & retinendum naturaliter, ideoq; qui ei aliquid promiserit, erit in hoc foro naturaliter obligatus, ita vt, si non obseruet, peccet, & de tali promisso non possit facere eleemosynam, Innoc. in cap. 8. quia plerique. num. 1. in fine, Io. Andr. num. 3. in fine, Anch. sub num. 6. & declarant Ant. de Butr. sub num. 3. cas. 2. & Abb. nu. 9. & seqq. q. 2. de immun. eccles.

96 Infero ex hac extensione, quòd si tu promiseris dare pecuniam Fratri ordinis Capuccinorum, duo oriuntur dubia: Primum, an tu in foro conscientia tenearis illi, volenti accipere, dare: & licet prima facie videatur forsan alicui, quòd sic, ex quò peccaret Capuccinus, accipiendo contra regulam, & non tu, quia tu dares non in contemptum regulæ, sed pro obseruatione promissionis, ad quam te obligat ius naturale, sicut etiam in usura non peccat qui eam soluit, sed qui eam recipit, vt dixi supra q. 1. sub num. 407. vers. vna. tamen contrarium est verum, quia vel tu ignorabas incapacitatem Capuccini, & promissio, vti erronea, non tenet, vel sciebas, & tunc promissio, vti illicita, contemnenda est, sicut & is, qui promisit restituere depositum, non debet illud restituere in casibus, in quibus restitutio perniciosè operatur, vt dixi supra nu. 28. & 29. Secundum dubium est, an

Capuccinus, si accepisset, teneretur illi, qui dedit, restituere, & dico, quòd non, sed in alios pios vsus esset arbitrio superioris conuertendum.

97 Extende tertio, vt multò magis procedat, quando is, cui datur, non est incapax acquisitionis, vt in præced. extensione, sed est solum inhabilis ad contrahendum cum suo damno, quia iste potest non solum retinere in foro conscientia, sed etiam in foro contentioso, idest, in foro exteriori: non enim deficit consensus transferentis dominium, cuius translationem lex humana non impedit, nisi respectu transferentis, quando careret pleno iudicio, non autem respectu eius, in quem transfertur; nam lex solet istis in aduersis subuenire, non in prosperè gestis obstare.

98 Extende quarto, vt procedat etiam si habuerit propter illicitum, seu inhonestum exercitium, vt puta, quia sit meretrix, quæ etsi, fornicando, faciat contra legem naturæ, Sot. de iust. & iur. lib. 5. q. 3. art. 3. in respons. ad primum Martini argumentum, col. 3. fol. 434. paulò post initium, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 4. de dominio, art. 1. concl. 1. vers. & confirmatur. fol. 125. & communiter omnes Theologi, & sic etiam contra ius diuinum, Clar. recept. sent. lib. 5. §. fornicatio, initio, & consequenter est peccatum mortale, ita vt, qui assereret contrarium, esset hæreticus, Sot. & Mich. Sal. in locis, sup. citatis, & Clar. d. §. fornicatio, initio, & §. hæresis. paulò post initium; & quòd fornicatio sit peccatum mortale, lege non solum humana, sed diuina, & naturali prohibitum, articulo de more suo disputato, firmat Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 19. tamen meretrix potest in conscientia, & in foro fori retinere, quod ex meretricio acquisiuit: similiter mathematicus, licet dolo, vel fraude, & suasionibus aliquem induxerit ad sibi credendum, tamen non tenetur restituere, nec in foro exteriori, neque in foro interiori, Innoc. in cap. 8. quia plerique. num. 2. vers. si autem. quem ibidem sequuntur Io. Andr. num. 4. Ant. de Butr. num. 5. versus finem, & num. 6. Anch. sub num. 12. q. 5. ibi, si autem ex negotiatione. & Abb. in 3. q. num. 12. & 13. & communiter omnes, de immun. eccles. dicens, quòd si meretrix, vel mathematicus dolo, fraude, & suasionibus aliquem induxerit ad sibi credendum, & hic suasionibus inductus, pecuniam dedit, non compe-

competit ei repetitio, cum utrobique versetur turpitudine, in qua potior est causa possidentis, & subdit, & cum sit hæc iusta pœnitentia, in foro pœnitentia est seruanda; quod expressius dicunt Ant. de Butr. & Abb. supracitati, dicendo, quod neque in foro animæ isti tenentur restituere: esse tamen utriusque pœnitentiam in foro conscientia iniungendam, scribunt Io. Andr. & iisdem Ant. de Butr. & Abb. supracitati; & quod ei, qui dedit meretrici propter actum venereum meretricalem, denegetur repetitio, & restitutio, latè firmant Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 20. col. 4. vers. si vero turpitudine. & seqq. fol. 154. in fine, & seqq. & largius Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. in respons. ad secundum argumentum, col. 7. ibi, quapropter mulier. fol. 369. & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 5. controu. 4. initio, & concl. 1. per totam, fol. 241. & 242. & Addit. ad Abb. in d. cap. 8. quia plerique. sub num. 13. in verbo, meretrici. & hanc esse tam Iurisperitorum, quam Canonistarum, & Theologorum communem opinionem, testatur, sed non sequitur, Nauar. in man. confes. cap. 17. sub num. 34. vers. dico quarto. & testatur, & sequitur Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 1. vers. difficultas, & seqq. col. 290. & probatur ex textu in l. 4. idem etsi. ff. de condict. ob turp. caus. in illis verbis: *sed quod meretrici datur, repeti non potest, &c. sed noua ratione, non ea, quia utriusque turpitudine versatur, sed solius dantis: illa enim turpiter faceret, quod sit meretrix, sed non turpiter acciperet, cum sit meretrix.* & in huius extensionis sententiam, loquendo de dato meretrici, profectò iuit Couar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 2. sub num. 1. & seqq. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 616. consideratis rationibus, quibus latè disputat, & firmat, meretricem posse in foro exteriori agere ad mercedem fornicationis promissam, vel non promissam, & apertius Io. Azor. d. cap. 21. q. 2. vers. cæterum. dicens, quod is, qui propter fornicationem commissam cum meretrice promisit ei mercedem, tenetur ei eam soluere in conscientia.

99 **C**ontraria opinio, nempe, quod tam mathematicus, & meretrix, quam alius quiuis, cui turpiter datur, debeat restituere tam in foro interiori, quam in foro exteriori, suadet hoc vnico argumento, quia pro opere peccaminoso, idest, criminoso, seu quod ha-

bet turpem causam, non est licitum pretium accipere, nec acceptum retinere; quare quicquid est acquisitum per actum peccaminosum, debet restitui, vt argumentatur Medin. d. q. 20. initio, & vers. vniuersaliter. fol. 153. & 154. col. 1. & vers. aliquando mihi. fol. 156. & ita, nisi ex alia circumstantia possit hoc lucrum iustificari, firmat, vers. & per hæc. col. 10. fol. 157. & huius argumenti, seu conclusionis veritas ex multis patet exemplis.

100 **P**rimo, quia quod datur iudici, vt iustam ferat sententiam, & testi, vt verum perhibeat testimonium, debet secundum ius canonicum restitui, cap. 15. non sanè. 14. q. 5. Medin. d. q. 20. vers. in oppositum. fol. 154. col. 2. & q. 25. col. 10. vers. iam de eo. fol. 197. initio, Nauar. in man. confes. cap. 17. num. 33. vers. tertio principaliter. & sub num. 34. vers. septimo quod. in fine, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 5. controu. 3. concl. 3. vers. tertio si iudex. fol. 238. Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 4. vers. quæres an aliqua. in fine, col. 295. & hanc opinionem, vt danti detur repetitio, esse frequentiori iudicio, & interpretum suffragio receptam, scribit, eam declarando, Couar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 3. sub num. 1. & 2. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 620. & 621. Sed an hæc opinio procedat etiam secundum ius ciuile est valde dubium ex obscurissimo textu in l. 2. ff. de condict. ob turp. caus. ibi; *sed & si dedi, vt secundum me in bona causa iudex pronunciaret, est quidem relatum, conditioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur; & ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.*

Contra hoc exemplum, & pro eius intelligentia, & explicatione dictæ l. 2. vide omnino infra num. 107. vers. ad primum.

101 **S**ecundo, quia quod datur iudici, vt iniustam ferat sententiam, & testi, vt falsum dicat testimonium, debet restitui, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 20. initio, & in resp. ad rationes, vers. ad primam. fol. 159. col. 1. in fine, & hanc esse opinionem communem inter Theologos, Iureconsultos, & Canonistas bis testatur, licet eam non sequatur, Io. Azor. d. cap. 21. q. 4. & vers. quæres an aliqua. col. 295. nam cum iudicia, & testimonia, (quæ nec iusta, nec vera vendenda sint) iniqua, & falsa venduntur, multò sceleratius utique pecunia sumitur, d. cap.

non sanè. 14. q. 5. si ergo restitui debet pretium sententiæ iustæ, & testimonij veri, quia illius acceptio fuit peccatum, multò magis restitui debet pretiũ sententię iniustę, & testimonij non veri, cum illius acceptio sit maius peccatum, vt argumentatur etiã Medin. ead. q. 20. col. 7. in fine, vers. secundo idẽ, fol. 156.

Contra hanc secundam, reiecta communi opinione, tenent Mich. Sal. ad D. Thom. d. art. 5. controu. 3. conclus. 5. versus fine m., vers. quod si quæras. fol. 240. col. 2. initio, & Io. Azor. d. q. 4. vers. quæres an aliqua. & benè probatur ex l. 3. *vbi autem & dantis, & accipientis turpitudine versatur, non posse repeti dicimus, veluti si pecunia detur vt malè iudicetur.* ff. de condiçt. ob turp. caus. & l. seq. idem etsi. ff. eod. *item si dederit fur, ne proderetur, quoniam vtriusque turpitudine versatur, repetitio cessat.*

102 Ratio diuersitatis inter primum, & secundum casum potest esse varia, & ideo multiplex: Prima enim ratio est, quia cum sententia sit de sui natura, & ex iustitia, exq; proprio officio iustè, & gratis ferenda, non est vendibilis, neque pretio æstimabilis: at sententia iniusta, etsi nullo modo ferenda sit, si tamen feratur, est actio pretio æstimabilis, & vendibilis secundum se; ita Mich. Sal. supra proximè citatus. Secunda, quia iudex pro sententijs iustè ferendis habet stipèdium publicum; & ideo si quid aliud accipit, tenetur restituere, quia pro obeundo officio suo duplex exigeret stipendium; at pro sententijs iniustè ferendis nõ habet stipendium publicum: ergo, licet, iniustam ferendo sententiam, grauissimè peccet, tamen non iniustè accipit pretium, sibi oblatum; ita Ioan. Azor. in loco supra proximè citato. Tertia ratio est, quia in primo casu versatur solum turpitudine ex parte recipientis, nempè, iudicis, & testis, quia accipiunt pretium eius, quod gratis dare debent, ideoque est inuendibile, non autem ex parte dantis; meritò qui turpiter, & peccaminosè recipit, debet puniri, vt restituat, & qui non turpiter dedit, cum dederit in causam bonam, non debet puniri in eo, vt ei denegetur repetitio: at in secundo casu versatur etiam turpitudine dantis, & sic turpitudine vtriusque, vt in d. l. 3. & in pari causa possessoris conditio melior habetur, l. 2. cum te. C. de condiçt. ob turp. caus. ita sentire communiter Doct. scribit Medin. d. q. 20. col. 4. vers. in oppositum. fol. 154. licet ipse aliam excogitet generalem.

in hac materia rationem, de qua nos infra num. 105. vers. confirmatur secundo. hæcque; tertia ratio est non solum cõmunis, sed aperta iuris distinctione probatur; nam quod datur ob turpem causam; aut datur, vt dantis sit turpitudine, non accipientis: aut vt accipientis duntaxat, non etiam dantis: aut vt vtriusque. l. 1. ff. de condiçt. ob turp. caus. Si in primo casu, vt dantis sit turpitudine, non accipientis, tunc non datur repetitio, & ideo quod quis turpiter dat meretrici, & meretrix non turpiter recipit, non tenetur restituere; meretrix namque turpiter agit in eo, quòd efficitur meretrix, sed postquam est meretrix, non turpiter agit, recipiendo mercedem, d. l. 4. cuius verba retuli sup. sub nu. 98. in extensione: imò, si turpiter danti non datur repetitio, etiam quando interuenit turpitudine recipientis, cum in pari causa melior sit conditio possidentis, vt dixi hìc supra, quantò minus ei dari debet, quando deest turpitudine recipientis? Si in secundo casu, quando accipientis tantum versatur turpitudine, tunc datur repetitio, vt in primo exemplo, quãdo iudex, seu testis pro iustè obeundo eorum officio accipiunt, & dicitur versari turpitudine ex parte accipientis, quãdo accipit aliquid, vt faciat id, quod sine illo dato tenetur facere, Navar. in man. confessar. cap. 17. sub n. 34. vers. secũdo infertur. & ratio est euidentis, quia à cõtraria ratione, si dãs turpiter, non repetit ab eo, qui turpiter non recipit: ergo à contrario, dans non turpiter, repetit ab eo, qui turpiter recepit. Si in tertio casu, quãdo vtriusque versatur turpitudine; tunc denegatur repetitio, quia, vt dixi, in pari causa melior est conditio possidentis, sicut denegaretur actio ob eandem regulam, quòd in pari turpitudinis causa melior sit conditio possidentis; & ideo iudex, cui ob sententiam iniustè latam esset quid promissum, non posset agere, quia sunt in pari causa turpitudinis; Couar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 2. sub num. 6. vers. secunda in pari. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 618. & quòd acceptum iniustè de voluntate dantis, ita vt versetur ex vtraque parte turpitudine, non sit restituendum, saltem regulariter de præcepto, probat Navar. d. cap. 17. sub num. 30. vers. secundo dico. & vers. seqq.

103 Tertio, quia si Aduocato datur, vt iniustum præbeat patrocinium, seu Iurisconsulto, vt iniustum subscribat consilium, potest qui dedit, ei dicere: redde quod accepisti,

quando in iudicio contra veritatem stetit, ¹⁰⁵ iudicem fefellisti, & iniustam causam vicisti, & iustus sic ei dixerit, quàm, si, redderet, illi, qui ex sui officij debito, iudice iubente, hominem vinxit, & in iudicium adduxit, & ne fugeret, tenuit, D. August. in epist. 54. ad Macedonium: quare, si iustum est, vt minister iudicis restituat, quod accepit pro capiendo homine nefario, & carceri tradendo; qui actus non fuit malus, sed iustus; quantò iustus erit, vt aduocatus restituat, quæ accepit pro iniusto patrocinio? nisi, inquit D. Augustinus, restituendum fortè sit alienum, quod per furtum clanculum aufertur, & non, alienum, quod in ipso foro, vbi peccata puniuntur, decepto iudice, & circumuentis legibus, obtinetur? quare apertè dicit, pretium pro iniusto patrocinio, & pro iniqua sententia receptum, esse restituendum; nec à restitutione liberari in foro conscientia, quamuis leges actionem ad repetendum denegent, sic ex eo referunt Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 20. col. 7. in fine, vers. secundo idem. fol. 156. & breuius Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 5. controu. 3. concl. 5. vers. sed contra. & vers. respondeo. fol. 240.

¹⁰⁴ Quarto, quia si quis dederit alicui, ne homicidium, aut aliam iniuriam committat, vel vt ab alio malo opere desistat, & ille desistit, potest adhuc repetere, l. 2. vt puta. ff. de condict. ob turp. caus. & hanc esse communem opinionem in foro conscientia, testatur Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 6. col. 297. nam pro opere, ad quod quis de præcepto tenetur, non est licitum aliquid recipere, Medin. d. q. 20. col. 5. initio, vers. quarto idem. fol. 157.

Confirmatur primo idem argumentum, adductum supra num. 99. vers. contraria. quia si actus vti peccaminosus, seu criminofus est illicitus, & ideo prohibitus à lege; ergo vti peccaminosus, & criminofus erit etiam prohibitum lucrum ab illo procedens, Medin. d. q. 20. col. 3. vers. vniuersalius. fol. 154. quia sicut *si radix sancta & rami*, ad Rom. 11. num. 16. ita si radix mala, & rami erunt mali, nam, vt habetur Matth. 7. num. 18. & Luc. 6. num. 43. arbor mala non potest bonos fructus facere; quare & iniquitatis mercedem retineri non posse, argumento nobis est restitutio pretij, quam fecit Iudas, vt considerat Medin. d. q. 20. vers. aliquando mihi, in fine, col. 7. fol. 156.

Confirmatur secundo, quia opus peccaminosum non est venale, sicut neque venalis est res spiritualis; hæc, quia excedit omnem valorem, & nullum pretium potest ei correspondere; illud verò, quia nullius est valoris, sed omnino tanquam vile, & turpe fugiendum, Medin. ead. q. 20. col. 7. vers. aliquando mihi. fol. 156.

Confirmatur tertio, quia recipiens rem, contra legis prohibitionem, non potest illam retinere cum bona conscientia, sed tenetur illam restituere, Gemin. in cap. vnico, §. qui verò. num. 3. in fine, de cler. non resid. in 6.

Confirmatur quarto, quia si quid ex actu, nulliter gesto, seu contractu nullo acquiratur, illud in conscientia retineri non potest, per ea, quæ scripsi supra num. 68. & seqq. ergo multò minus retineri potest, quod acquiritur ex actu, qui est peior, quàm actus nullus.

¹⁰⁶ His non obstantibus, extensio posita supra num. 98. est vera, & tenetur communiter tam in foro fori, quàm in foro conscientia.

Ratio autem huius extensionis secundum Nauar. infra citatum, non est ea, quam ex lege ipsa retuli supra sub d. num. 98. videlicet, quia meretrix turpiter faciat, eo, quòd sit meretrix, non tamen turpiter accipiat, cum sit meretrix; siquidem hæc ratio pugnat contra seipsam, cum velit, meretricari esse turpe, & non esse turpe lucrum meretricium; si enim turpe est, aliquem lucrum accipere, vt homicidium committat, quia turpe est committere homicidium, non video, quomodo lucrum meretricium non sit turpe, & sit turpe meretricari, Nauar. in man. confes. cap. 17. sub num. 34. vers. dico quarto.

Sed ratio est, quia acceptum de voluntate dantis, ita vt ab vtraque parte admittatur turpitudine, nulli est de præcepto restituendum, Nauar. d. cap. 17. sub num. 36. vers. secundum quod.

Verum licet motiuum, quo Nauar. rationem, ab ipsa lege expressam, impugnat, sit satis considerabile, ratio tamen, quam ipse postea adducit, non satisfacit, siquidem etiam in assassinio adest hinc inde turpitudine, & tamen datum vt committatur assassinium, tuta conscientia non retinetur, per ea, quæ dixi infra sub num. 108. in fine.

Erit igitur meo iudicio probabilior ratio, quam adduxi infra sub d. num. 108. ibi, tertius actus est.

Ad argumentum contrarium respondeo, negan-

negando illud, quia actus meretricius est peccaminosus, & tamen lucrum potest in utroque foro retinere, vt ostendi supra num. 98.

107 Ad primum exemplum de pretio pro iusta sententia, & pro vero testimonio respondeo dupliciter: Primo dico, contrariam opinionem (nempe, quòd hodie secundum ius civile, iudex nõ teneatur restituere) esse veriorẽ, quia, vt habetur in l. 2. ff. de condict. ob turp. caus. cuius verba retuli supra nu. 100. in primo exemplo, etiã qui dat pro iustitia, crimen committit, cum videatur corrumpere iudicem; alias enim, si in foro fore daretur iste casus, vt liceret dare pro obtinenda iusta sententia, & ad redimendas indebitas vexationes, vtique, palliato isto casu, multæ fieret corruptiones, cum quisque in propria causa iniquus sit iudex, cuique enim videretur habere ius certum, Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. col. 12. initio, fol. 372. initio, & sic, data vtriusque turpitudine, iudex secundum opinionem eorum, quos citavi supra sub num. 101. & 102. contra secundum exemplum, non tenetur restituere. Secundo respondeo, quòd etsi admitteremus opinionem, quòd iudex teneretur restituere, tamen dico, diuersam esse rationem inter datum meretrici, & datum iudici, ita vt meretrix non teneatur restituere, & teneatur restituere iudex: ratio enim, quare meretrix non teneatur restituere, omissa ea, quam adducit l. 4. ff. de condict. ob turp. caus. cuius verba retuli supra sub num. 98. in extensione, est, quia, in dato meretrici concurrat libera voluntas, & spontaneus consensus dantis, qui colligitur ex iustitia commutatiua, sicut innuit Medin. d. q. 20. col. 9. vers. dixi notanter, fol. 157. at in dato iudici pro iustitia non concurrat libera voluntas, sed potius furtum, & rapina, vt ex D. August. refert Mich. Sal. ad D. Tho. 2. 2. q. 62. art. 5. controu. 3. concl. 3. vers. tertio si iudex, fol. 238. nam si actus iustitiæ debetur litigatori, tanquam quid proprium, & ideo sine pretio, vt dixi supra num. 102. & ipse soluit pretium eius, quod est suum, seu sibi sine pretio debetur; alterum necessariò sequitur, vel quòd ignoranter soluerit, & sic per errorem, vel compulsus ad redimendas indebitas vexationes; nemo enim vult iactare suum; non sic est in meretrice, quia copia & locatio eius corporis non est scortatoris, & non debetur sine pretio.

108 Ad secundum exemplum, de pretio dato

pro iniusta sententia, seu pro falso testimonio, priusquam respondeam præmitto, articulum esse admodum difficilem, & Theologos, & Iureconsultos, qui de eo scripserunt, difficultati non satisfecisse; nam admittunt, vt dixi supra sub num. 98. in extens. meretricem posse tuta conscientia retinere acquisitum ex meretricio, & postea se ita torquent, disputando, an acquisita ex actu, qui ex suo genere fit malus, possint tuta conscientia retineri, vt ad quasdam ambiguas, & verbales confugiant distinctiones, prout confugiunt Couar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 2. sub num. 6. & 7. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 618. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 4. & seqq. col. 294. hoc præmisso, respondeo dupliciter. Primo dico, attento præsertim iure civili, veriorẽ esse opinionem cõtra communem, nempe, quòd non teneatur restituere; sic clarè disponente lege civili, cuius verba in eadem opinione contraria retuli supra sub num. 101. hæcque responsio procedit, etiam si datio sit iniusta ex parte vtriusque, dantis scilicet, & recipientis, habeatq; annexam iniuriam contra iustitiam, vt in ipso secundo exemplo, in quo iudex in iniuriã alterius profert sententiam contra iustitiam; & tamen non tenetur restituere, quicquid, distinguendo, aliter dixerit Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. col. 10. in fine, & col. 11. initio, fol. 371. col. 1. in fine, & col. 2. initio. Secundo, admissa communi opinione, à qua, saltem in foro conscientia, recedendum nõ est propter auctoritatem S. Augustini, citatam sup. n. 103. respondeo, distinguendo quadruplicem actum peccaminosum, seu criminofum: Primus est, qui ex suo genere, seu intrinseca natura non est malus, sed solũ, quia est à lege humana prohibitus ad euitandas mali occasiones, quæ ex illo solent procedere; cuiusmodi est ludus: & in eiusmodi actu dico, acquisitum ex eo non esse restituendum, nisi prout declaravi sup. q. 1. num. 116. Secundus actus est, qui ex suo genere est malus, qualis est fornicatio; sed tamen lex humana eam tolerat ad euitandum peiorem actum, vt dixi supra ampl. 10. num. 46. & in isto actu dico, quòd acquisitum ex eo potest retineri tam in foro fore, quàm in foro poli. Tertius actus est, qui ex suo genere est malus, & à lege humana propterea prohibitus, & nunquam toleratur, sed punitur; qualis est corruptela iustitiæ, homicidiũ, assassinium, vulnera, & similia. & in isto

actu, in quo extat opinionum conflictus, de quo Couar. in cap. peccatum. par. 2. §. 2. sub num. 6. & 7. de reg. iur. in 6. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 4. col. 294. ego, sequendo opinionem communem, dicerem, locum omnino esse restitutioni; & ratio differentia, quare in hoc tertio actu sit facienda restitutio, seu sit prohibita acquisitio, & non in secundo actu precedenti, est, quia acquisitio ex sui natura, & suppositis legitimis consensibus, dantis scilicet, & recipientis, non prohibetur; etiam si procedat ex actu peccaminoso; sed solum prohibetur à iurisprudencia, veluti acquisitio sit causa ipsius actus peccaminosi, quia, cessante actus peccaminosi mercede, & lucro, quo improbi ad illud committendum ducuntur, utique cessabunt etiam mercenarij, & mandatarij illius actus peccaminosi; quare, cum iste actus peccaminosus non fiat, nisi ob lucri, & pretij auiditatem, debet legislator, volens omnino impedire, & nullatenus tolerare illum actum, remouere etiam omnino causam, quia, remota causa, remouetur effectus: non sic est in actu peccaminoso, quem iurisprudencia tolerat, quia in eo remanet in primis permissio acquisitionis ex sui natura, ut dixi, & permissionem iurisprudencia non perimit, quia, cum permittat actum, non censetur prohibere ea, quibus ad illud actum deuenitur, imò censetur ea permittere, l. 56. ad rem mobilem. ff. de procur. latè Caroc. in cap. cum quid prohibetur. par. 2. per totam, de regul. iur. in 6. inter Repet. tom. 5. fol. 462. & aduerte, quòd in hac distinctione suppono, quòd lex positua potest ex iusta causa impedire acquisitionem dominij; & quia lex est contractus cum subditis, ut dixi infra num. 138. ideo ex consensu subditorum impeditur. Quartus actus (quem addo) est, qui ex se est iustus, & licitus, ideoq; à lege est approbatus; sed tamen sit peccaminosus in eo, qui illum facit contra conscientiam, existimans esse actum illicitum, & peccaminosum: & in isto actu dico, acquisitum ex illo actu, non esse restituendum, per ea, quæ scripsi supra num. 59. in fine, vers. declarata.

Ad tertium respondeo, ut ad præcedens.

109 Ad quartum respondeo dupliciter. Primo dico, illam communem opinionem admitti cū hac distinctione: aut enim pretium datur alicui, ne is peccet contra iustitiam in

damnū ipsius dantis, ut puta, ne occidat, ne vulneret, aut ne spoliet ipsum, qui dat; prout dari solet publicis latronibus, & viarum grassatoribus: & tunc nulli dubium, quòd teneatur iure vtriusque fori restituere; quia committit furtū, & rapinam: aut datur pretium, ne peccet contra iustitiam in damnum alterius, ut puta, Titius dat Caio, ne occidat Seium, & tunc probabilis est opinio, ut Caius non teneatur restituere, Sot. de iustit. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. col. 10. versus finem, ibi, aut inquam vitium. fol. 371. col. 1. quem sequitur Io. Azor. de instit. mor. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 6. in 2. opin. col. 297. aut datur, ne peccet, non contra iustitiam, sed neque contra alias virtutes; & tunc vide opin. de quibus Azor. d. q. 6. vers. secundo dicendum. Secundo, admissa communi opinione pro vera indistinctè, quòd datum debeat restitui, respondeo, rationem esse, quia dans isto casu, non dat libera voluntate, siquidem dat metu euitandi malum; siue illud malum respiciat personam propriam dantis, siue alterius personæ, ipsi danti sanguine coniectæ, siue alterius non coniectæ, quia, etsi, quando respicit personam, sibi sanguine non coniectam, non videatur metus, cadens in constantem virum; tamen est metus iustus, pius, & adeo viro christiano dignus, ut haberi debeat pro metu, cadente etiam in constantissimum virum.

Ad primam confirmationem patet solutio ex his, quæ dixi supra in responsione ad secundum exemplum.

110 Ad secundam confirmationem, sumptam ex dicto Medina, respondet Sot. tractat. de iust. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. col. 6. vers. ad secundum. fol. 369. vbi, non multum honorificè citando, vocans eum quendam nuperimum auctorem Complutensem, scribit, spiritualia esse inuendibilia, non ea ratione, quam adducit Medin. nempe, quia excedant omnem valorem bonorum temporalium; siquidem, inquit Sot. quoad humanos vsus attinet, homines illa emerent quanto posset pretio, sed esse inuendibilia, quia gratis sunt diuinitus collata; & similiter negat, actum peccaminosum esse inuendibilem, hancq; negationem probat in actu meretricio, qui, ut inquit, adeo est pretio æstimabilis, ut Resp. miseris foeminis quandoque certum taxet pretium; similiter contra Medin. in hoc latè firmat Couar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 2. sub num. 1. & particulariter

ter num. 3. in fine, vers. item. & num. 4. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 618. & probari potest etiam ex pretio, dato iudici, vt iniustam ferat sententiam.

Ad tertiam respondeo, quod potest procedere, quando non adest hinc inde turpitudinis, sed solum ex parte recipientis.

Secundo respondeo, negando hoc argumentum, & veritas huius negationis patet ex his, quæ scripsi supra q. 1. sub num. 541.

Ad quartam confirmationem dico in primis, magnam esse controuersiam, an translatum per contractum nullum, possit tuta conscientia retineri, de qua controuersia scripsi supra nu. 68. & seqq. & infra nu. 120. & seqq. & dato, quod non possit, id erit verum, quia deficit consensus dantis, non autem quia actus sit nullus: at in actu peccaminoso, quamuis peior sit, supponimus adesse mutuum consensum, qui præcipuum obtinet locum ad transferenda bona.

Retenta igitur extensione, posita supra num. 98.

Infero confirmando eandem, quod vincens in ludo prohibito, non tenetur restituere antequam sit condemnatus per iudicis sententiam, testibus his, quos secutus sum supra q. 1. num. 116. vers. intellige secundo.

Restringe tamen eandem extensionem, loquentem de lucro meretricio, seu mathematico, acquisito dolosè, & per fraudem, vt procedat, si dolus, vel fraus non excesserit terminos ordinarios; nam certum est, quod meretrices, & mathematici vtuntur suasionibus, & illecebris, & istæ tolerantur, quasi naturalia huius exercitij, vt de quodam dolo in ludo scripsi supra ampl. 10. num. 12. secus si dolus, & fraus excessissent modum; quia tunc meretrix, & mathematicus tenerentur restituere, & ita intelligas Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. rest. q. 20. col. 13. vers. sequitur amplius. fol. 159. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. q. 3. col. 292. dum scribunt, extorta dolosè, & per fraudem esse restituenda.

Extende quinto, vt procedat etiam si in consensu insit error iuris, & error excludat consensum, quia nihilominus remanet consensus facti, qui sufficit, si in eo non sit error; quare si legatarius ab hærede, non errante in facto, receperit integrum legatum sine detractioe falcidiam, potest illud retinere, & falcidiam hæredi non restituere, Innoc. in cap. 8. quia plerique. sub num. 2. Io. Andr.

sub num. 4. Ant. de Butr. num. 10. Anch. nu. 6. versus finem, & Abb. num. 15. & seqq. de de immun. eccles. & dixi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 7. num. 638.

Secus si hæres errasset in facto, quia iste error omnino consensum excluderet, ideoque legatarius ex iure vtriusque fori teneretur restituere falcidiam, Ioan. Andr. Ant. de Butr. Anch. & Abb. supra citati: & dicitur error in facto, quando hæres soluit integrum legatum, credens, in hæreditate remanere adhuc falcidiam, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 23. col. antep. vers. inde patet. fol. 184. error verò iuris dicitur, quando sciebat, in hæreditate falcidiam non remanere, sed ignorabat, se posse illam sibi retinere.

Ratio est, quia error iuris isto casu est iniustus, & ideo non consideratur, & cum non consideretur, non excludit consensum.

Declara hanc extensionem in prima parte, vt procedat in foro fori; sed in foro conscientie distigue aliter: aut enim testator, qui legauit, erat iurisperitus, seu alias sciebat, ex legato detrahi falcidiam; & tunc legatarius, cui hæres soluit integrum legatum, tenetur hæredi in foro conscientie falcidiam restituere, licet in foro fori, si hæres soluerit per ignorantiam iuris, non teneatur: aut testator erat rusticus, seu aliter ignarus huius falcidiam; & tunc, si hæres integrum soluit legatum, legatarius falcidiam restituere non tenetur: ratio in primo casu est, quia voluntas testatoris præsumitur talis, qualis est dispositio iuris, quam sciebat, & non prohibuit falcidiam detractioem, quam prohibere potuisset: in secundo verò casu, voluntas testatoris non præsumitur talis, qualis est dispositio iuris, quia non potuit velle id, quod ignorauit, Medin. in loco supra proximè citato.

Extende sexto, vt procedat etiam si consensus non sit solemniter expressus in actu, ex quo acquisitio rei debet procedere, ideoque ille actus sit nullus; quia isto casu, licet obligatus ex tali actu non teneatur in foro exteriori tradere, & si dederit, teneatur qui habuit, restituere, tamen in foro interiori, nullitate hac non attenta, obligatus tenetur tradere, & qui habuit, non tenetur restituere.

Confirmatur hæc extensio, quia qui habuit rem, interueniente consensu illorum, qui habent consentire, est tutus in foro conscientie, quamuis illam habuerit sine debita solemnitate, Abb. in cap. 1. in fine, num. 19.

de in integr. restit. & Felyn. in cap. 1. fallen. 6. num. 39. de constit. hancq; confirmationem, ostendendo generaliter, & in multis casibus, quod forum conscientiae ligat, & validat actum, in quo est praetermissa forma, tradita à iure, dummodo non interueniat dolus, sequitur Franc. Niconit. in cap. quoniam contra. par. 1. num. 682. de probat. inter Repet. tom. 3. fol. 311.

Infero, probando hanc extensionem, quod quamuis haeres in foro exteriori non teneatur soluere legata, relicta in testamento minus solemnium, tamen, quando ipse haeres certò sciat, hanc fuisse testatoris voluntatem, & consensum, ut praedicta legata soluerentur, tenebitur in foro conscientiae, & sic suppono, quod haeres isto casu succedere velit ab intestato, Abb. in cap. 8. quia plerique, sub num. 43. vers. haec quaestio. de immun. eccles. & hanc esse magis communem opin. testantur, sed non sequuntur Sot. de iust. & iur. lib. 4. q. 5. art. 3. vers. quaestio praesens. col. 3. fol. 326. initio, & Couar. in cap. cum esses. sub num. 4. & 5. vers. sed est quaestio. in fine, de testam. fol. 54. tom. 1. Et, quod pro legato, relicto in minus solemnium voluntate, oriatur obligatio naturalis, scribunt Abb. vbi sup. & Alex. in l. 58. nemo potest. sub nu. 23. vers. item in quantum. ff. de leg. 1. † Quinimò, quod legatarij, quibus relicta sunt legata in testamento minus solemnium, possint in Curia Episcopali petere, & consequi dicta legata per denunciationem Evangelicam, dicit esse verum Ias. in l. cum quis, num. 14. vers. & etiam adde. C. de iur. & fact. ignor. & huius opinionis rationes habes infra num. 118. & sub num. 119. Et consequenter, cum haeres teneatur soluere, ut dixi, legatarius, si habuit, potest retinere, Alex. vbi sup. Item sequitur, quod sicut haeres tenetur in foro conscientiae soluere legata, ita etiam haeres ab intestato tenetur dimittere, seu restituere haereditatem haeredi scripto in testamento minus solemnium, ut, argumentando, infert, sed non tenet Couar. d. num. 4. & quod haeres ex testamento, carente solemnitatibus iuris, & habens purum consensum testatoris, licitè teneat in conscientia, cessante fraude, sequuntur Felyn. in cap. 1. fallen. 6. sub nu. 40. de constit. & Franc. Niconit. in cap. quoniam contra. par. 1. num. 688. de probat. tom. 3. fol. 312. & disputata ad vtramque partem quaestione, vtrum testamentum, quod non habet iuris solemnitates, debeat in foro con-

scientiae obseruari; affirmatiuam, concordando cum hac illatione, testatur esse magis communem, veriore, & tutiore, sequendo eam, Mantica. tract. de coniect. vltim. volunt. lib. 2. tit. 14. sub nu. 29. vers. ad contrarias. iuncto num. 9. & seqq. vbi citat eos, qui hanc sequuntur opinionem, adducit quatuor argumenta, & soluit contraria, licet ipse in fine illius tit. num. 30. hanc opinionem, & caetera, quae in illa quaest. dixit, subiiciat sapientissimorum Theologorum iudicio, à quo profiteretur, neque in hoc, neque in quouis alio articulo dissentire; & ab hac affirmatiua in effectu non discessit Medina. quem retuli, & secutus sum infra sub num. 119. vers. sub infero. dum tenet, legatarium isto casu posse sine vitio vsurae mutuare haeredi, adiecto hoc pacto, quod haeres ei soluat legatum.

116 Contrariam opinionem negatiuam, nempe, quod ex testamento minus solemnium (exceptis legatis pijs) non oriatur obligatio naturalis, quae pariat ius excipiendi, & quandoque officium iudicis; imò voluntatem non solemnem haberi pro nulla, & quod est nullum, non parere naturalem obligationem, sequitur Bal. in l. 1. in 2. lect. num. 55. vers. vnde ego dico. C. de sacrosanct. eccl. & ita in effectu sub varijs declarationibus, & multiplici distinctione tenet etiam in l. post diuisionem. in fine, num. 5. & in l. cum quis. nu. 6. vers. decimo & vltimo. C. de iur. & fact. ign. & hanc opin. quod haeres, nec in foro conscientiae teneatur soluere legata, relicta in testamento minus solemnium, quamuis sciat, voluntatem defuncti fuisse, ut soluerentur, minusvè eum, qui successit ab intestato, teneri restituere haereditatem illi, qui in minus solemnium testamento fuit scriptus haeres, tenet Sot. dicta q. 5. art. 3. col. 3. in fine, & col. 4. ibi, vbi frater meus liberis. fol. 326. & ita post longam concertationem concludit in effectu Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 4. tit. an per contractum, &c. conclus. vlt. fol. 149. & esse veriore opinionem scribit Couar. d. cap. cum esses. num. 5. in fine, vers. ego verò. & seqq. de testam. & rursus hanc eandem contrariam opinionem sequitur in cap. peccatum. par. 2. §. 3. num. 8. in fine, vers. nono hinc. & num. 9. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 623. hancq; Couarruuiæ opinionem, si casus contingeret, facile posse sustineri, scribit Clar. recept. sent. lib. 3. §. testamentum. vers. secundo infertur. & apertè
eam

eam sequitur quoad hæreditatem, relictam in testamento minus solemni, dicens, eam neque naturaliter deberi hæredi scripto, idem Clar. d. q. 90. vers. ceterum. quod apertius scribit postea, vers. sed quid si, dicens, quòd hæres, scriptus in testamento minus solemni, & possidens hæreditatē, nulla etiā sibi molestia ab hærede, cui debetur ab intestato, illata, adhuc non est tutus in conscientia, quia sibi neque ciuilitè, neque naturaliter debetur, sed hæc inconstanter, & formidolosè scribit; & qui hanc secuti sint opinionem, refert etiam Mantic. d. tit. 14. sub nu. 8. vers. octauo & ultimo. pro qua etiam colligit septem argumenta, nu. 1. & seqq. & cum hac contraria opinione, quòd testamentum, siue contractus sit nullus, non solum in foro exteriori, sed etiam in foro interiori, transit Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 6. tit. de contract. cap. 9. q. 1. vers. tota igitur. iuncto vers. præcedenti, sunt autem. col. 514. & 513.

Confirmatur hæc contraria opinio, quia & is, qui rem habet ex contractu, qui ipso iure sit nullus, tenetur eam restituere, vt dixi supra num. 68. illat. 2. ergo etiam legatarius, qui ex testamento nullo legatum consecutus esset, teneretur illud restituere etiam in foro conscientia: ergo multò minus hæres tenetur illud soluere.

Retenta illatione, quæ est communis, & vera.

Declara primo eam, vt hæres tunc dicitur certò scire, voluntatem testatoris fuisse, quòd legata soluerentur, quando vltra testamentum fidei hæredis oretenus postea commisisset, vt solueret legata, vt videtur considerasse Abb. in d. cap. quia plerique. nu. 43. & multò magis, quando ei commisisset, vt, non obstante nullitate, qua testamentum laboraret, ea solueret: sed si hæres simpliciter audiuisset ab ipso testatore ante conditum testamentum, quòd volebat facere dicta legata; ego isto casu dubitarem, quia, faciendo postea minus solemne testamentum, potuisset vel mutare voluntatem, vel illam simulasse; siquidem quandoque testatores ex diuersis causis coguntur simulare, & aliud ore exprimere, quàm habeant in corde; & proinde posset testator, vt succederet proximior ab intestato, quem corde diligit, condere testamentum minus solemne, & in eo instituere extraneum, qui hæreditatem certo speraret, vt sic illius odium non excitet, vel vt eius beneuolentiam conser-

uet: quare hæres, si ex iustis, seu probabilibus causis possit dubitare de certa defuncti voluntate, vtique in conscientia non tenetur satisfacere testamento minus solemni.

118 Declara secundo, concordando opiniones cum distinctione: Aut enim supponimus, hæredem esse certum de voluntate defuncti aliunde, quàm ex testamento imperfecto, carente numero septem testium: & isto casu procedit, & vera est illatio, quia in foro conscientia attenditur veritas, & non suspitio, & præsumptio, & in his terminis loquitur illatio, quæ efficaciter confirmatur ex his, quæ scripsi supra num. 84. & seqq. vers. subinfero generaliter. & num. 88. Aut supponimus, hæredem non esse certum de voluntate defuncti aliunde, quàm ex testamento imperfecto: & isto casu procedit, & vera est opinio contraria, & sic reiicienda est opinio Manticæ, & aliorum, qui non supponunt certam scientiam in hærede aliunde, quàm ex testamento imperfecto; & ratio quare sit vera hæc contraria opinio contra Mantic. & alios, est, quia, licet in testamento supponamus numerum trium testium, & hic numerus de iure naturali, & diuino sufficiat regulariter ad probandam veritatem, quia de iure diuino in ore duorum, vel trium stat omne verbum; & licet in foro conscientia attendi debeat ius diuinum, seu naturale; tamen, his omnibus admissis, nego, in testamento sufficere de iure naturali, seu diuino, hunc numerum, quia hoc modo daremus contrarietatem inter ius diuinum, & ius positium, quod est falsum, vt ostendi supra num. 42. & seqq. confirm. 2. & sic ruit fundamentum ipsorum, qui dicunt, testatoris voluntatem de iure diuino, seu naturali probari dicto duorum testium, quasi hæc iura discordent, & contrariantur: vnde, sublata veritate testamenti, cessat omnis difficultas, quia nisi hæredi aliter in sua conscientia constet de voluntate defuncti, ex testamento non constat.

119 Ad adducta pro contraria opinione, respondeo, quòd non oritur obligatio naturalis quoad forum exterius.

Ad confirmationē respondeo distinguendo: aut nullitas est fundata in defectu consensus, vt est nullitas obligationis pupilli, de qua locutus sum supra num. 68. & tunc confirmatio procedit: aut nullitas est fundata in defectu alterius solemnitatis, introductæ ad euitandas fraudes, vt in casu nostro,

stro, & tunc confirmatio in foro conscientiae non procedit, quia veritas praeualet praesumptioni.

Subinfero ex eadem illatione, quod legatarius ex testamento minus solemniter potest mutuare haeredi sine vitio usurae, hoc pacto adiecto, quod haeres mutuarius teneatur restituere mutuatum, & soluere eidem legatum, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 1. vers. sequitur ex dictis. & vers. seqq. col. 5. fol. 297. & q. 4. vers. ad rationes. col. 4. in fine, fol. 338.

120 Extende septimo, ut procedat etiam si consensus, quo rei dominium in te transfertur, sit rescissibilis, ita ut is, qui rem in te transtulit, possit eandem a te auocare, petita restitutione in integrum iure speciali, vel generali; quia nihilominus tu eam rem restituere non teneris, nec in foro fori, nec in foro animae, donec non sit petita restitutio, & secuta sententia, quae te ad restitutionem condemnet, Innoc. in cap. 8. quia plerique. sub num. 3. vers. sed quid dices in eo. Io. Andr. sub num. 4. vers. quid si quis tutus. ibi, sed quid dices in eo. Anch. num. 11. in fine, & 12. q. 5. & Abb. num. 28. q. 9. de immun. eccl. & licet Innoc. & Io. Andr. non videantur expresse locuti in foro animae, tamen in eo loquuntur, quia in toto illo cap. scribunt de restitutione in foro conscientiae, ut notauimus etiam supra q. 1. sub num. 111. & admonet ibi Abb. num. 7. qui propterea d. num. 28. expresse loquitur in isto foro.

Ratio secundum Anch. hic citatum, est, quia tu habes iustum titulum, & dominium antequam a te auocetur.

121 Confirmatur haec extensio, quia electus, si electio non sit nulla, sed veniat annullanda, potest retinere beneficium, sic quaesitum, & retinendo, non peccat, nisi prohibeatur a iudice secundum aliqua, quae adducit Innoc. in cap. 28. quod sicut. sub num. 8. vers. & argumentum est. de elect. &c. quem refert, & sequitur Abb. in d. cap. quia plerique. sub num. 31. vers. quoad secundam. ibi, & nota. & quod quamuis in electione non fuerit seruata forma, data a canonibus, dummodo interuenerit purus consensus intelligentium, electio teneat in foro conscientiae, sequitur Felyn. in cap. 1. fall. 6. num. 39. de constit.

122 Restringe primo hanc extensionem, ut non procedat, quando tu, qui ex contractu rem habuisti, usus es malitia in illo contractu, &

sic malitiose consensum extorsisti, quia, si laesio processerit ex tua malitia, teneris restituere in foro conscientiae, etiam restitutione non petita, Innoc. & alij in locis supra citatis: Imò poteris condemnari etiam in foro exteriori, per ea, quae de laesione cum dolo scripsi supra ampl. 10. num. 7. & seqq.

Ratio est euidens, quia malitia, & dolus fraternizant, sed contractus, cui dolus causam dedit, est ipso iure nullus, ut dixi d. ampliat. 10. num. 8. cum ex dolo excludatur consensus, & sic semper insisto in fundamento consensus, & non consensus.

123 Restringe secundo, ut non procedat, quando alter contrahentium rem alterius cum laesione habuerit, quia tunc quamuis habuerit ex spontaneo, & simultaneo contractu, & dominus agere non possit ad restitutionem, eo quia modica sit laesio; tamen in foro interiori tenetur emendare illam laesionem, ut declarauimus supra num. 78. sub illat. 1. & ratio est, quia cessat consensus in ea parte, in qua adest laesio, licet consensus adsit in toto contractu; & ideo, ne teneatur restituere in foro animae, debet habere consensum contrahentis, qui fuit laesus.

Explica vberius hanc restrictionem ex his, quae copiose scripsi supra ampl. 10. num. 41. & seqq. ne eadem hic repetamus.

124 Restringe tertio, seu potius declara materiam eiusdem extensionis, adhibendo tres conclusiones: Prima quarum est; qui ex suo exercitio licito aliquid ultra debitum sine dolo malo extorsit, exegit, vel recepit ab aliquo, seu lucratus est, nullam tamen habens iurisdictionem puniendi; ut puta, quia sit aduocatus, cursor, medicus, & similis, non tenetur illud restituere, nisi illud ultra esset immoderatum, ad quod restituendum iudex ex officio suo deberet cogere; prudenter tamen faciet, etiam in casu, quo arctari non potest ad restitutionem, si in eleemosynam illud largiatur: sed medicus, & aduocatus magis cogendi sunt, quia si infirmus, durante infirmitate, ei quid vendat, quasi compulsus contra bonam fidem vendiderit, ad restituendum medicus coerceri debet, l. 3. medicus. ff. de var. & extraord. cognit. Glos. in l. 6. quisquis. in verbo, nullum. C. de postul. quare venditio, facta medico ab infirmo pro minori pretio, rescinditur officio iudicis, Ant. Burg. in cap. cum causa. num. 52. de empt. & vendit. inter Repet. tom. 4. fol. 270. qua ratione prohibetur

tum est etiam aduocato, ne, durante lite, emat à cliente, seu aliter cum eo contrahat, quia facile cliens omnia daret propter timorem litis, d. l. quisquis. vers. præterea nullum. & ibi Gl. sicut enim qui laborat febre, vel alio morbo corporali, est infirmus corpore; ita etiã qui litigat, est infirmus mente, & proinde etiam sicut medicus ipse, dum est infirmus, indiget medico, quia ipse ab æstu sitis, ab appetitu nociuorum, & alijs corporis passionibus victus, se ipsum nõ rectè curaret; sic quoque aduocato in causa propria, dicimus, quòd aduocatum quærat, quia multis agitated passionibus, in suo salutari deficeret; & ex his ego iudicium palatia, in quibus aguntur lites, & magna adest litigantiũ multitudo, soleo vulgariter appellare, infirmariã sanorum. † Secunda conclusio: si habens officium cum iurisdictione, aliquid eo amplius, quod ratione iurisdictionis exigere poterat, 125 exegit, tenetur illud restituere. † Tertia 126 conclusio: exercens illicitas negotiationes, vel iniuste acquirens, si conscientia repulsat, seu remordet in eo, quod immoderatè est exactum, purganda est conscientia; si autem conscientia non remordeat, consideret, an is, qui sibi dedit ultra debitum, esset sagax, & discretus, ita vt verisimiliter sciret, quod donabat, & tunc restituere non tenetur, nisi illud ultra esset immoderatum, vt dixi in prima conclusione; an verò esset ignarus, aut prodigus, vel alias iuuenis parum prudens, & tunc quod ultra debitum habuit, tenetur in foro animæ restituere, Innoc. in d. cap. quia plerique. sub num. 3. vers. si autem qui potestatem. Io. Andr. sub num. 4. vers. quid si quis qui potestatem. Anch. sub num. 12. q. 5. ibi, in alijs exemplis. & latius Ant. de Butr. sub num. 12. cas. 6. & copiosius, clarior, & ordinatè Abb. num. 32. & seqq. q. 10. de immun. eccles.

127 Extende octauo, vt procedat non solum, si res sit effecta tua ex consensu expresso illius, qui erat dominus rei, vt hucusque locuti sumus, sed procedat etiam si sit effecta tua ex consensu tacito, seu interpretatiuo; quia tu isto casu non teneris eam restituere nec in foro fori, nec in foro poli.

Exemplifica primo, probando hanc extensionem, quando tu pacificè possedisti rem Titij spatio triginta, vel quadraginta annorum, ipso Titio præsentem, & non contradicente, ita, quòd ex eius diuturna taciturnitate possit præsumi, quòd voluerit rem illam

habere pro derelicta, & tacitè consenserit, quòd efficeretur tua, quia isto casu tu eam iuste retineres in vtroque foro; nec Titius posset, mutata voluntate, te in ea vexare, quia quod semel placuit, amplius displicere non potest; & hoc acquisitionis genus, procedens ex isto tacito domini consensu, vocatur in iure præscriptio; & reputatur iusta, & licita acquisitio in vtroque iure, ciuili scilicet, & canonico, quia, supposito hoc tacito consensu, cessaret semper mala fides præscribentis, cum mala fides in præscribente non oriatur absolutè ex eo, quòd possidet scienter re alienam, sed ex eo, quòd eam possidet sine consensu domini illius rei, vt latè patet ex his, quæ scripsi supra num. 62. & seqq. & sic, cessante mala fide, ius canonicum non habuisset, cur corrigeret ius ciuile in eo, quòd admittebat præscriptionem sine bona fide; & consequenter superflua etiam redderetur disceptatio; an tutus exceptione præscriptionis, sit tutus in foro animæ, vel potius teneatur facere sibi conscientiam; in qua disceptatione nostri Doct. nimis obscure loquentes de scientia rei alienæ, sicq; de mala fide, superueniente post completam præscriptionem (quem articulum clarè definiuimus supra ampl. 17. num. 26.) intricatas formarunt distinctiones, an, & quando res præscripta sit restituenda: nam Innoc. in d. cap. quia plerique. sub num. 3. vers. item qui tutus. dicit, se credere, quòd si præscriptio est odiosa, in qua nullus requiritur titulus, nec bona fides, teneatur restituere; & postea recenset, quòd quidam alij dicunt, quòd dummodo præscriptio sit cum bona fide, licet sit sine titulo, non tenetur restituere; secus, inquit, in præscriptione, quæ non est inducta contra naturalem æquitatem, sed propter bonum, & æquum; quia tunc qui præscripsit non tenetur restituere, & alia subdit, quæ refert, & sequitur Io. Andr. ibidem, sub nu. 4. vers. quid si quis tutus. fusè, & perplexius Ant. de Butr. ibidem, num. 9. il. 1. vers. ex his patet. & breuius Anch. nu. 10. q. 3. hanc videntur firmare distinctionem; quòd si præscriptio est odiosa, quæ procedit cum mala fide, teneatur restituere; si verò est fauorabilis, quæ procedit cum titulo, & bona fide, non teneatur restituere, & hanc esse communem Canonistarum opinionem, testantur Ant. de Butr. vbi supra, & Abb. infra citatus; licet Theologi dicant, quòd vtroque casu præscribens tenetur restituere in foro conscientiz:

scientiæ, vt testantur ijdem Ant. de Butr. Anch. & Abb. quibus Theologis videtur adhærere Ant. de Butr. loco supra citato; vbi loquitur & contra Innoc. & multis adhibitis considerationibus, quæ hunc passum reddunt confusum; sed Abb. ibidem; num. 25. q. 7. accuratè, & facilè, relata tota Antonij de Butrio distinctione; eaq; expressè impugnata, in eo, quòd etiam de iure canonico facit differentiam inter forum pœnitentiale, & forum contentiosum; concludit, inquam, Abb. indistinctè, quòd tutus iuris dispositione, quòd potuit ex causa rem vnius dare alteri, sit tutus in vtroque foro, & ideo non teneatur restituere, etiam superueniente scientia rei alienæ.

128 Ratio huius exemplificationis fundatur in duabus regulis: Prima est, quòd diuturna, & aperta negligentia æquiparatur voluntati, Gl. in cap. vlt. in verbo, aut negligenter. 1. 1. q. 3. & facientis culpam habet, qui, quòd potest corrigere, negligit emendare, & non caret scrupulo consensionis occulte, qui manifesto facinori desinit obuiare, cap. 3. error. dist. 83. cap. 3. facientis. dist. 86. & cap. 55. negligere. 2. q. 7. & maximè procedit hæc regula, quando negligens est monitus à iure, vel ab homine, prout à iure monetur is, contra quem præscribitur, dum ei præfigitur tempus: † Secunda regula, & participat de hac prima, est, quòd tacens habetur pro consentiente secundum regulam generalem, quam etiam citavi in meo tractat. de iudic. caus. lib. 2. cap. 8. num. 592. in fine, hancque regulam in nostris terminis, dicens, quòd tacens tanto tempore præsumitur consentire, consideravit Ioan. Andr. in cap. possessor. num. 26. vers. tertia ratio. & sub nu. 43. vers. concludo igitur. de reg. iur. in 6. & quòd ex tacito consensu possit oriri præscriptio, scribit Alex. in l. 1. 17. filiusfamilias. §. diui. sub num. 28. vers. tetigit hic. versus finem, ff. de leg. 1. quem sequitur Balb. tract. de præscrip. par. 1. q. 5. princip. num. 5. tom. 17. fol. 53. dicens, quòd, interueniente scientia eorum, contra quos præscribitur, videntur tacitè consentire, secus si ignorent; & addit Balb. vbi supra num. 6. quòd præscriptio contra scientem habet in se tacitã renuntiationem, & Ant. de Butr. in d. cap. quia plerique. num. 9. il. 1. versus finem, dicens, quòd non est tantus stimulus conscientie, quando præscribitur contra scientem, quia tunc videtur habere illius consensu: sed, omissis Docto-

rum suffragijs, probatur, quia in alienante semper inest consensus, & hoc est indubitabile, sed qui patitur vsucapi, videtur alienare; ideoque alienationis verbum vsucapionem etiam continet, l. 28. alienationis verbum. ff. de verb. signif. ergo qui patitur vsucapi, seu præscribi, dicitur consentire.

Ratio rationis, quare colligatur, & præsumatur hic consensus, est, quia cum Reip. valde intersit, ne rerum dominia maneant incerta, & litium materia inde augeatur; & ex litibus magnæ insurgant discordiæ, & ex discordijs alia graua consequantur damna, potuit, & debuit Resp. ad his obuiandum, legem ferre de præscriptionibus, eliciendo consensum eius, contra quem præscribitur.

130 Contra hanc exemplificationem, eiusque rationem obijciat aliquis, hæc duo pugnare, & simul conuenire non posse, nempe, quòd quis ingrediatur scienter rem alienam, & quòd possideat eam bona fide, cum is, qui retinet scienter rem alienam, non solum non possit esse in bona fide, sed sit quoad Deum fur, & raptor, nisi eã restituat, cap. 6. si quid. 14. q. 5. si quid inuenisti, & non reddidisti, rapuisti, &c. & quòd is dicatur malæ fidei possessor, qui habet scientiam rei alienæ, sequitur Balb. tract. de præscrip. tertiæ partis princip. par. 2. q. 1. sub nu. 1. vers. malæ fidei. tom. 17. fol. 62. Et dicere, quòd bona fides posset postea oriri, & confici per taciturnitatem, & patientiam domini, quem præscriptor credat habere rem illam pro derelicta, & sic consentire, vt illius dominiũ transeat in occupantem, esset vanum dictũ; si quidem bona fides requiritur omni tẽpore, cap. vlt. de præscrip. maximè autem ab initio, vt sequitur Balb. d. 2. par. 3. par. princip. q. 7. nu. 1. & 2. & 3. par. 6. par. princip. q. 2. princip. nu. 1. fol. 64. & 106. præterea hæc credulitas non potest esse, nisi simulata, cum res suas, præsertim non parui valoris, nemo sanæ mentis velit habere pro derelictis; quare interrogarem hunc, qui rem ex isto tacito consensu vult præscripsisse, an ipse, si fuisset sua, voluisset eam habere pro derelicta?

Huic obiectioni respondeo, quòd ante conditam præscriptionis legem obiectione ista vrgeret, sed post notam præscriptionis legem non vrget, quia, cum lex declaret, tacentem, & negligentem tanto tempore, præsumi consentire; potest præscribens bona fide credere, quòd tacens toto illo tempore, consentiat; quia sicut bona fide potest quis credere

credere illi, qui spontè verbis expressis consentiret, & gestis annueret, quamuis in corde suo aliter sentiret; ita etiam potest credere, quòd consentiat ille, cui à lege est declaratum, quòd nisi infra tantum tempus contradixerit, intelligatur consensisse.

131 Nec dicatur, quòd præsumptus consensus non appellantis infra tempus à sententia non excusat eum, qui illius sententiæ vigore rem alienam scienter haberet; iuxta ea, quæ scribunt Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 3. caus. 7. vers. corollariè sequitur. fol. 45. & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 60. art. 5. tit. an sententia iniusta, &c. concl. 1. & 2. & seqq. fol. 83. & 84. quod etiam videtur apertè sentire Felyn. in cap. 1. fallen. 6. sub num. 40. de constit.

Quia respondeo, diuersam esse rationem: nam non appellans iam expressè dissentijt in tota lite, & sic manifestè apparet de non consensu; & appellationis ommissio non tollit illum dissensum, sed solum inducit præsumptionem iuris, & de iure pro iustitia sententiæ, quamuis supponeremus dissensum: secus ergo si omittens appellare consentiret in sententia, Med. in loco supra proximè citato; & quòd lex præsumat pro sententia, non suspensa per appellationem, scribit Felyn. in loco, supra proximè citato; at in præscriptione supponimus, nunquam constare, seu constituisse de dissensu.

Quo alio consensu possit hæc exemplificatio defendi, vide infra num. 138. extens. 9.

132 Retenta hac ratione.

Infero primo ex ea, quòd decipiuntur Ant. de Butr. in cap. 8. quia plerique. num. 9. il. 1. vers. ex his patet. de immun. eccles. & alij Doct. dum rationem hanc, quam assignauimus nos, non considerantes, communiter dicunt, præscriptionem esse in odium negligentis, & in pœnam negligentiae inductam, & ne rerum dominia maneant incerta & moueor contra eos ex pluribus. Primo, quia pœna non debet esse grauior delicto, sed priuatio rei, præsertim magni valoris, est pœna grauis, & negligentia rei suæ est culpa leuis, vt aduertit etiam Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 7. vers. quinto & vltimo. fol. 172. Secundo, quia si præscriptio esset inducta ex negligentia eius, qui est dominus rei, præscribens non esset tutus in foro conscientie, quia illa negligentia non liberaret eum à mala fide, secus si sit inducta ex tacito consensu, vt deduxi etiam

infra num. 135. Tertio, quia negligentia sola ex se non est ita apta ad dominij translationem, prout est aptus consensus, siue expressus, siue tacitus: ergo materia immediata, ex qua conficitur præscriptio, non est negligentia, sed erit consensus, qui proficiscitur ab ipsa negligentia; & sic ratio, fundata in negligentia, vt infirma, debet cedere rationi, fundatæ in consensu, quæ est firma.

133 Infero secundo, declarando exemplificationem, quòd est vera, quando negligentia est ex omni sui parte absoluta, ita vt ex ea verisimiliter colligi possit tacitus consensus; secus autem si negligentia sit in aliqua sui parte vulnerata, & non absoluta; vt puta, quia præscribens, possessionem ab initio violenter inuaserit, aut is, contra quem præscribit, sit infans, furiosus, mentecaptus, ignorans, & similis, in quibus deficit consensus: item si sit infirmus, aut seruus apud hostes, vel aliter impeditus, ita vt excludatur negligentia, & consequenter consensus; vnde dicimus, quòd non valenti agere non currit præscriptio.

134 Subinfero; longius tempus requiri ad præscribendum contra absentem, quàm contra præsentem, quia maior est negligentia præsentis, quàm absentis, & sic facilius potest præsumi consensus in præsentem, quàm in absentem.

135 Infero tertio, eandem exemplificationem, eiusque rationem fore valde vtilis, si pro veris sustineri possent, quia, dato consensu pro fundamento præscriptionis, cessaret diuersitas inter forum, & forum; superflua redderetur Doctorum disceptatio de iusto titulo, & bona fide, & de superueniente scientia rei alienæ post completam præscriptionem, de quo articulo scripsi supra ampliat. 17. sub num. 26. & demum conciliarentur ius canonicum, & ius ciuile: sed dato, quòd præscriptionis fundamentum sit negligentia, omnia ista magna cum dissensione insurgunt.

Infero quarto, quòd, sublata ratione taciti consensus, ex quo possit oriri bona fides præscribentis, vt explicauimus supra sub n. 127. & 128. & retenta communi Doctorum ratione, de qua supra num. 132. is, qui propria teneretur obligatione soluere, vel quid aliud facere, nulla temporis præscriptione posset se tueri, quia propria obligatio habet semper in se scientiam, & scientia malam fidem, & mala fides inficit præscriptionem de iure canonico, cap. 2. possessor. de reg. iur. in 6. & cap.

& cap. vlt. de præscript. & quòd scientia sola impediatur præscriptionem, scribit Caputaq. decis. 24. seu 1. in mala. num. 5. par. 2. & consequenter qui per instrumentum, vel apocham, aut aliter se obligasset ad soluendum, non posset, repugnantibus mala fide, & iusti tituli defectu, præscribere, & sublata præscriptione, litium materia non amputaretur; quod ij, qui Urbis stat. lib. 1. cap. 158. condiderunt, aduertentes, sapienter præsumptionis remedium induxerunt, statuentes, vt fluxo sexdecim, seu decem annorum tempore, cum creditoris taciturnitate, præsumatur solutio, seu satisfactio, quòd statutum nititur conclusioni, quòd ex tēporis diuturnitate debitum non petitum præsumatur solutum, vt tenent ij, quos citat Rot. diuers. decis. 788. dubitauit. sub num. 1. & 2. par. 1. hocq; statutum sapienter imitati videntur Genuenses in eorum statut. cap. 5. §. qui per annos quinque. lib. 6. statuentes, vt si locator per quinquennium pensionem locationis non petierit, & conductor iurauerit, se soluisse, & præsumptio non extet in contrarium, solutio dicatur probata; quorum statutorum dispositio comprobatur, quia in fortioribus terminis, sciens se debitorem, potest præscribere liberationem contra creditoris actionem præscriptione statutaria, dummodo statutum præsumat contractum simulatum ex lapsu certi tēporis cum silentio creditoris, vt refert Felyn. in cap. vlt. quoniam. num. 5. in 4. declar. de præscript. & licet ipse postea sub num. 7. limit. 3. teneat, quòd statutum non possit inducere præscriptionem cum mala fide, etiam præsumendo simulationem; tamen nos hoc admittimus, sed stat. Urbis, de quo loquor, non inducit, nec intendit inducere præscriptionem cum mala fide, sed inducit ex iusta verisimilitudine præsumptionem in foro fori, remanente idcirco iudicio super veritate in foro conscientia, vt dixi sup. sub num. 87.

Ratio, quare statutum possit inducere præsumptionem solutionis, & non præscriptionem, est, quia lex, quæ in occultis statuit id, quòd ex verosimili præsumitur, iuste agit, quia cum pro bono publico lites terminandæ sint, & veritas non appareat, necessario ad verisimilia recurrendum est, cap. 2. afferte. de præsumpt. hæcq; lex, quia præsumit, non tollit ius parti, si veritatem in contrariam ostendat, & dato, quòd omnino tolleretur in foro fori, tamen non tollit in foro

conscientia, per ea, quæ dixi supra sub num. 83. & seqq. & præsertim num. 88. & illud certissimum est, quòd lex humana potest se fundare in præsumptionibus, etiam quòd fallatur, vt scripsi supra q. 1. num. 529. quia non se fundat in præsumptionibus, nisi ex iusta, & necessaria causa, videlicet, aut quia veritas non appareat; aut quia præsumendo, obuiet fraudibus, & occasione delinquendi; at lex, quæ præscriptionem cum mala fide induceret, nutrirer peccatum, & partis ius omnino perimeret, ideoque iniuste ageret, Balb. tract. de præscript. in 2. par. tertiæ par. princ. q. 14. num. 1. & seqq. tom. 17. fol. 68. quia præscriptionis lex hanc deberet habere naturam, vt præscribentem tueretur etiam in foro conscientia, vt secutus sum supra ampl. 17. sub num. 26. cum feratur non super re præsumpta, sed super re certa, in qua propterea debet statuere, quòd peccatum non continet.

Sed quando mala fides non consideretur in præscriptione, vide infra §. 7. gl. 7. num. 2. & 3.

Nota primo obiter circa prædicta statuta Urbis, quòd rubrica de præscriptione, videtur inepte posita, cum aliud sit præscriptio, aliud præsumptio, & difficilius inducatur præscriptio, quàm præsumptio, de qua in dicto statuto.

Nota secundo, quòd prædictum Urbis statutum à prædicta præsumptione solutionis excludit quædam debitorum genera, inter quæ est debitum sortis censuum, quia forsensus non præsumitur soluta, & ratio in ea est euidens, quia creditor non potest illam exigere, cum quoad se census sit perpetuus, sicq; non potest dici, quòd taceat is, qui caret ore, & lingua; & consequenter deficit in eo fundamentum præsumptionis: & in quibus casibus præscriptio statutaria non habeat locum, vide Balb. tract. de præscript. in 2. par. 3. par. princip. q. 14. num. 10. tom. 17. fol. 69. lo. Bapt. Bou. de statut. Urb. præscript. gl. 19. tom. 17. fol. 184. & Rot. diuers. decis. 727. camillus. num. 5. par. 1. & decis. 298. agebat. num. 4. & 5. in Rom. census de Cafarellis, mercurij 9. Decembris 1587. in impressis Lugduni 1612.

Nota tertio, quòd etsi præsumptio, quantumuis iuridica, & rationabilis sit, debeat à parte allegari, alias iudex ex officio in ea fundamentum facere non debeat, Magon. in Lucens. decis. 27. num. 18. & seqq. & Menoch.

noch. tract. de præsumpt. lib. 1. q. 8. nu. 36. & latè q. 48. cū seqq. vbi, latè distinguendo, declarat, an, & in qua præsumptione hoc sit verū.

Tamē secus est in præsumptione, quæ excludat actorem, & cōstet de ea ex actis, quia sicut iudex potest ex officio repellere eum, cui obstat præscriptio, apparens ex actis, vt sequitur Balb. tract. de præscript. par. 1. q. 8. num. 1. & seqq. tom. 17. fol. 54. ita videtur dicendum, quòd possit repellere eum, cui obstat præsumptio, inducta ad hunc effectum à statuto.

Nota quarto, quòd prædictū statutum Urbis non habet locū in contractu iurato; quare obligatus soluere ex contractu iurato, tenetur soluere, etiam quod lapsi sint sexdecim anni, & creditor nunquam petierit solutionem, Rot. diuers. decis. 199. statutum. nu. 1. & seqq. in Rom. pensionis domus, 16. Ianuarij 1598. coram Illustriss. Card. Lancellotto, in impressis Lugduni, anno 1612.

Ratio huius notabilis est, quia debitū iuratum non tollitur præscriptione statutaria, quamuis statutum præsumat post tēpus fraudem, siue contractum simulatum, tum quia iuramentum habet vim litis contestationis, quæ perpetuat actionem ad 40. annos, Felyn. in cap. vlt. quoniam. num. 7. limit. 2. de præscript. Balb. tract. de præscript. in 2. par. tertix par. princip. q. 14. num. 11. vers. secundo limitat. tom. 17. fol. 69. Rot. d. decis. 199. num. 3. & latius, & de opinione communi Gabr. in conclus. lib. 6. tit. de stat. concl. 11. num. 1. & seqq. & quòd iuramentum habeat vim litis cōtestationis, quæ perpetuat actionem ad 40. annos, probatur ex l. 9. nam postea. S. si is qui. & ibi Bar. ff. de iureiur. tum quia statutum, vel alia dispositio, simpliciter loquens, nunquam trahitur ad actum iuratum, nisi de iuramento faciat expressam mentionem, Balb. d. q. 14. num. 12. eod. fol. 69. Gabr. d. concl. 11. num. 4. vers. sed contrarium. & Rot. d. decis. 199. num. 2.

Contra istud notabile tenuerat prius Rot. vt testatur Mohed. decis. 5. alias 227. in ead. de præscript. dicens, quòd prædictum statutum habet locum etiam in instrumento iurato, quia illud statutum tollebat probationem instrumenti, & proinde non constabat de debito, neque de iuramento.

In hac contrarietate Io. Bapt. Bou. tract. de stat. vrb. præscript. glos. 19. ampl. 30. num. 125. & seqq. vsque ad num. 135. exclusiuè, & gl. 29. num. 1. in fine, & seqq. tom. 17. fol.

187. & 199. varias recenset opiniones, & distinctiones, sed inconstanter, & sine certa resolutione: At Rot. d. decis. 199. num. 4. & seqq. concordat distinguendo, vt opinio, quam ipsa tenet, procedat, quando statutum non adimit fidem instrumento; opinio verò contraria, quādo statutū adimit fidem.

Verum, sit Rotæ pace dictum, & salua semper eius prudentiori sententia, hæc distinctio non videtur omnino satisfacere; quia ratio, quare statutum adimat fidem, est, quia creditor non petit debitum infra illud tēpus: sed Rota dicit, quòd iuramentum habet vim litis contestationis, quæ per necesse includit interpellationem, & petitionem: ergo vbi adest iuramentum, cessat ratio statuti, & consequenter cessat statutum.

Et eò minus videtur d. decis. 199. satisfacere, quia facit differentiam inter statutum, præsumens solutionē, & statutū, adimens fidē instrumento; vt primum statutum non habeat locum in cōtractu iurato, & secundum habeat locum; & tamen hæc differentia non videtur admittenda, cum iuramentum æquè vtriusque statuti rationem eneruet: vtroque enim casu virtute iuramenti adest petitio creditoris, & consequenter vtroque casu cessat silentium creditoris; & sic non cessat instrumentum, neque iuramentum.

Quare, retenta Rotæ distinctione, sequeretur, quòd statutum d. cap. 158. præsumens solutionem ex lapsu 16. annorum, haberet locum etiam in contractu iurato, quia statutum adimit fidem scripturæ; cætera verò statuta, præsumens solutionem ex lapsu decem annorum, non haberent locum, quia non adimunt fidem.

Ego concluderem, prædictam differentiam non esse admittendam, per ea, quæ dixi, & propterea concluderem indistinctè, statutum, siue adimat fidem, siue non adimat fidem, non habere locum in contractu iurato, per ea, quæ dixi supra vers. ratio. quam tamen conclusionem limitarem non procedere, quando statutum expressè requireret interpellationem iudicalem, vel extraiudicalem, prout requirit prædictum statutum Urbis, quia interpellatio debet intelligi in proprio significato.

Firmata hac nostra conclusione, remanet vt diluamus duo, quæ conclusioni, & primæ opinioni videntur obstare.

Non obstat ergo primum, quòd iuramentum sequatur naturam actus, super quo in-

terponitur, vt secutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 2. nu. 141. 423. & 424. & consequenter actus, qui de sui natura est præscriptibilis, sit præscriptibilis, etiam si sit iuratus, vt videtur sequi Balb. tract. de præscript. in 3. par. quintæ par. princ. q. 3. nu. 1. & 2. tom. 17. fol. 96.

Quia respondeo, quòd sequitur naturam contractus quoad consensum, ita vt, deficiente consensu in contractu, deficiat etiam iuramentum, secus quoad efficaciorè obligationem, vt declarant Franc. Zoan. tract. de empt. & vendit. sub num. 40. tom. 6. par. 1. fol. 70. & alij, quos secutus sum d. cap. 2. num. 424.

Non obstat secundum, nempè, quòd possessor malæ fidei nunquam præscribat, cap. 2. possessor. de reg. iur. in 6. & cap. vlt. de præscript. & litis contestatio faciat, possessorem esse in mala fide, Rot. decis. 4. alias 24. fuit dubitatum. in nou. & Caputaq. decis. 27. seu 1. fructuum. num. 5. & 6. par. 2. & tamen nec iuramentum, quod habeat vim litis contestationis, nec ipsa litis contestatio perpetuant actionem vltra 40. annos, vt dixi supra vers. ratio huius.

Quoniam respondeo, distinguendo duplicem malam fidem: Prima mala fides est illa, quæ causatur à sola litis contestatione: & dico, quòd ista operatur duo: Primo, vt possessor teneatur restituere fructus, quos percipit post contestationem litis, vt loquuntur Rot. & Caputaq. in locis supra citatis; quare bonæ fidei possessor tenetur restituere fructus, extantes tempore litis contestatæ, & post contestationem litis, vniuersos, l. 22. certum. C. de rei vend. & ibi Gl. & in cap. grauis. in verbo, fructus. de restit. spol. Secundo operatur perpetuationem actionis vsque ad 40. annos, vt dixi: Secunda mala fides est illa, quæ causatur à certa scientia rei alienæ: & ista operatur non solum, quòd possessor teneatur indistinctè ad restitutionem fructuum, & actio perpetuetur ad 40. annos, sed operatur vltèrius de iure canonico, quòd possessor nunquam præscribat, & sic actioni nunquam præscribatur; & ratio differentia est, quia potest quis contestari litem, & eam prosequi bona fide, credendo, se iustè possidere, & sic potest præscribere, licet non minori spatio, quàm 40. annis, vt dixi, at is, qui certò scit rem esse alienam, nunquam potest præscribere, quia semper est in mala fide secundum communem Doctorum opi-

nionem, vt dixi supra num. 132. & 135. & sub hoc eodem num. vers. infero quarto.

Nota vltimo, quòd illa conclusio, de qua supra vers. infero quarto (quòd ex sola temporis diuturnitate præsumatur solutio) non est vera de iure communi, quia, si esset vera, frustra lex induceret præscriptionem, Rot diuers. decis. 788. dubitavi. num. 12. & 13. iuncto nu. 1. & 2. par. 1. & ideo est vera solum ex dispositione statutorum.

Extende hoc notandum, vt de iure communi habeat locum etiam in fructibus, seu interesse dotis non solutæ, quia ex diuturnitate temporis non præsumuntur soluti, idest, donati, seu remissi, Corn. cons. vlt. quod est 250. num. 13. & 14. lib. 2. Ias. & alij in l. quæ dotis. sub num. 19. ff. sol. matr. Alc. tract. de præsumpt. præsumpt. 32. sub num. 6. vers. contrarium. tom. 4. fol. 314. & maximè, si fructus, constante matrimonio, fuerint petiti, & super eis contestata lis, & lata sententia pro solutione; quia isto casu cessat præsumptio; quamuis postea maritus longo tempore taceat ad illos consequendos.

Nec obstat text. in l. 17. cum quidam. S. diuus. ff. de vsur. & in l. 55. vir vsuras. ff. de donat. int. vir. & vxor.

Quia respondetur, quòd illa iura loquuntur in vsuris dotis, quæ sunt odiosæ, quæve deberentur officio iudicis, & quando non fuerunt petiti, constante matrimonio, seu debitor probat, quòd creditor ideo non petebat, quia aliquam sperabat gratiam ab ipso debitore, vt respondent Doct. supra citati. At fructus dotis non sunt vsuræ, ideoque nec odiosi, & debentur iure actionis ex statuto, & ita passim seruator.

Sed de iure municipali Urbis seruanda esset dispositio statutorum dicto lib. 1. cap. 158.

Extende nunc, quod supra vers. infero quarto. dixi de mala fide, inficiente præscriptionem, vt maximè procedat in foro interiori; nam licet debens aliquid in genere actione personali, suum sit quod debet, vel nullius, neque possideatur ab aliquo, antequam soluat, & ideo possit illud de iuris subtilitate, & ex legali dispositione præscribere; non obstante mala fide; tamen secus est de æquitate conscientiali, quia debitor tenetur agnoscere bonam fidem, & præscriptio scientis se teneri, non tollit obligationem naturalem, Bal. cons. 319. quæritur an sciens. num. 1. lib. 1.

Et hæc de prima exemplificatione, posita supra sub num. 127.

136 Exemplifica secundo in hæreditate, quæ ab intestato defertur proximioribus defuncti ex dispositione legis, vt patet ex varijs tit. in ff. C. & Instit. præsertim tit. de hæred. quæ ab intest. defer. vt dixi etiam in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 9. num. 1682. in fine,

137 † quia lex sequitur voluntatem defuncti, l. 19. ff. de condit. & demonstr. & latè Mant. de coniect. vlt. volunt. lib. 3. tit. 3. nu. 1. & seqq. & eius voluntatem hanc esse interpretatur, quia naturale est, vt diligamus proximos, incipiendo à nobis ipsis secundum charitatem ordinatam, vt dixi d. cap. 9. sub num. 1688. versus finem, & ex charitate ordinata colligi defuncti voluntatem, scribit etiam Mantic. d. tract. de coniect. vlt. volunt. lib. 6. tit. 11. sub num. 2. & num. 5. & probatur ex l. 30. cum acutissimi. in fine, C. de fideicom. & sic proximioribus venientibus ab intestato acquiritur hæreditas defuncti ex eius interpretatiuo, & præsumpto consensu.

138 Extende nono, vt habeat locum in consensu virtuali, quo subditi per legem Principis virtualiter, & efficaciter colligantur: lex enim est contractus inter subditos, & Principem, qui tanquam omnium pater, & legitimus administrator, legem inter subditos, quasi contractum constituit, & subditi in eo contractu, idest, lege, effectualiter consentiunt; ex quò enim populus suam auctoritatem, & iurisdictionem Regibus, & Principibus concessit, consensum suum legibus, iustis à Principe condēdis, præbuit, ac proinde si lex ob iustam causam aliquè re sua priuat, & alteri eandē confert, in hoc ipso totus populus consentit, sicut & consentire debet, in quo populi consensu includitur cōsensus ipsius domini particularis, ac proinde in casu nulla illi iniuria fit, si per legē huiusmodi dominio rei suæ priuetur, Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 1. vers. confirmatur. col. 14. & vers. si contra. col. 15. fol. 8. & 9.

Exemplifica primo hanc extensionem in confiscatione bonorum, seu alia pœna pecuniaria, imposita per legem Principis, quia, cum lex sit contractus inter Principem, & subditos, vt dixi, subditus, qui contrauenit legi, dicitur contrauenire proprio contractui, & contraueniendo, incurrit pœnam de eorum consensu appositam, & consequenter cum fiscus, vel pars apprehendit bona, seu pecunias contrauenientis, idest, delinquen-

tis, ea retinet tuta conscientia, quia ea habet ex contractu, & consensu.

Nec dicatur, quòd delinquens soluit illam pœnam coactus, & non spontè; quia respondeo, inspici obligationem, quæ fuit spontanea; nam quando Princeps facit legem iustam, prospiciendo publicæ vtilitati; & ideo subditi illam legem recipiunt, dicuntur spontè in ea consentire: quòd autem postea coacti soluant, hoc non consideratur, quia & multi spontè se obligant, & tamen obligationi inuiti per sententias, & mandata executiua coguntur parere.

139 Declara notabiliter limitādo hanc exemplificationem, vt quamuis lex pœnalis obliget in conscientia, vt secutus sum supra sub num. 53. & lex sit contractus inter Principem, & subditos, vt dixi supra num. 138. & ideo obligatus ex lege, dicatur obligatus ex contractu, & ex proprio consensu, & qui est obligatus ex contractu, & consensu, teneatur in foro interiori adimplere contractum, seu promissum, per ea, quæ secutus sum supra num. 95. & 114. extens. 2. & 6.

Tamen, qui, delinquendo, incurrit pœnam, seu confiscationem bonorum, non teneatur in foro conscientie illam soluere, sed satis est, quòd sacerdos imponat poenitentiam pro delicto, quia pœna imponitur per iudicem in foro contentioso, Gl. in cap. 11. fraternitas. in verbo, cum augmento. in fine, 12. q. 2. Gemin. in cap. 35. §. fin. sub num. 2. vers. nota bene. de elect. in 6. Alex. in l. si pœnæ. sub num. 3. vers. extra gl. ff. de condit. indeb. Felyn. in cap. 1. fallen. 6. cas. 3. sub num. 41. de constitut. Medin. & Mich. Sal. infra citati.

Restringe primo hanc secundam partem huius declarationis, vt nō procedat, quando lex imponeret pœnam ipso facto, quia tunc cōdemnatus teneretur eam soluere etiā ante sententiam, seu declarationē iudicis, vt latè, respōdendo cōtrarijs, firmat Felyn. in d. cap. 1. fallen. 6. limit. 1. num. 43. in fine, 44. & 45.

Contrariū tenent Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 3. tit. an lex pœnalis, & c. concl. 3. per totam. fol. 224. & testando de comuni opin. pulchrè Simanch. de cath. instit. tit. 9. num. 212. & seqq. & speciatim nu. 251. tom. 11. par. 2. fol. 132.

Restringe secundo, vt nō procedat, quando delinquens est condemnatus per sententiam iudicis ad illam pœnam, quia ex tunc illam tuta conscientia retinere non potest,

sed solum potest retinere, donec sit à iudice condemnatus per sententiam, Felyn. in d. cap. 1. fallen. 6. limit. 2. num. 46. de constit. & Mich. Sal. vbi supra, & ex communi opin. sequitur Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 37. col. 2. in fine, vers. sexto esto. 142 & col. 8. in fine, vers. ad sextā. fol. 256. & 259.

Restringe tertio, vt non procedat, quando pœna non descendit à lege, sed ex partium conuentione, quia tunc pars ex arbitrio magis libero, & spontaneo se obligat, & ideo tenetur soluere in foro conscientiae; est enim perinde ac si condemnatio interuenisset, postquam pacto quis se alteri obligauit, Felyn. in d. cap. 1. limit. 3. sub num. 46.

Restringe quarto, nisi pœna legalis, applicanda parti, esset subrogata loco inestimabilis interesse, & impossibilis restitutionis, puta pro membro truncato, vel debilitato, Felyn. d. cap. 1. sub nu. 46. limit. 3. de constit.

Sed superflue Felyn. colligit hanc restrictionem, cum satis contineatur in seq.

Restringe quinto, vt non procedat quando lex iniungit delinquenti, vt satisfaciat lœso de damno secuto propter eius delictum, quia ista satisfactio quoad lœsum, qui eam recipit, non est pœna, licet sit pœna quoad soluentem, qui eam tenetur soluere etiam in foro pœnitentia, Gemin. in cap. 35. commissa. §. fin. sub num. 2. vers. nota bene. de elect. in 6. quem, vti pulchrè declarantem, sequitur Felyn. in d. cap. 1. fallen. 6. limit. 5. num. 46. versus finem, de constit.

140 Exemplifica secundo, quando Princeps, ne rerum dominia maneant incerta, facit legem, vt res præscribatur tanto tempore contra negligentem, vt dicebam supra num. 127. & seqq. quia isto casu præscribens videtur præscribere ex contractu facto à Principe inter subditos per legem, & sic negligens dicitur consentire, vt præscribatur.

141 Declara primo, temperando eandem extensionem, vt procedat solum, quando lex est iusta; secus si esset iniusta, quia tunc non esset lex, & consequenter cessaret fundamentum, per ea, quæ dixi sup. num. 16. & 51. & diceretur iniusta, verbi gratia, quando esset nutritiua peccati; & ideo si in casu secundæ exemplificationis, de qua hic num. præced. supponeremus malam fidem præscribentis, illa lex forsitan esset nutritiua peccati, & ideo iniusta; quod tamen non firmo, quia quando lex positiua permittit, seu tolerat minus malum, vt obuiet maiori, quod alias neces-

sario sequeretur, dicitur adhuc iusta, & seruari debet in foro fori; qua ratione lex positiua permittit contrahentibus, vt possint se decipere infra dimidium, vt secutus sum supra ampl. 10. num. 1. & 3.

142 Declara secundo, vt procedat, quando lex innititur veritati; secus si innitatur præsumptioni, quæ in aliquo casu particulari esset erronea, sicq; prælumeret vnum, & in veritate esset contrarium; quare, si lex disponat, vt absolutus per rem iudicatam, ulterius non sit obligatus; & tamen in rei veritate, quam actor non potuit probare, sit obligatus, procedit lex ista in foro fori, in quo non apparet de errore præsumptionis; secus in foro poli, in quo constat de errore, quia in isto foro cessat consensus, & contractus legis: lex enim, quæ mandat, absolutum per rem iudicatam non esse amplius obligatum, præsumit absolutionis sententiam esse iustam, quia re vera absolutus non sit debitor: quod si constaret esse obligatum, vtique non mandasset absolutionem, quia esset lex iniusta, & sic non esset lex, & consequenter lex isto casu non consentit, & sic cessat contractus.

AMPLIATIO XX.

SVMMARIVM.

Cambio etiam nulliter, sicq; usurariè contracto, campfor non perdit pecunias datas cambio, nec excluditur à consecutione interesse, num. 1. & seqq. & num. 26. Reiectis motiuis, de quibus num. 22. & seqq.

Restringitur primo hac ampliatio, distinguendo duos casus, & quatuor species contractuum, num. 28. & seqq.

Restringitur secundo, vt interesse cambiorum sit indebitum, vbi cambia non exercerentur, num. 35.

Procurator ad accipiendum mutuas pecunias, potest accipere cambio, num. 36.

Locupletatio vnius cum alterius iactura est contra naturam, sub num. 1. vers. ratio.

Cambij interesse, probatis requisitis, debetur, etiam nulla cambij forma seruata, num. 3.

Mutuum in verbis, & in re societas, dicitur societas, num. 4.

Mutuum potest in parte valere, & in parte non, num. 6.

Pactum usurarium vitatur, & non vitiat mutuum, num. 7.

Census contractus, in quo venditor promittit in

retroconditione dare aliquid amplius, non vitatur, sed vitatur illa promissio, num. 9. Vitatur etiam, & non vitat pactum, quo venditor cogitur indirectè ad redimendum censum, num. 10. Vitatur etiam, & non vitat pactum de soluendo anticipatè, num. 11. Vitatur similiter, & non vitat impositio generalis census super omnibus bonis, quando est impositus etiam super certa re, num. 12.

Protestatio contrahentium census, quòd instrumentum census intelligatur celebratum iuxta formam constitutionis Pij V. &c. coadiuuat multum ad reijcienda pacta iniusta sine vulneratione census, sub num. 12.

Pacta, quæ vitantur, & non vitant censum, num. 9. & seqq. & num. 14. & seqq. ubi declaratur.

Pacta accidentalia, seu contra naturalia actus vitantur, & non vitant, num. 14. Sed ea, quæ versantur circa substantiam, seu formam substantialem, vitant, & non vitantur, num. 15.

Pij V. constitutio de censibus, dum declarat fœneratitios census, initos sub alia forma, non equaliter declarat, &c. num. 17.

Conditio impossibilis, } habentur pro non appo-
& } sitis, num. 13. Declara-
Conditio turpis } tur, num. 16.

Societas officij sustinetur pro ea summa, pro qua sustineri potest, num. 18. Et fructus indebitè exacti non computantur in sortem, si, probatis requisitis, cederent loco damnorum, & interesse lucri cessantis, num. 27.

Donatio non insinuata sustinetur in ea summa, in qua insinuatio non requiritur, num. 19.

Vsurarius contractus an & quando puniatur, num. 28. & seqq. Et quando contractus sit vsurarius, & quando non, num. 31. & seqq.

A M P L I A XX. vt quamuis contractus cambij sit nullus, ideoq; reduci videatur ad speciem contractus vsurarij; tamen campsor, qui pecunias dedit cambio, illas non perdit.

Ratio est, quia alias vnus locupletaretur cum alterius iactura, quod est contra naturam, l. 14. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. vnde, si contractus eo modo, quo est gestus, fit inualidus, & ex illa inualiditate oriretur locupletatio vnus cum iactura alterius, debet lex contractum sustinere eo modo, quo remaneat validus, & quo æqualitas inter vtrumque seruetur, per ea, quæ

secutus sum par. seq. limit. 7. sub num. 11. & 12. & consequenter, si contractus cambij cum lucro cambij sit inualidus, & vsurarius, debet reduci ad contractum mutui cum interesse lucri cessantis, & damni emergentis.

2 Pro faciliori huius ampliationis, eiusque rationis intelligentia, & firmiori resolutione duo præmittenda sunt.

Primum, quòd tam contractus cambij, quàm quiuis alius contractus, vt sit vsurarius, debet necessariò habere mutuum explicitum, vel ad illud implicitè reduci, cum vsura non committatur in alia specie contractus, quàm in contractu mutui, vt secutus sum par. præced. sub num. 25.

Secundum, quòd etsi omnis contractus vsurarius sit contractus mutui, vt dixi, tamen non è conuerso omnis contractus mutui est vsurarius; aut enim pro sorte mutuata redditur sola fors; & tunc nedum non est vsurarius, sed est pius: aut redditur fors cum accessione; & tunc illa accessio vel datur pro interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, & similiter non est vsurarius, per ea, quæ latè scripsi ead. par. præced. num. 74. & seqq. vel datur non pro aliquo interesse, sed ex eo solo, quòd mutuataris fuit in hoc beneficiatus à mutuatore; & tunc est vsurarius, prout hæc latius explicauit d. par. præcedenti, num. 71.

3 His duobus præmissis, huius ampliationis, eiusq; rationis veritatem quinque ostendo argumentis.

Primo, quia licet contractus cambij resolveretur in mutuum, imò esto quòd esset contractus mutui, & mutui expliciti; tamen si mutuator ultra sortem mutuata intendat aliquid aliud rehabere, mutuum sumi non debet in ea specie mutui, in quo accessio esset vsuraria, sed debet reduci ad illud mutuum, in quo accessio non est vsuraria, vt puta, si mutuator verè, & iuridicè probet, illam accessionem sibi deberi ratione lucri cessantis, seu damni emergentis, per ea, quæ scribunt Nauar. in man. confess. cap. 17. de vsura circa cambia, sub num. 297. ibi, tertio dico. vbi, formato prius num. 296. cambio in sui essentia iniusto, ait, illud cambium non posse defendi, nisi ratione veri interesse, vt puta, quia is, qui dedit cambio, destinasset illas pecunias mercaturæ, vel rebus frugiferis emendis, ita quòd causa principalis, quare cessauerit ab illis, sit datio pecuniarum ad cambium, & demum sentit, illud cam-

bium esse reducendum ad eam speciem cambij, seu contractus, in qua, ut euitetur damnum, possit sustineri, & licet ipse addat conditionem, (dummodo seruentur seruanda ex extrauag. Pij V.) quam conditionem tacite videntur sentire idem Nauar. & Ioan. Bapt. Cauat. quos, loquendo de pecunijs datis ad cambium rustico, cuius litteræ sunt reddituræ inanes, secutus sum supra ampl. 17. num. 5. vers. quarto quia. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 11. q. 2. vers. ad secundum. vbi ait, quod non refert, si illud mutuum nomine cambij simuletur, quia cambium est ficcum, & nummularius à vero cambio cessat, ut suas pecunias in ficcum cambium, hoc est, in mutuum det, quo casu, inquit, debet habere interesse cambij, à quo cessauit, ut ex eodem, & alijs secutus sum supra ampl. 8. num. 1. & sic supponunt semper formam cambij, tamen (parcat mihi Nauar.) hæc conditio est frustratoria, quia aliud est lucrum cambij, quod ut debeatur necessarium est, ut verè, & realiter seruetur forma, tradita in cõstitutione de cambijs; & aliud est interesse lucri cambij, à quo quis verè cessauerit, dum rogatus mutuasset, vel debitor fuisset morosus in non soluendo, quia istud interesse lucri cessantis deberetur eo ipso, quod creditor inuitus cessasset à cãbio vero, & reali, seu ab alio negotio, cuius interesse peteretur; vnde tantum abest, ut pro isto interesse sit necessariũ, seruasse formam cõstitutionis cambij, ut ideo debeatur interesse cambij, quia gratia ipsius mutuatarij, seu culpa debitoris cambiũ nullatenus fuerit contractum, iuxta ea, quæ scripsi dicta ampl. 8. num. 1. & seqq. & num. 245. vbi latè firmauimus, ex mutuo deberi interesse cambio-
 4 - Secundo, quia etiam contractus mutui resoluitur in eum contractum, cui pacta, & conuentiones conueniant, quare si tu mutuo dares alicui pecuniam, ut mercatoriam artem exerceret, laborem, & industriam subituro, & lucrum, & damnum æqualiter diuisuro, contractus non esset usurarius, cum ex pactis appositis appareat, potius initam fuisse societatem, quàm contractum mutui, Guid. Pap. decis. 186. si quis mutuatur, quem sequitur Couar. var. resolut. lib. 3. cap. 2. num. 2. in fine, vers. quin & pecunia. similiter pecunia, mutuo coactè data, resoluitur in emptionem annui redditus, ut scripsi supra q. 1. num. 452. & seqq. 460. & 462. vers.

sed non. in contractu enim non verborum sonus, & conceptio sunt attendenda, sed pacta, & conuentiones, ut secutus sum in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 9. num. 1347. & 1352.

5 - Tertio, quia si mutuator potest, explicitè mutuando, pacisci de lucro cessante, ut secutus sum supra ampl. 8. nu. 1. & seqq. ergo, resolutio cambio in mutuum, non repugnat iustitiæ, quod camptor, probatis requisitis, consequatur lucrum cessans, & euitet damnum emergens, ut latè hanc materiam prosecutus sum d. ampl. 8. num. 1. & seqq.

6 - Quarto quia contractus mutui potest in parte valere, & in parte non valere, prout in parte contineret iustitiam, & in parte non contineret; quare, si Titius mutuatur tibi centum, & vult sibi fieri instrumentum guarintigiatum de duplo, idest, de ducentum; tale instrumentum & quo ad Deum, & quo ad mundum est licitum vsque ad dicta centum, quia nec in certis, nec in incertis licitum pati debet ob illicitum, ut, articulo latè per argumenta ad vtramque partem discusso, firmat Laur. de Rodolph. in cap. consuluit. par. 2. q. 135. num. 29. 30. & 31. & sub num. 33. in 6. argumento, ibi, credo de iuris rigore. de vsur. inter tract. diuers. to. 7. fol. 35. † & pactum usurarium, mutuo adiectum, vitiat, & non vitiat, quia contractus mutui de se est licitus, & debet infirmari, quatenus continet vsuras, & vsurarum promissio vitiat, in quantum excedit legitimum modum, l. 14. iulianus. §. idem papinianus. & ibi Gl. ff. de act. empt. l. 29. placuit. ff. de vsur. & l. 26. eos. §. super vsurarum. ibi, si quis autem. C. eod. Laur. de Rodolph. d. q. 135. sub num. 30. & Surd. cons. 327. rotæ lucensis. sub num. 17. & 18. lib. 3. quem etiam in diuerso casu; faciente tamen ad hunc, secutus sum supra ampl. 8. nu. 60. & quod pactum lucri, appositum in mutuo, non trahat mutationem in aliud genus contractus, sed maneat mutuatio, ac si pactum non esset appositum, scribit Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquis. q. 2. in respons. ad tertium, vers. ad tertium. col. 12. fol. 308. & in effectu consentit Molin. quem retuli d. ampliat. 8. sub num. 20. vers. neque. & quod pactum usurarium, adiectum contractui mutui, vitietur, & non vitiet mutuum, quod de per se est licitum, fuisse conclusum in Camera Imperiali, quamuis constitutiones Imperij cassarent, & irritarent contractus usurarios,

- rarios, testatur Andr. Gail. in pract. obseru. lib. 1. obseru. 4. constitutiones. nu. 6. & seqq.
- 8 iunctis alijs num. præced. lib. 1. † similiter, si mutuans nauiganti, aliquid vltra sortem recipiat, partim ratione periculi, quod in se suscepit, & partim ratione mutui, committit vsuram solum quo ad id, quod plus recipit ratione mutui, & non quo ad illud plus, quod recipit ratione periculi, Archiep. Florent. quem secutus sum supra q. 1. num. 498. confir. 3. versus finem.
- 9 Confirmatur primo hoc quartum argumentum, quia licet contractus censualis, in quo venditor promittit emptori in retrouenditione dare aliquid amplius vltra sortem, sit inualidus in ea parte, in qua hoc promittitur, tamen remanet validus in alia, vt, articulo discusso, firmat Foller. tract. de censib. in verbo, vt vides. sub num. 22. ibi, quid igitur dicendum. iunctis nu. 4. & seqq. & num. 14. in fine, ibi, sed istis non obstantibus. & num. seqq. tom. 6. par. 2. fol. 156.
- 10 † Licet etiam pactum, appositum in contractu census, quod emptor, qui domum, super qua census est impositus, conduxit, non possit expelli, etiã finita locatione, nisi prius redemptio, & extincto censu, videatur pactum inhonestum, cum ex eo per quandam viam indirectam compellatur venditor ad redimendum; quod est contra naturam census; tamen illud pactum non vitiat contractum census, sed ipsum vitiat, Rot. diuers. decis. 19. fuit conclusum. num. 4. coram R. P. D. Cantuccio. in Rom. nullit. census, 4. Februarij 1583. in impressis Romæ 1615.
- 11 † Licet etiam pactum de soluendo anticipatè, appositum in contractu census, sit reprobatum ex constitutione Pij V. de censibus, tamen vitiat, & non vitiat censum, Rota diuers. decis. 326. sententiam. nu. 4. vers. alia nullitas. coram Illustris. Card. Lancellotto, in Bononien. census, veneris, 10. Iunij 1611.
- 12 in impressis Romæ. 1615. † Licet pariter census, impositus generaliter super omnibus bonis, sit nullus ex constitutione Pij V. tamen, si fuerit impositus super certa re frugifera, & proportionabili censui, & vltius super omnibus bonis, census est validus, quia illa superfluitas reijcitur, Rot. diuers. decis. 285. dixerunt. in fine, n. 12. coram bon. mem. Card. Paphilio, in Beneuetana census, 29. Martij 1595. in impressis Lugduni 1612. Et maximè procedit hæc confirmatio, quando contrahentes in contractu census prote-

stati sunt, quòd instrumentum intelligatur initum, factum, & stipulatum iuxta formam constitutionis Pij V. ita quòd, si in eo contra dictam formam esset aliquid appositum, illud habeatur pro non appposito, pro non scripto, & pro non stipulato, sed reducatur, & reductum censeatur iuxta illius tenorem, cum eorū intentio fuerit, & sit ita contrahere, & non alio modo, Rot. diuers. decis. 285. dixerunt domini. n. 1. coram eod. bon. mem. Card. Pamphilio, in d. Beneuent. census, 29. Martij 1595. seu 1598. in impressis Lugduni 1612. quæ est superflue iterum impressa in decis. 124. inter impressas Romæ 1615. ead. Rot. diuers. decis. 43. fuit conclusum. sub num. 2. vers. tanto autem. coram R. P. D. Orano, in Foroliuien. census. lunæ 13. Nouembris 1589. & decis. 89. placuit. in fine, nu. 7. coram eod. bon. mem. Card. Pamphilio, in Beneuetana census, veneris 16. Decembris 1594. in eisdem Romæ impressis.

13 Corroboratur hæc confirmatio, quia hæc pacta, quæ sunt contra naturam actus, sunt veluti conditio impossibilis, quæ, siue sit impossibilis de facto, siue de iure, semper reijcitur, & similiter conditio turpis habetur pro non adiecta, vt secutus sum in meo tractat. de iudic. caus. lib. 1. cap. 57. num. 6. & sic vitiat, & non vitiat.

14 Intellige tamen hanc confirmationem cum hac distinctione: Aut pacta illicita, apposita in contractu census, seu alia, in eo omissa, non sunt circa ea, quæ sunt de forma substantiali contractus census, sed sunt accidentalia, seu contra naturalia; & quia eiusmodi pacta, seu omissiones non remouent consensum contrahentium à contractu census, nec faciunt, illum contractum transire in aliam diuersam speciem; ideoque sunt quid accidentale, quod potest inesse, & abesse à contractu census; contractus census ex illorum appositione, seu omissione non vitiat, sed vitiantur ipsa pacta; & ita procedunt adducta in confirmatione, Rot. diuers. decis. 176. fuit proposita. num. 2. in fine, vers. examinatis. & seqq. coram bon. mem. Card. Seraphino, in Calaguritana census, lunæ 29. Aprilis 1602. vbi, quòd pactum, vt venditor census teneatur restituere pretium census, vel illos cariores soluere, ad electionem emptoris, si census ex lege Regia in posterum cariores fierent; vitiat, & non vitiat contractum census, ideoque fructus, ex eiusmodi censu percepti, non

computantur in sortem, & decis. 159. cum in vltima. sub nu. 1. coram bon. mem. Card. Pamphilio, in Bononien. census, lunæ 26. Iunij 1600. vbi, quod pactum de solutione anticipata non vitiat censum, sed vitiatur:

15 † Aut pacta, & omissa versantur circa substantiam, seu formam substantialem census; & isto casu, quia eiusmodi pacta, seu omissiones impediunt ipsius census creationem, faciendo, contractum transire in aliam speciem contractus; dico, quod vitiant contractum census, vt tacitè sentit Rota d. decis. 159. sub num. 1. & declarant expressè d. decis. 176. sub num. 2. & decis. 10. fuit resolutum. num. 1. & seqq. coram bon. mem. Card. Seraphino, in Romana turris bubalarix, lunæ, 7. Nouembris 1575. vbi, quod pactum in contractu census appositum, quod venditor teneatur infra quatuor annos redimere censum, vitiat contractum census, quia tendit ad perimendum ipsum actum, cum sit contra ipsius actus substantiam, qua remota, remouetur ipse actus, & facit, vt contractus transeat in aliam speciem, nempe, in contractum pignoris foeneratitij, & decis. 325. dubium. sub num. 10. vers. vltra quod. coram Illustris. Card. Lancellotto, in Lucana locationis, veneris 18. Martij, & 29. Aprilis 1611. vbi, quod pactum illicitum de soluendo certo interesse pro anticipata locationis solutione facit, illam solutionem transire in mutuum palliatum, quas decisiones habes inter impressas Romæ anno 1615. & quod ea, quæ sunt de propria essentia, & substantia alicuius actus, remitti non possint, quoniam actus consistere non posset, scribit, loquendo de non remittenda cautione vsufructuario, Peregr. tract. de fideicom. art. 40. num. 13. vers. quæ autem. & cum hac distinctione concordat Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 24. vers. his positis. col. 307. in fine, dicens, quod si conditio appositæ in contractu est contra substantiam contractus, tunc vitiat contractum; secus, inquit, si sit contra accidentia contractus, quia tunc non vitiat, cum, sublatis, seu mutatis accidentibus, substantia adhuc maneat.

16 Cum hac eadè distinctione procedit corroboratio adducta supra num. 13. de conditione impossibili: Aut enim impossibilitas est circa accidentalia, & tunc vitiat, & ita procedit corroboratio: Aut est circa substantialia, & tunc non vitiat, sed vitiat, Addit.

1. ad Gl. 1. in §. impossibilis. Instit. de hæred. instit. Abb. in cap. vlt. si conditiones. in 1. & 2. reg. num. 2. 3. & 4. de condit. appof.

17 Nec huius intelligentiæ distinctioni, contractui census applicatæ, obstat dicta Pij V. constitutio in illis verbis, *contractusq; sub alia forma, &c.* vbi census contractus, qui sub alia forma, quàm sub illa, illic tradita, celebrarentur, declarat foeneratitios, & tamen à forma illic tradita excludit indistinctè, & æqualiter tam pacta, quæ secundum Rot. sup. citatam sunt contra substantiam, & formam contractus, quàm pacta, quæ sunt contra naturalia contractus.

Quia respondeo negando, quod æqualiter excludat vtriusque generis pacta; imò illa declaratio contractus foeneratitij, & annullatio refertur non ad omnia, quæ dixit supra, sed refertur tantum ad ea, quæ substantialem contractus formam respiciunt: nam cum Papa improbauerit nonnulla pacta particularia, vt in §. pacta continentia. & in §. sicuti etiam. & illa tantum pacta specialiter annullauerit, non autem totum contractum propter illa damnauerit, colligitur, quod eius intentio fuerit, quod, resecatis illis pactis, contractus in reliquis remaneret in suo robore, Rot. d. decis. 159. num. 2. & seqq. vbi alias adducit rationes, quas tu poteris videre.

Multa mihi dicenda superessent tam circa hanc obiectionem, & eius responsionem, quàm circa cognitionem; quæ pacta dicantur substantialia contractus, & quæ naturalia: hoc enim opus, hic labor est: sed locus non consentit; transeamus ad alia; & interim collige aliqua pro istorum pactorum declaratione ex his, quæ scribit Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 6. tit. de contract. cap. 13. vers. pacta igitur. & seqq. col. 520.

Confirmatur secundo, quia licet ex pecunia, data in societate officij, contracta sine officio, quis fructus societatis consequi non possit, per ea, quæ scripsi par. præced. nu. 35. tamen an illos consequi possit in vim pacti, & contractus innominati, do, vt des, vallati periculo perdendi pecuniam in casu mortis, est articulus controuersus, in quo extant opinioniones, quas adduxi sup. quæst. 1. num. 280. & 283.

18 Confirmatur tertio, quia licet pariter societas contrahatur pro maiori quantitate fructuum, quàm illud officium reddat, siue pro maiori summa, quàm valeat illud officium,

tium, iuxta ea, quæ scripsi supra q. 1. nu. 326. & hac ead. q. par. præcedenti num. 35. & quo ad illam maiorem quantitatem sit nulla, tamen remanet valida, quo ad illam quantitatem, cuius officium est capax, Rot. diuers. decis. 336. honorius. initio, vers. dubitavi. in Romana societatum, lunæ 29. Ianuarij 1601. coram Illustriss. Card. Millino, inter impressas Lugduni 1612. vbi dicit, Dominos de Rota fuisse concordēs, quòd societates officij, initæ cum eadem persona super eodem officio, sustinerentur solum vsque ad valorem officij, & non ultra, & sentit etiam in decis. 287. habebat. vers. dubitavi. in Rom. societ. lunæ 28. Ianuarij 1591. coram bon. mem. Card. Blanchetto, dicens, fructus perceptos non deberi ultra summam, excedentem valorem officiorum, & tamen prima societas excedebat valorem officiorum; & decis. 289. domini dixerunt. in fine, inter easdem Lugduni impressas, dicens, quòd Domini censuerunt, pro rata, per quam societates sustineri non potuerunt, fructus exactos cohærere extinctioni fortis principalis, & idem sentiunt Castrac. tract. de societ. offic. cap. 6. sub num. 7. Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 9. tit. de societ. cap. 9. vers. hæc conditio. col. 779. & ita censeo tenendum.

Quicquid de ista validitate dubitet ratione indiuiduitatis Virg. de Boccat. tract. de societ. offic. num. 102. & pro tota inualiditate affirmet sub num. 126.

19 Confirmatur quarto, quia licet donatio, non insinuata, non teneat in tota summa, tamen tenet in reliqua summa, pro qua insinuatio non erat necessaria, vt secutus sum in meo tract. de iudic. caus. & c. lib. 2. cap. 11. num. 311. & sic sustinetur contractus eo modo, quo sustineri potest.

20 Confirmatur quinto, quia licet litteræ cambij fictæ non habeant executionem paratam, tamen habent eam pro ea parte, pro qua sunt veræ, vt ex Nauar. secutus sum infra §. 7. gl. 5. num. 10. vers. subrestringe. Ergo.

21 Quinto, quia vel consideramus resolutionem cambij in mutuum, & tunc succedunt quæ scripsi: vel consideramus simplicem resolutionem contractus; & tunc is, qui accepit pecunias cambio, remanet debitor obligatus ad restituendas pecunias, & non restituendo, tenetur ad interesse, vt ex Rot. diuers. secutus sum supra ampl. 8. num. 194. in fine, in 7. restrict.

Quare in summa, vel iste mutuator, mu-

tuando, non cessauit à cambio, & tunc poterit consequi solum interesse, quod verè passus est, cum re vera ipse noluerit mutuare, ideoq; mutuatarie tenebatur statim pecunias reddere, cum apud eum remanserint sine titulo, vt ex Rot. secutus sum d. ampl. 8. nu. 194. vel mutuando cessauit à vero cambio, & tunc debetur ei interesse veri cambij, per ea, quæ latè secutus sum ead. ampliat. 8. num. 1. & seqq.

22 Contra hæc ampliacionem sentire videntur ij, qui cambia ficta, simulata, seu aliter ficta passim tanquam vsuraria damnant, & damnando, nullum faciunt verbum de soluendo aliquo interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, vt patet ex his, quæ scripsi par. seq. limit. 7. num. 1. & alijs in locis, in quibus egerim de cambio vsurario.

23 Comprobatur primo hæc opinio contra ampliacionem, quia in his, quæ dependent à voluntate duorum, & agitur de obligatione contrahenda, si actus non valet, vt fit, nec valebit, vt fieri potuisset, per ea, quæ allegauit par. seq. limit. 7. num. 5. vers. minusvè. & in meo tract. de iudic. caus. & c. lib. 2. cap. 11. sub num. 1123. quia in indiuiduis vtile per inutile viriatur, vt secutus sum d. cap. 11. num. 312. 313. 1121. & seqq. & cap. 7. num. 701. 702. & 706. vbi habes plura exempla, quæ videntur infringere hanc ampliacionem.

24 Comprobatur secundo, quia si rationes, adductæ pro ampliacione, essent veræ, sequeretur, quòd quamuis contractus census esset factus sine fundo, seu sine fundo fructifero, & emptor exegisset census annuos, seu is, qui dedit pecunias ad societatem officiorum, exegisset fructus, etiam mortuo officiali, seu vendito officio, posset illos annuos census, & illos fructus non computare in sortem, sed retinere loco interesse, quia mens contrahentium non fuit, vt pecuniæ starent otiosæ, & quia interesse debetur tam de iure naturali, quàm de iure diuino; & tamen non est ita, quia ille census, seu societas officij resoluuntur in simplex mutuum, & ideo fructus exacti computantur in sortem, vt tenuit sæpe Rot. quam citavi supra ampl. 8. nu. 217. vers. contra hanc. ergo ex hoc apparet, illas rationes esse infirmas.

25 Comprobatur tertio ex sex argumentis, quæ contra hanc ampliacionem adducit Laur. de Rodolph. in cap. consuluit. par. 2. q. 135. sub num. 131. vers. in contrarium. num.

num. 132. & 133. de vsur. inter tract. diuers.
tom. 7. fol. 35.

26 Retenta ampliatione.

Respondeo ad adducta in contrarium; & primo dico, quod licet illi Theologi, qui damnant cambium vsurarium, non faciant verbum de soluendo interesse; tamen non sequitur: ergo sentiunt, interesse non esse soluendum; nam alibi dixerunt, esse soluendum pro cambio sicco, vt retuli supra ampl. 8. num. 1.

Ad primam comprobationem patet solutio ex his, quæ scripsi par. seq. limit. 7. sub num. 11. & 12. & in meo tract. de iud. caus. lib. 2. cap. 11. sub num. 1123. in futura impressione.

27 Ad secundam respondeo, quod pecuniæ, exactæ pro fructibus societatis officij, non computantur in sortē, sed cedunt loco damnorum, & interesse ratione lucri cessantis, probatis requisitis, de quibus sup. ampl. 8. num. 99. & seqq. Rot. diuers. decis. 287. habebat. in fine, coram bon. mem. Card. Blanchetto, lun. 28. Ianuarij 1591. in Rom. societate. inter impressas Lugduni 1612. & sic illa confirmatio retorquetur.

Ad tertiam sufficiat pro responsione, quod idem Laur. de Rodolph. qui illa argumenta deducit, firmat hanc ampliationem contra illa argumenta.

28 Restringe primo, explicando eandem ampliationem, vt hæc omnia, quæ dixi de soluendo capitale, & interesse, legitimè probatum, resecatis vsuris, procedant, quando creditor in iudicio non egerit ad consequendas vsuras, sed egerit solum ad consequendum capitale, seu etiam interesse, de iure legitimè debitum; quia tunc fieret hæc separatio liciti ab illicito, vt creditor consequeretur licitum; secus si in iudicio egisset ad vsuras, puta, ad duplum promissum ex mutuo, & pro isto duplo esset vsus instrumento sine pœnitentia, quia tunc perdit etiam capitale, Laur. de Rodolph. in d. cap. consuluit. par. 2. q. 135. in fine, sub num. 34. vers. vnum tamen. de vsur. inter tract. diuers. tom. 7. fol. 35.

29 Quicquid dicat Laur. de Rodolph. tu distingue duos casus.

Primus casus est, quando contentio est coram iudice ciuili, ciuilitè agendo: & isto casu procedit ampliatio, siue creditor vsus sit instrumento, siue non, & siue cum pœnitentia, siue non, & ideo Rota in contro-

uersijs super sorte, & fructibus societatis officij, nulla facta mentione de crimine vsuræ, semper condemnat ad fructus pro rata, pro qua liciti sunt, & absoluit à fructibus illicitis, & vsurarijs; vt patet ex dictis sup. nu. 18. in 3. confirmatione.

30 Secundus casus est, quando contentio est coram iudice causarum criminalium, criminaliter agendo: & isto casu, supposita opinione, quæ seruetur in praxi, vt pro crimine vsurarum possit procedi criminaliter (de hoc enim non disputo) concludo, quod licet creditor possit obtinere in eo, quod remanet licitum, per ea, quæ dixi supra num. 6. & seqq. in 4. argum. & infra §. 7. gl. 5. num. 76. vers. extende. tamen in eo, quod remanet illicitum, & vsurarium, punitur extraordinariè arbitrio iudicis, ad tradita per Clar. recept. sent. lib. 5. §. vsura. vers. & ex hoc. & Menoch. de arbitr. iudic. lib. 2. cent. 4. cas. 398. per totum, & quod vsuraria prauitas sit de iure punibilis, dixit Rot. diuers. decis. 332. num. 3. inter impressas Lugduni anno 1612.

Extende conclusionem huius secundi casus, vt procedat indistinctè, siue mutuator exegerit vsuras, quia tunc vsuræ delictum est omnino consummatum; ideoque punitur in primis criminaliter, & secundo condempnatur ciuilitè ad restitutionem vsurarum exactarum: siue non exegerit, minusvè instrumento vsus sit in iudicio; quia adhuc puniri debet, cum vsuræ delictum consumetur sola spe recipiendi ultra sortem, hæcque spes, si sit occulta, punitur in foro interiori, iuxta ea, quæ scripsi supra ampl. 10. sub num. 87. si verò sit manifesta iudicialiter, punitur etiã in foro exteriori; exactio enim esset necessaria solū, vt posset condemnari etiam ad restitutionem, vt dixi sub eod. nu. 87. sic dicimus in furto, & rapina, quibus affimilatur vsura, vt dixi ampl. præceden. num. 64. fur enim, si rem abstulerit, condempnatur etiam ad illius restitutionem, sed si non abstulerit, sed solum fregerit ostium, seu scrinium, & impeditus non abstulerit, adhuc est puniendus saltem poena mitiori, quia deuenit ad actum proximum, & immediatum ipsi maleficio, Clar. recept. sent. lib. 5. q. 92. vers. scias tamen. versus finem.

31 Declara etiam pro absoluta intelligentia quando contrahens possit puniri pro contractu, distinguendo contractus iniustos in quatuor species.

Prima species est cōtractus explicitè vsurarius:

rarius: & in hac specie concludo, non solum contractum esse iniustum cum obligatione restituendi acceptum ultra sortem, tam iure fori interioris, quàm iure fori exterioris, sed etiam accipientem puniendum esse criminaliter, ut dixi hic supra, quia usura est rapina, & furtum, ut dixi ampliat. præcedenti, num. 64.

34 Secunda species est contractus implicitè usurarius, nempe, quando in rei veritate est contractus mutui, sed est fictus, & simulatus alius contractus, & sic est mutuum palliatum, de quo scripsi par. præced. num. 24. & in hac specie considero duos casus: Primus est, quando certò constat de mutuo palliato, ut puta, quia celebratur contractus venditionis cum pacto, ut venditor teneatur redimere quocumque ad voluntatem emptoris, cuius lucro cedant fructus rei emptæ, de quo contractu locutus sum sup. q. 1. num. 479. & seqq. 487. iuncto num. 475. & isto casu concludo idem, quod conclusi in præcedenti prima specie, nempe, quòd non solum iste emptor tenetur restituere fructus perceptos, seu illos computare in sortem, sed posset etiam extraordinariè puniri: Secundus casus est, quando non certò constat de mutuo palliato, sed potest solum de eo dubitari, ut puta, quia res cariori vendatur pretio pecunia absenti, quàm præsentis, & non constet de certo venditoris interesse propter dilatam solutionem, ideoque non possint contrahentes illud taxare, ne aperiantur via fraudibus usurarum, iuxta ea, quæ scripsi par. præced. num. 85. quia posset venditor mutuum palliare hoc modo, ut, quasi recepto pretio, *de contanti*, illud deinde mutuet usque ad tempus dilationis conuentæ, simulato interesse: & è conuerso posset esse, quòd re vera venditor pateretur illud interesse, quod sibi, si probaretur, iustè deberetur: similiter posset ille excessus non esse excessus, considerato forsan mali debitoris nomine, item considerata incertitudine futuri pretij, quia tempore solutionis faciendæ posset eo pretio vendi: & isto casu in foro fori ob istas causas, & incertitudines concludo, venditorem non solum non puniri, sed tolerari etiam validitatem contractus, per ea, quæ scripsi d. par. præced. nu. 77. & seqq. & ita seruat usus, pro cuius ratione facit quod scribunt Doct. quos secutus sum dicto num. 77. & Stracch. tract. de mercat. par. 1. num. 37. tom. 6. par. 1. fol. 286. & quod

scripsi in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. cap. 9. num. 216. & 217. In foro tamen interiori castigabitur conscientia iniqui.

33 Tertia species est contractus, qui nec explicitè, nec implicitè apparet usurarius, sed tamen ad euitandam usuram, quæ in eo posset facilè committi, est à iure damnatus; nulla tamen contrahentibus est imposita cæssa pœna; qualis est contractus assecurationis, initus inter mutuatore, & mutuatarium, qui censetur contractus usurarius, d. cap. vlt. de usur. & in hac specie concludo, annullari contractum, tanquam illicitum, restitutis hinc inde datis, & acceptis; nulli tamen alteri pœnæ, præter contractus nullitatem, censeo esse locum, quia, quando iudicium fertur ex præsumptionibus, pœna criminalis debet cessare, cap. 2. afferte. de præsumpt. etiam si talis contractus sit damnatus tanquam foeneratitius, ideoque Pontifex in d. cap. vlt. non dixit, illum contractum esse usurarium, sed dixit esse censendum usurarium.

34 Quarta species est contractus, qui non solum non est explicitè, vel implicitè usurarius, sed neque est damnatus propter aliquam usuræ suspicionem; est tamen iniustus, quia nimis altera pars læditur: & in hac specie in foro fori concludo contractum esse validum, ut latè declaravi supra ampl. 10. num. 1. & seqq. in quibus habes totam materiam huius quartæ speciei.

35 Restringe secundo eadem ampliationem, (dum dixi, quòd mutuatori, qui, ut mutuet, cessat à cambio vero, debetur interesse cambij veri, à quo cessauit) ut hoc dictum non procedat, quando veniret tempus, ut ista cambia nundinaria per litteras amplius non fierent, quia tunc impossibile esset, ut interesse penderet à lucro cambiorum, quæ essent sublata.

Infero ex hac restrictione, quòd si personæ contrahentes essent in locis, in quibus cambia non fierent, tunc non posset inter eas deberi interesse cambiorum.

36 Subamplia omnes ampliationes, in quibus diximus, aliquam personam posse accipere cambio, ut etiam procurator illius, constitutus ad accipiendam mutuam pecuniam, possit eam accipere cambijs, & recambijs, ut secutus sum par. præcedenti sub num. 22.

Absolutis in hac secunda parte ampliationibus, aggredior tertiam, in qua agendum erit de limitationibus.

§ 1. Quæst. 7. Par. 3.

ARGUMENTVM.

Quæ cambia sint illicita.

LIMITATIO I.

SUMMARIVM.

Cambium, cuius lucrum augetur propter au-
ctam dilationem ad soluendum, an sit licitum,
num. 1. & seqq.

Cambij lucrum potest referri ad varias causas,
& sub diuersis contractibus, sub num. 4.

Cambij lucrum qua ex causa accipiatur, non à
mercatoribus, sed à Iurisperitis, informatis
de facto, est decidendum, sub eod. num. 4.

Cambij interesse debetur, & quomodo ex disposi-
tione iuris communis, & quomodo sit prohibi-
tum à Pij V. constitutione, sub num. 5.

Cambij interesse debetur in foro conscientie, non
obstante lege positiua, &c. num. 6.

LIMITATIO I. eandem con-
clusionem, firmatam supra
hac eadem q. par. 1. nu. 41.
50. & seqq. & ampliata
par. 2. ampl. 1. & seqq. vt non
procedat in cambio, quod
propter dilatam solutionem scutorum mar-
charum, fit pro maiori lucro, vt puta, tu das
cambio in Ciuitate Lucensi scutos 100. pro
instantibus nundinis Placētinis ad rationem
solidorū 65. pro scuto marcharum, deinde,
cui dedisti cambio, prorogas tempus solu-
tionis vsque ad alias sequentes nundinas,
cum pacto, quòd cambium intelligatur, non
ad rationem conuentam sol. 65. sed sol. 64.
quia hoc cambium non est licitum, ex quò
lucrum vnus solidi pro scuto marcharum
fundatur in solo tempore, Hier. de Luc. tract.
de camb. in verbo, pro decisione, sub num.
45. vers. non solet. & num. 46. fol. 410. &
Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de
camb. cap. 8. vers. tertia conditio. & quòd
cambium ratione temporis neutiquam pos-
sit esse licitum, quippe quod manifestam
habet rationem mutui, cuius ideo pretium
apertam habet vsuræ iniquitatem, firmat
Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 10. art. 2. in concl.
responsiua, col. 2. fol. 611. & q. 12. art. 5. in
fine initij, & per totum, fol. 625. & quòd

emens marcham auri minori pretio, eò quia
vendenti facit dilationem ad soluendum
marcham, vt puta, debet venditor tradere
in nundinis apparitionis, & emptor dat ei
terminum, vt tradat in nundinis Paschatis,
contrahat cambium iniustum, & vsurarium,
scribit Fabian. Genuen. tract. de camb. initio,
sub num. 15. tom. 6. par. 1. fol. 412. & quòd
non sit contractus cambij, sed sit contractus
mutui palliati sub nomine cambij, quando
quis dat cambio, & postea tempore soluendi
litteras cambij, requisitus ab eo, qui accepit,
prorogat ei tempus ad soluendum vsque ad
sequentes proximas nundinas, cum pacto,
quòd sibi detur id, quod respondebunt vera
cambia in illis sequentibus nundinis, & quòd
lucrum, proueniens ex cambio, compute-
tur in capitale, ac si ipsi fuisset verè exbur-
fata pecunia capitalis cum lucro, & postea
iterum illam vnà cum lucro eidem dedisset
cambio, scribit Fabian. Genuen. d. tract. de
camb. initio, num. 19. fol. 412. quia si mer-
cator emeret marcham auri minori pretio,
eò quia anticipatè eam solueret, esset em-
ptio, idest, cambium illicitum, quia lucrum
esset fundatum in solo tempore, Fabian. Ge-
nuen. vbi supra num. 14. vers. secunda. fol.
411. & quòd non liceat plus iusto pretio ac-
cipere ob expectationem, & dilationem ad
sequentes nundinas, & accipiēs peccet mor-
tiferè, cum obligatione restituendi, scribit
Nauar. in cap. nauiganti. num. 75. vers. sexto
quod hanc. in fine, & sub num. 76. vers. con-
cedimus. ibi, quarta quæ. de vsur. & quòd
non possit augeri, seu minui pretium cam-
bij, eò quòd solutio cambij mandetur *ad vso,*
vel *à poliza vista,* scribit Ioan. Bapt. Cauar.
tract. de camb. tit. de litter. vers. quæro an li-
ceat. fol. 224. & quòd omnia cambia, qui-
bus accedit lucrum solum ratione temporis,
sint ficca, ideoq; prohibita tanquam vsura-
ria, scribit Sot. d. lib. 6. q. 8. art. 2. col. vlt. ini-
tio, fol. 606. & quòd illicita sit prorogatio
cum lucro, sequitur Hier. Gabr. conf. 158.
constitutio. num. 3. lib. 2. & hæc est doctrina
communis in quouis contractu emptionis, &
venditionis, vt scripsi supra par. 1. num. 24.
vers. & quamuis. & num. 27. & cum hac li-
mitatione benè concordant, quæ scribunt
Bonins. & Virgin. de Bocat. quos secutus
sum limit. seq. sed quid egemus Doctorum
auctoritate, si habemus Pij V. constitutio-
nem, qua duobus in locis, nempe, ibi, *sed*
& in ipsis cambijs. & ibi, *curandū autem, &c.*
expres.